

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
SOCIALINIO DARBO KATEDRA

ASTA JASELIŪNIENĖ
(Socialinio darbo studijų programa)

PROFESINĖS REABILITACIJOS METODIKŲ TAIKYMAS ASMENIMS SU PROTO
NEGALIA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė -
Docentė dr. Jautrė R. Šinkūnienė

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS.....	6
1. SOCIALINĖS POLITIKOS PRIORITETAI NEĮGALIŲJŲ SITUACIJOJE.....	10
2. PROFESINĖS REABILITACIJOS TAIKYMO GALIMYBĖS PROTO NEGALIŲ TURINTIEMS ASMENIMS, INTEGRUOJANTIS Į DARBO RINKĄ.....	13
2.1. Asmenų su proto negalia dalyvavimas profesinės reabilitacijos sistemoje.....	13
2.2. Tarpininkavimas proto negalių turinčio asmens profesinės reabilitacijos procese.....	15
2.3. Proto negalių turinčių asmenų integracija į darbo rinką Lietuvoje.....	17
2.4. Proto negalių turinčių asmenų profesiniai ir gyvenimiškieji lūkesčiai: norų ir realių galimybių sąveika.....	20
3. PROFESINĖS REABILITACIJOS METODIKŲ TAIKYMAS ASMENIMS SU PROTO NEGALIA PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS TEIKIANČIOSE ĮSTAIGOSE.....	24
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	24
3.2. Taikomų profesinės reabilitacijos metodikų asmenims su proto negalia pristatymas.....	25
3.3. Tyrimo rezultatai, analizė ir interpretacija.....	27
3.3.1. Profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančių įstaigų pristatymas.....	27
3.3.2. Profesinės reabilitacijos metodikų taikymo galimybės.....	36
3.3.3. Profesinės reabilitacijos specialistų pasirengimas teikti profesinės reabilitacijos paslaugas.....	44
3.3.4. Neįgaliųjų integracijos į darbo rinką galimybės.....	47
IŠVADOS.....	51
REKOMENDACIJOS.....	52
LITERATŪRA.....	53
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	58
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	59
PRIEDAI.....	60

LENTELĖS

Lentelės Nr.	Lentelės pavadinimas	Puslapis
1 lentelė	Lietuvos įstaigos, teikiančios profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su negalia	27
2 lentelė	Profesinės reabilitacijos paslaugų teikimas ir asmenų, turinčių proto negalią, dalyvavimas profesinės reabilitacijos programoje.....	33
3 lentelė	Priežastys lėmusios pasirinkimą teikti profesinės reabilitacijos paslaugas ne asmenims su proto negalia.....	34
4 lentelė	Siūlomos profesijos proto negalią turintiems asmenims.....	35
5 lentelė	Taikomos profesinės reabilitacijos metodikos.....	36
6 lentelė	Problemos, kylančios teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia....	39
7 lentelė	Problemų, kylančių teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, sprendimas.....	42
8 lentelė	Asmenų, turinčių proto negalią įdarbinimo galimybės.....	43
9 lentelė	Specialistai, teikiantys profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia.....	45
10 lentelė	Profesinės reabilitacijos specialistų profesinė kvalifikacija ir taikomi darbo metodai.....	46
11 lentelė	Respondentų nuomonė apie realią integraciją į darbo rinką.....	47
12 lentelė	Respondentų nuomonė, kur turėtų būti teikiamos profesinės reabilitacijos paslaugos.....	48
13 lentelė	Institucijų pagalba integruojantis asmenims, turintiems proto negalią, į darbo rinką.....	49

PAVEIKSLAI

Paveikslo Nr.	Paveikslo pavadinimas	Puslapis
1 diagrama	Suteiktos profesinės reabilitacijos paslaugos asmenims su negalia 2007 – 2008 metais.....	31
2 diagrama	Teikiamos profesinės reabilitacijos paslaugos asmenims su proto negalia.....	32

SANTRUMPOS

Bendrieji gebėjimai - tam tikri žinių, mokėjimų, gebėjimų, įgūdžių bei asmeninių savybių dariniai, reikalingi ir pritaikomi daugelyje profesijų. Bendriesiems gebėjimams priklauso, pvz., kūrybiškumas, komunikaciniai gebėjimai, atsakingumas, kt.

Profesinė rehabilitacija - asmens darbingumo, profesinės kompetencijos bei pajėgumo dalyvauti darbo rinkoje atkūrimas arba didinimas ugdymo, socialinio, psichologinio, reabilitacijos ir kitomis poveikio priemonėmis.

Profesinės reabilitacijos paslaugos - paslaugos, kuriomis siekiama ugdyti ar atkurti neįgaliųjų darbingumą ir didinti jų įsidarbinimo galimybes.

Protinis atsilikimas - (intelektų sutrikimas) - sustabdytas ar dalinis protinis vystymasis, susidarant sunkumams pažintinėje, kalbinėje, motorinėje ir socialinėje sferose. Tinkamai organizuojant specialųjį ugdymą, švietimą, profesinę reabilitaciją, socialinę adaptaciją gali kokybiškai dinamiškai kisti atsižvelgiant į sutrikimo pobūdį ir gilumą. Protinis atsilikimas gali tapti socializacijos kliuviniu: būtina pritaikyti edukacijos formas ir būdus visapusiškam individo vystimuisi. Nežymus protinis atsilikimas (IQ 50-69) veikia profesinį parengimą, kompetenciją dėl bendrųjų gebėjimų nepakankamumo, tačiau pritaikius reabilitacinį profesinį rengimą galima susilpninti sutrikimo poveikį socializacijos eigai. Vidutinis (IQ 35-49), sunkus (žymus) (IQ 20-34), gilus (labai žymus) (IQ iki 20) protinis atsilikimas veikia elementaraus darbinio rengimo taikymą kaip vieną terapijos ir užimtumo formų skatinant saviraišką, kūrybiškumą, bendravimą bei bendradarbiavimą ir pan.

Tarpininkavimas - tai yra būdas, padedantis neįgaliems asmenims įveikti sunkumus (Kitchener, 1992).

IVADAS

Temos aktualumas. Nereikia ypač gilių psichologinių žinių, kad suprastume, jog darbas žmogui yra šis tas daugiau nei pragyvenimo šaltinis. Tai – saviraiškos, bendravimo galimybė, poreikis būti pripažintam, įvertintam. Negalią turinčio žmogaus gyvenime darbas užima svarbią vietą, o nedarbas – ypač skaudus. Atkūrus nepriklausomybę, socialinė politika neįgaliųjų atžvilgiu tapo kryptingesnė ir nuoseklesnė. 2002 metų birželio 7 d. Vyriausybė patvirtino naują Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programą, kurios tikslas – siekti lygių galimybių žmonėms su negalia, planuojant jų socialinę integraciją (Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programa, 2002). Reikšmingi pokyčiai subrendo Lietuvai ruošiantis tapti bei 2004 m. tapus Europos Sąjungos nare. Po metų (2005 m. liepos 1 d.) buvo priimtas labai svarbus LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, pagal kurį invalidumo grupės nebebuvo nustatinėjamos. Vietoje jų buvo pasirinkta nauja, pažangesnė ir socialinę integraciją skatinanti metodika – darbingumo lygio nustatymas darbingo amžiaus neįgaliesiems. Beje, labai reikšmingas postūmis socialinei integracijai įvyko nuo 2008 metų pradžios Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nustatant darbingumo lygį ir pradėjus taikyti rekomendacinio pobūdžio nurodymą, leidžiantį neįgaliam asmeniui dirbti tam tikrą valandų skaičių, vietoj anksčiau buvusio leistino dirbti valandų skaičiaus privalomojo, įpareigojančio pobūdžio.

Profesinės reabilitacijos sistemą sudaro keturios pagrindinės struktūrinės dalys: *profesinis konsultavimas; profesinis rengimas, įdarbinimas; profesinė ir socialinė pagalba darbo vietose*. Darna tarp šių keturių profesinės reabilitacijos sistemos dalių užtikrina neįgaliųjų profesinės adaptacijos ir įsidarbinimo sėkmę. Kita vertus, minėtų sistemos dalių nepakankamas funkcionavimas tampa kliūtimi neįgaliųjų integracijai į darbo rinką, skatina didelės grupės žmonių socialinę atskirtį. Minimos problemos aktualumą patvirtina 2000-2003 Šiaulių universitete atlikti tyrimai, kuriais buvo siekta įvertinti besiformuojančią neįgaliųjų profesinės reabilitacijos sistemą Lietuvoje. Buvo atliktas tyrimas “Neįgaliųjų profesinės reabilitacijos efektyvumas”, kurio metu apklausta 750 neįgaliųjų profesinės reabilitacijos sistemos dalyvių (socialinės apsaugos sistemos, teisėsaugos, darbo biržos specialistai, pedagogai, darbdaviai, įdarbinę neįgaliuosius, mokslininkai). Paaiškėjo, kad geriausiai vertinama Lietuvoje profesinės reabilitacijos sistemos dalis yra *profesinis rengimas* (60 proc. tyrimo dalyvių vertina teigiamai). *Profesinis konsultavimas* vertinamas mažiau teigiamai (40 proc. tyrimo dalyvių vertina teigiamai). *Profesinę ir socialinę pagalbą darbovietėje* – tiek pirminę (iki 3 mėn.), tiek antrinę (nuolatinę) – kritiškai vertina beveik visi reabilitacijos sistemos dalyviai. Itin nepalankiai vertinama neįgaliųjų įdarbinimo situacija

(Baranauskienė, Ruškus, 2004). Ši profesinės rehabilitacijos dalis yra labiausiai apleista Lietuvoje: neįgalūs asmenys, profesinio rengimo institucijose įsigiję specialybę, darbo rinkoje neturi palankių sąlygų tiek įdarbinimo, tiek pagalbos darbo vietose požiūriu.

Mokslinėje literatūroje išskiriami trys nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių profesinio rengimo modeliai: rinkos liberalusis, dualinis ir mokyklinis (Baranauskienė, 2004). Autorė pažymi, kad šiuo metu Lietuvoje nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių profesinis rengimas vykdomas pagal mokyklinį modelį. Tačiau daugelio autorių (Baranauskienė, I., Ruškus, J., 2004; Baranauskienė, I., Elijošius, E., Pauliukonis, A., 2004; Juodraitis, A., 2001 ir kt.) nuomone, mokyklinio modelio trūkumas tas, jog nemaža dalis proto negalią turinčių jaunuolių nesugeba įsidarbinti. Norint sėkmingai integruoti proto negalią turinčius asmenis į darbo rinką bei visuomenę, būtina užtikrinti sklandų profesinio rengimo procesą, sutelkti visų specialistų pastangas bei sukurti efektyvų bendradarbiavimą tarp visų lygių institucijų: švietimo, sveikatos apsaugos bei socialinės apsaugos.

Neįgaliųjų profesinis paruošimas yra labai svarbus ir sudėtingas procesas, siekiant jų integracijos į darbo rinką. Vis labiau įsitvirtina toks socialinis neįgaliųjų integracijos modelis, kurio pagrindą sudaro negalios kaip konflikto ir aplinkos suvokimas. Įsivyrėja nuomonė, kad gydymas ir rehabilitacija, nors ir labai svarbios sritys, tačiau tai tik nedidelė neįgaliųjų poreikių dalis, o tolesnė integracija į visuomenę priklauso nuo aplinkos pritaikymo, keitimo ir visapusiškų sąlygų savarankiškam gyvenimui sudarymo. Senieji metodai, kurių pagrindas buvo gailestis bei neįgaliųjų bejėgiškumo suvokimas, šiuo metu nebepriimtini. Dabar imamas kitokių veiksmų, pradedant neįgaliųjų konsultavimu pasirenkant profesiją, sėkmingu profesiniu parengimu ir įsiliejimu į darbo rinką, kad neįgalus asmuo galėtų sėkmingai integruotis į visuomenę.

Mokslinės literatūros analizė Hallahan, Kaufman (2003); Jones (2001); Gold, (2000) ir kt. parodė, kad neįgalių asmenų profesinės rehabilitacijos praktikoje egzistuoja penki modeliai: profesinės inkluzijos, profesinio konkurencingumo, profesinės segregacijos, profesinio mokymo, profesinės karjeros projekto.

Lietuvoje pastarąjį dešimtmetį mokslininkai analizavo neįgalių asmenų profesinės rehabilitacijos ir integracijos į darbo rinką situaciją. Adaptacijos teorinius pagrindus atskleidė Juodraitis, (1999, 2001); socialinių, buitinių gebėjimų svarbą analizavo Alifanovienė (2001); darbinio mokymo būklę tyrinėjo Kaukėnaitė (2001); pedagogų nuostatų svarbą išryškino Ruškus, (2000, 2001, 2002); profesinio apsisprendimo klausimus nagrinėjo Elijošius (1999, 2001); profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveiką tyrinėjo Baranauskienė (2001, 2002, 2003); neįgaliųjų profesinės rehabilitacijos sėkmės prielaidas bei koks profesinės rehabilitacijos modelis yra tinkamiausias neįgaliesiems asmenims, sudarantis prielaidas sėkmingai neįgaliųjų integracijai į darbo rinką, nagrinėjo Baranauskienė, Juodraitis (2008).

Kaip teigia Juodraitis (2001) „asmenybės socializacijos procese ypatingą svarbą turi darbinė – profesinė veikla, kurios sėkmingas įvaldymas ir atlikimas užtikrina ne tik ekonominį individo savarankiškumą, bet ir galimybę realizuoti savo gebėjimų potencialą, ugdyti savivertės jausmą ir užimti adekvačią vietą sociumo struktūroje“.

Norint sėkmingai integruoti proto negalią turintį asmenį į darbo rinką bei visuomenę, būtina užtikrinti profesinį paruošimą. Tai galėtų užtikrinti profesinės reabilitacijos centrai, teikiantys profesinės reabilitacijos paslaugas, kurių pagrindinis tikslas yra integruoti neįgalų asmenį į darbo rinką.

2005 m. liepos 1 d. įsigaliojusiam Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (Žin., 2004, Nr. 83-2983) reglamentuota, jog profesinės reabilitacijos paslaugomis siekiama ugdyti ar atkurti neįgaliųjų darbingumą ir didinti jų įsidarbinimo galimybes. „Plėtojant profesinės reabilitacijos sistemą kokybiniu lygmeniu, pasinaudota Europos socialinio fondo parama pagal Lietuvos 2004-2006 BPD 2.3 priemonę „Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija“. Šio fondo parama neįgaliųjų profesinės reabilitacijos plėtros srityje skirta profesinės reabilitacijos paslaugų poreikio nustatymo sistemai tobulinti, profesinės reabilitacijos specialistams rengti bei jų kvalifikacijai tobulinti, profesinės reabilitacijos programoms rengti bei vykdyti, profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo metodikoms bei standartams rengti“ (Žin., 2007, Nr. 65-2535).

Nors pastaruoju metu vyksta aktyvi mokslinė diskusija analizuojamais klausimais, tačiau šiame kontekste nepakankamai išryškinta proto negalią turinčių asmenų profesinė reabilitacija.

Šiame kontekste natūraliai kyla **probleminiai klausimai**:

- Ar Lietuvoje veikiančios profesinės reabilitacijos centrai teikia profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims, turintiems proto negalią?
- Ar profesinės reabilitacijos centruose yra taikomos profesinės reabilitacijos metodikos asmenims su proto negalia?

Tyrimo objektas. Profesinės reabilitacijos metodikų taikymo galimybės asmenims, turintiems proto negalią.

Tikslas. Ištirti ar Lietuvoje veikiančios profesinės reabilitacijos centrai taiko profesinės reabilitacijos metodikas asmenims su proto negalia.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti profesinės reabilitacijos taikymo galimybes asmenims, turintiems proto negalią.
2. Pristatyti taikomas asmenims su proto negalia profesinės reabilitacijos metodikas profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančiose įstaigose.
3. Atskleisti ekspertų, dirbančių profesinės reabilitacijos srityje, požiūrį ir nuomonę apie asmenų, turinčių proto negalią, integraciją į darbo rinką.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės ir metodinės literatūros analizė.
2. Kokybinis tyrimo metodas.
3. Pusiau struktūruotas interviu.

Darbo struktūra ir apimtis. Darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas (66 pozicijos), santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, priedai. Darbo apimtis - 52 puslapiai, yra 13 lentelių ir 2 paveikslai, darbo pabaigoje pateikti 4 priedai.

1. SOCIALINĖS POLITIKOS PRIORITETAI NEĮGALIŪJŲ SITUACIJOJE

Lietuvos visuomenei pripažinus lygių galimybių principą, iš esmės keičiasi požiūris į neįgalumą turinčio asmens vietą bendruomenėje, jo naudingumo visuomenei vertinimo kriterijus, atsiranda realių priedaidų žmogui, turinčiam ribotų galimybių veikti, savo gyvenimą organizuoti tais pačiais principais kaip visi (Galkienė, 2003).

Atkūrus nepriklausomybę, socialinė politika neįgaliųjų atžvilgiu tapo kryptingesnė ir nuoseklesnė. 1991 metais buvo priimtas Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas, 1992 metais Vyriausybė patvirtino dešimties metų trukmės Valstybės invalidų medicininės, profesinės, socialinės reabilitacijos programos kryptis. 2002 metu birželio 7 d. Vyriausybė patvirtino naują Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programą, kurios tikslas – siekti lygiu galimybių žmonėms su negalia, planuojant jų socialinę integraciją, atitinkančią valstybės tarptautinius ir vidaus politikos tikslus ir įsipareigojimus, ir numatant šių veiksmų įgyvendinimo strategiją (Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programa, 2002). Šios programos vienas iš prioritetų – sukurti reabilitacijos sistemą (tobulinant tęstinės medicininės, profesinės, socialinės, psichologinės reabilitacijos, savarankiškų gyvenimo įgūdžių ugdymo ir lavinimo grandis). 2002 metais birželio 19 d. Vyriausybė patvirtino koordinacinį komitetą, į kurį įėjo ministerijų, savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų atstovai.

Pirmiausia yra siekiama, tobulinant teisės aktus, skatinti neįgaliųjų socialinę integraciją į visuomenę ir lygių galimybių užtikrinimą. Tobulinant teisinius aktus, įstatymus, gyvybiškai svarbius neįgaliesiems, gerėja sąlygos neįgaliųjų socialinei integracijai.

Dauguma Lietuvos respublikos įstatymų (Lietuvos Respublikos švietimo koncepcija, 1992; Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas, 1998; Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2003; Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas, 1997) pabrėžia kiekvieno asmens, kartu ir neįgalaus, teisę mokytis, gauti išsilavinimą bei įgyti profesiją, atitinkančią asmens poreikius, interesus ir galimybes. Siekiant sudaryti neįgaliesiems teisingas, ekonomines ir organizacines sąlygas integruotis į visuomenės gyvenimą ir darbo rinką, mūsų šalyje yra priimta daugiau kaip 70 teisės aktų, kuriuose nustatyta beveik 100 įvairiausių lengvatų neįgaliesiems. Nemažai jų skirta neįgaliųjų užimtumui remti.

2004 metais įsigaliojo Socialinių įmonių įstatymas, kuris nustato, kam ir kokia tvarka suteikiamas socialinės įmonės statusas, reglamentuoja valstybės pagalbą šioms įmonėms bei darbo santykius jose ypatumus (Lietuvos respublikos socialinių įmonių įstatymas, 2004). Nuo 2005 m. sausio 1 dienos

įsigaliojo naujas Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, pagal kurį nuo 2005 metų vidurio panaikintos invalidumo grupės. Jas pakeitė darbingumo netekimo laipsnis (Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, 2004). Šiandien reikia kalbėti apie Lietuvoje susidariusią paradoksalią neįgaliųjų socialinę situaciją. Viena vertus, įsigalint demokratijos procesams ir plintant modernioms Vakarų šalių idėjoms, vis labiau siekiama neįgaliuosius integruoti į visuomenę. Kita vertus, tenka pripažinti, kad dažnai rūpinimasis neįgaliaisiais tėra deklaratyvus. Akivaizdu, kad, nepaisant gerų iniciatyvų integruoti neįgaliuosius, egzistuoja tam tikros psichosocialinės kliūtys, dėl kurių neįgaliųjų įsiliejimas į visuomenę vis dar yra problematiškas. Valstybės socialinė politika gana ilgai daugiau orientavosi į paramą ir socialinę apsaugą, negu į aktyvios užimtumo politikos kūrimą. Nors buvo deklaruojami prioritetai nedarbo prevencijai, užimtumo rėmimui, darbo rinkos profesinio mobilumo didinimui, tačiau darbo rinkos politika buvo labiau įgyvendinama pasyviomis priemonėmis, pvz.: bedarbio pašalpa (Socialinis pranešimas, 1998). Valstybės nustatytos invalidų socialinės garantijos nesiejamos su darbingumu bei darbo pajamomis, todėl didėjant socialinei paramai dalis asmenų su negalia neaktyviai ieško darbo, neturi paskatų dirbti, nemano jog turi patys susirasti darbą. Valstybės parama invalidų užimtumui didinti įvertinta kaip nepakankamai veiksminga (Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programa, 2001).

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis dirbančių žmonių su negalia skaičius 1990 m. sudarė 40 proc., o 2000 m. tik 17 proc. Lietuvos darbo biržos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2007 m. įregistruotų bedarbių su negalia skaičius padidėjo 1,3 tūkst., arba 6,5 procento visų įregistruotų bedarbių. Per praėjusius metus įsidarbino 5,8 tūkst. (2006 m. – 3,8 tūkst.), arba 48 procentai (2006 m. – 35 procentai) įregistruotų neįgalių bedarbių (prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt>). Žmonėms su negalia pirmumo teise teikiamos visos teritorinės darbo biržos paslaugos, mokamos bedarbio pašalpos, organizuojamas darbo rinkos profesinis mokymas, užimtumo fondo remiami darbai, remiami asmenys, norintys pradėti savo verslą. Nustatytos privalomos darbdaviams įdarbinimo ar darbo vietos steigimo kvotos (iki 2 proc.), kompensuojamos išlaidos už tokių darbo vietų steigimą (pritaikymą) iš Užimtumo fondo. Žmonių su negalia organizacijų įmonėms suteiktos papildomos lengvatos (įmonės atleidžiamos nuo kilnojamojo turto mokesčio, teikiamos tikslinės dotacijos iš dalies valstybinio socialinio draudimo įmokoms bei energetiniams kaštams dengti, taikoma juridinių asmenų pelno mokesčio, pridėtinės vertės mokesčio, fizinių asmenų pajamų mokesčio lengvatos) (Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas, 2001).

Analizuojant mokymosi visa gyvenimą memorandumą, galima pastebėti, kad Lietuvos ir Europos Sąjungos strategija užimtumo politikos klausimais teoriškai yra suderinta. Tačiau išryškėja ir skirtumų, galinčių turėti reikšmingą įtaką sėkmingam Lietuvos užimtumo politikos įgyvendinimui. Analizuojant

šiuos skirtumus didžiausias dėmesys skirtas ketvirtos krypties – lygių galimybių darbo rinkoje didinimui – įgyvendinimo problemiškamui. Kaip nepakankamai parengtus ir reikalaujančius išskirtinio dėmesio, siekiant lygių galimybių Lietuvos darbo rinkoje, įvardytume šiuos programos laukus: neįgalumo suvokimo skirtumai, prisitaikymo prie besikeičiančių rinkos sąlygų ir technologijų, socialinių partnerių vaidmens didinimo, profesinių gebėjimų įrodymo pripažinimo ES, mokymosi visą gyvenimą (Baranauskienė, Ruškus, 2004).

Lietuvai esant Europos sąjungos nare, reikėtų pilnai suvokti socialinės ir užimtumo politikos Europos sąjungos prioritetus – būtent socialinė ir užimtumo politika yra ta sritis, kurią reglamentuoja tiek atskirų šalių, Europos Sąjungos narių, tiek ir bendri Europos sąjungos įstatymai.

Europos Sąjungos socialinė politika atneša naudą ekonomikai, užimtumui, konkurencingumui ir saugai šiais keturiais budais:

1. Gerai funkcionuoja socialinės ir sveikatos apsaugos sistemos.
2. Saugios ir sveikos darbo vietos didina personalo motyvaciją ir suteikia galimybes išvengti papildomų socialinių ir finansinių išlaidų ilgesniam laikotarpiui.
3. Vyksta aktyvus socialinis dialogas, atspindintis darbdavių ir darbuotojų reikalavimus.
4. Efektyvios darbo rinkos apibūdinimas tinkamumu darbui, privačiam verslui, lygioms galimybėms, įmonių ir darbuotojų sugebėjimu prisitaikyti prie besikeičiančių socialinių sąlygų (Arbočius, 2002).

Europos Sąjunga – viena iš svarbiausių ekonomikos veikėjų pasaulyje. Nepaisant daugelio Europos pasiekimų, ji dar nepasiekė vieno iš pagrindinių savo tikslų suteikti darbą visiems. Iki šiol užimtumas yra silpniausia Europos socialinio modelio dalis. Tai susiję su dvilypiu užimtumo vaidmeniu: jis yra esminis konkurencingumo ir augimo veiksnys, bet kartu ir raktas į socialinę integraciją bei dalyvavimą visuomenės gyvenime.

Užimtumo strategija turi būti derinama su finansinėmis priemonėmis nacionaliniu ir europiniu lygiu. Europiniu lygiu yra galimybė pasinaudoti struktūriniais fondais, ypač Europos socialiniu fondu, kurio tikslas padidinti perspektyvas tų asmenų, kurie susidūrė su didžiausiomis kliūtimis ieškodami, išlaikydami ar iš naujo susirasdami darbą (Arbočius, 2002).

Europos Sąjunga didžiuojasi ta svarba, kurią ji teikia socialiniams reikalams, Europos socialiniai standartai plėtojami toliau, siekiant įveikti problemas, kurias sukelia globalizacija ir nauja, į žinias orientuota, ekonomika. Šis siekis neturi prieštarauti Europos vertybėms ir visuomenės koncepcijoms, taip pat reikia atsižvelgti į artėjantį Europos Sąjungos plėtros procesą (Arbočius, 2002). Šiomis vertybėmis pagrįsta ir Lietuvos socialinė politika. Belieka pasiekti, kad šias vertybes priimtų visuomenė.

2. PROFESINĖS REABILITACIJOS TAIKYMO GALIMYBĖS PROTO NEGALIĄ TURINTIEMS ASMENIMS, INTEGRUOJANTIS Į DARBO RINKĄ

2.1. Asmenų su proto negalia dalyvavimas profesinės rehabilitacijos sistemoje

Vienas iš svarbiausių sėkmingo asmenų, turinčių proto negalią, integracijos į visuomenę, faktorių yra užimtumas. Profesinė veikla ar kitokia užimtumo forma padeda tenkinti savarankiškumo, savirealizacijos poreikį, padeda įtvirtinti save socialinių santykių sistemoje, o tai svarbu kiekvienam žmogui, ypač, turinčiam proto negalią.

Profesinė rehabilitacija yra labai svarbus sėkmingos asmenų, turinčių proto negalią, integracijos į visuomenę veiksnys, kadangi darbas suteikia ekonominę nepriklausomybę, galimybę save realizuoti, ugdyti savivertės jausmą.

Lietuvoje žmonės su negalia sudaro 10 proc. visų darbingo amžiaus gyventojų. Socialinės apsaugos ir darbo duomenimis, 2007 metų pradžioje šalyje gyveno 253 159 negalią turinčių asmenų. Didžiąją dalį negalią turinčių asmenų sudaro darbingo amžiaus neįgalieji, kurių šalyje yra apie 170 tūkstančių (prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/index.php?567434200>>).

2007 metai buvo paskelbti lygių galimybių metais, atkreipiant dėmesį į diskriminacijos reiškinį bei akcentuojant negalią kaip vieną iš galimų diskriminacijos sričių. Reikšmingi pokyčiai subrendo Lietuvai ruošiantis tapti bei 2004 m. tapus Europos Sąjungos nare. 2002 metų birželio 7 d. Vyriausybė patvirtino naują Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003-2012 metų programą, kurios tikslas – siekti lygių galimybių žmonėms su negalia, planuojant jų socialinę integraciją, atitinkančią valstybės tarptautinius ir vidaus politikos tikslus ir įsipareigojimus, ir numatant šių veiksmų įgyvendinimo strategiją (Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003-2012 metų programa). Programa skirta visiems Lietuvos žmonėms su negalia. Joje teigtina, kad „Įvairias negalias turintiems asmenims reikia skirtingų rehabilitacijos priemonių – komplekso medicininės, profesinės, socialinės rehabilitacijos priemonių. Veiksminga rehabilitacija įmanoma tik tada, kai darniai veikia visos grandys, taikomos pagal individualius poreikius. Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos programa pabrėžė, kad „nuosekliai taikant visumą rehabilitacijos (<...>, savarankiško gyvenimo įgūdžių, profesinės, <...>), ugdymo, socialinės paramos priemonių, siekti, kad žmonės su negalia dalyvautų įvairiose gyvenimo srityse“. Todėl šios programos viena iš priemonių buvo organizuoti profesinę rehabilitaciją, mokymą ir perkvalifikavimą rehabilitacijai pritaikytose bazėse, centruose, pasitelkus žmonių su negalia organizacijas.

Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme reglamentuojama svarbi neįgaliųjų socialinės integracijos sistemos grandis – profesinė rehabilitacija. Įstatyme profesinė rehabilitacija apibrėžiama kaip asmens

darbingumo, profesinės kompetencijos bei pajėgumo dalyvauti darbo rinkoje atkūrimas arba didinimas ugdymo, socialinio, psichologinio, reabilitacijos ir kitomis poveikio priemonėmis. Skiriamos šios profesinės reabilitacijos paslaugos: profesinis orientavimas, konsultavimas, profesinių gebėjimų įvertinimas, atkūrimas arba naujų išugdymas, perkvalifikavimas.

Profesinės reabilitacijos tikslas – ugdyti ar atkurti neįgaliųjų darbingumą ir didinti įsidarbinimo galimybes. Jo siekiama keliais etapais. Pirmiausia nustatomas profesinės reabilitacijos paslaugų poreikis. Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba, kuri atlieka šią funkciją, įvertina kiekvieno asmens, besikreipiančio į tarnybą dėl darbingumo lygio nustatymo, medicininius, funkcinčius, profesinius bei kitus kriterijus, turinčius įtakos asmens profesinės reabilitacijos bei įsidarbinimo galimybėms.

Su šios institucijos išvada, patvirtinančia profesinės reabilitacijos poreikį, asmuo turi kreiptis į teritorinę darbo biržą pagal gyvenamąją vietą. Ši įstaiga, dalyvaujant asmeniui bei konsultuodamiesi su profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančia įstaiga, sudaro asmens individualų profesinės reabilitacijos planą. Individualų profesinės reabilitacijos planą sudariusi teritorinė darbo birža išduoda siuntimą į profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančią įstaigą. Čia vadovaujantis individualiu profesinės reabilitacijos planu, sudaroma asmens individuali profesinės reabilitacijos programa ir jam teikiamos numatytos paslaugos. Pasibaigus profesinės reabilitacijos programai, asmuo sugrįžta į Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybą, kur jam nustatomas galutinis darbingumo lygis.

Profesinės reabilitacijos tesiniai aspektai yra labai skirtingi įvairiose šalyse. Austrijoje, Danijoje, Ispanijoje, Švedijoje ir Šveicarijoje į prašymą pašalpos automatiškai žiūrima kaip į prašymą profesinei reabilitacijai. Vokietijoje, Norvegijoje ir Lenkijoje prievartos laipsnis yra šiek tiek mažesnis, o Australijoje, Kanadoje, Prancūzijoje, Italijoje, Didžiojoje Britanijoje profesinė reabilitacija yra pilnai savanoriška (Frank A.O, Sawney Ph. 2003).

Mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad norint nuspręsti kur pvz: proto negalią turintys asmenys gali dirbti, įvairūs profesinės reabilitacijos modeliai ir požiūriai yra svarbesni už pačių pacientų charakteristikas (Crowther R.E., Marchall M. ir kt. 2001). Tyrimai rodo, kad atskiri globos namuose, ar ligoninėse organizuoti mokymai yra neefektyvūs ir todėl netinkami, siekiant įtikinti žmones sugrįžti į konkurencinį įdarbinimą. Nežiūrint į pastangas padėti žmonėms tokiu būdu įgyti pasitikėjimą, ir įgūdžius sugrįžti į darbą, yra įrodymai, kad tai jiems, jų personaliniams įsitikinimams turi neigiamos įtakos. Dažniausiai jie tai suvokia kaip patvirtinimą, kad jie nesugebės susidoroti su konkurenciniu darbu (Grove B. 1999).

Profesinės reabilitacijos sistema Lietuvoje žengia pirmuosius žingsnius. Užsienio šalių patirtis rodo, jog reikia mažiausiai dešimtmečio, ar daugiau, kol visi profesinėje reabilitacijoje dalyvaujantys įgauna vienodą supratimą, gebėjimus ir motyvaciją galutiniam tikslui pasiekti. Todėl vien valstybės pastangų

šiam procese nepakanka, kadangi sistemoje svarbūs yra pačių reabilituojamųjų, darbdavių bei visuomeninių organizacijų, dirbančių šioje srityje koordinuoti veiksmai.

2.2. Tarpininkavimas proto negalią turinčio asmens profesinės reabilitacijos procese

Tarpininkavimas – tai vystimosi partnerystė, grindžiama labai aukštu bendravimo lygiu (Ritchie, 1999). Tarpininkas ir proto negalią turintis asmuo, dirba kartu, kad pasiektų išsikeltus tikslus, paremtus dalyvaujančio asmens poreikiais.

Tarpininkavimo procesas sudaro prielaidas įgyvendinti individualumo principus. Socialinio darbo praktikoje tarpininkavimas nėra nauja technologija. Daugelyje senųjų Europos Sąjungos narių, Jungtinėse Amerikos valstijose tarpininkavimas sėkmingai taikomas ir neįgaliųjų profesinės reabilitacijos sistemoje. Priklausomai nuo šalies tradicijų ir kokiam profesinės reabilitacijos segmente tarpininkaujama, sutinkame tarpininkavimo specialistų ir matome jų veiklų įvairovę. Specialistai vadinami profesijos konsultantais, profesinės karjeros specialistais, darbo treneriais, tarpininkais, profesinės reabilitacijos specialistais ir panašiai. Jų darbo spektras apima nuo ankstyvojo konsultavimo, profesinio orientavimo iki tam tikrų veiklų profesinio rengimo, įdarbinimo ir profesinės adaptacijos srityse (Baranauskienė, I., Juodraitis, A., 2008).

„Tarpininkavimas turi būti suvokiamas kaip pagalba įsidarbinant ir profesinės adaptacijos procese. Teikiant tokio pobūdžio paramą siekiama padėti neįgaliesiems ne tik susirasti darbą, bet ir adaptuotis darbo aplinkoje. Profesinės adaptacijos laikotarpiu padedama įveikti darbinės patirties stoką, pasiekti reikalaujamo darbo tempo, kokybės, tarpininkaujama tarp neįgalaus asmens ir darbdavio, neįgalaus asmens ir bendradarbių, padedama spręsti iškilusias socialines problemas“ (Baranauskienė, I., Gudinavičius, B., 2008. P.7).

Baranauskienės ir Ruškaus parengtoje monografijoje „Neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje: profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveika“ (2004) analizuojama neįgalių asmenų dalyvavimo darbo rinkoje problema ir pateikiamas jos kompleksiškas vertinimas. Monografijoje pateiktų tyrimų rezultatai skatina diskutuoti apie neįgaliųjų asmenų profesinės adaptacijos situaciją, kadangi patys neįgalieji pasigenda tarpininko, kuris teiktų nuolatinę paramą darbo vietoje. Kaip rodo tyrimo rezultatai, parama įsidarbinant yra nepakankama, o parama darbo vietoje palikta asmeninei darbdavių ir bendradarbių iniciatyvai.

Sėkmingo tarpininkavimo elementas – santykių tarp tarpininko ir neįgalaus asmens kokybė. Dažniausiai abipusė pagarba, pasitikėjimas padeda sukurti saugią aplinką ir yra pagrindinės

interpersonalinių santykių vystymo dalys (Seibert, 1999). Be jų neįgalusis nesijaustų saugiai ir ramiai išsakydamas savo tikruosius jausmus bei mintis tarpininkui.

Tarpininko vaidmuo tarpininkavimo procese yra padėti diskutuojančioms pusėms išsiaiškinti esamą situaciją, interesus bei poreikius, vystyti priimtinas sprendimų galimybes ir pagelbėti priartėti prie galutinių individualių ir bendrų dalykų. Nėra nustatytų procedūrų arba įprastų elgesio standartų, kurių turi būti laikomasi tarpininkavimo proceso metu. Kad būtų garantuota sąveika tarp darbdavio, neįgalaus asmens ir tarpininko, reikia aiškios ir teisingos informacijos: abi pusės turi turėti visą informaciją apie derybų objektą. Informacija turi būti tinkama tik tuo konkrečiu laikotarpiu. Be to, kiekvienas iš sąveikos dalyvių turi jausti akivaizdžią naudą. Tik „naudos principo“ taikymas sudaro prielaidas kokybiškai sąveikai.

Dalyvaujant asmeniui su proto negalia profesinės reabilitacijos programose, bei pirmaisiais darbo metais, patiria daug įvairių sunkumų: pradedant nuo nepakankamo pasirengimo lygio iki darbdavio nepasitikėjimo dirbančiuoju. Tie sunkumai kur kas lengviau įveikiami, kai atsiranda asmuo, kuris padeda neįgaliajam asmeniui išsiaiškinti iškilusias problemas ir jas įveikti. Dažnai užtenka moralinės ar epizodinės paramos, kartais paramos poreikis kur kas didesnis. Nepatenkinus jo, neįgaliajam asmeniui gali tekti palikti sunkiai rastą darbo vietą. Tai, ko gero, pagrindinė, nuo neįgaliojo galimybių priklausanti darbovietės keitimo priežastis. Neįgalieji nelinkę keisti darbo savo iniciatyva, suvokia, kad jį sunku rasti, įvertina, ką turi. Neįgaliojo asmens pastovumas radus darbą – dar vienas kriterijus, kuris rodo, kad socialinė parama, orientuota į tarpininkavimą, yra naudinga tiek pačiam neįgaliajam, tiek visuomenei (Baranauskienė, I., Ruškus, J., 2004).

Kaip teigia Baranauskienė ir Ruškus (2004), yra dar vienas veiksnys, kuris neprisideda prie sėkmingos profesinės adaptacijos – menkas darbdavių ir potencialių bendradarbių suinteresuotumas. Padidėjusi konkurencija darbo rinkoje leidžia darbdaviui išsirinkti tokį darbininką, kuris labiausiai atitinka keliamus reikalavimus. Dažniausiai neįgalus asmuo dėl savo įgimtų ir nepakankamai išugdytų savybių konkurencinę kovą pralaimi. Pasirenkamas protingesnis, sugebantis savarankiškai priimti sprendimus, atsakingesnis ir labiau profesiniu požiūriu patyręs darbininkas. Daugelis darbdavių neinformuoti apie neįgalių asmenų gebėjimus, abejoja, ar jie sugebės atlikti darbą kokybiškai. Tų pačių autorių teigimu „socialinės paramos aspektu nustatyta, kad Lietuvos neįgalių asmenų profesinės adaptacijos procese dominuoja neefektyvi socialinė parama. Nėra sukurtų konkrečių socialinės paramos modelių. Į socialinę paramą nežiūrima kaip į profesinio rengimo tęstinumą ir įprasminimą“ (Baranauskienė, I., Ruškus, J., 2004. P. 194).

Tarpininkavimo praktika tampa vis labiau besiplėtojančia veikla, kuri pasitelkiama socialinio darbo sferoje. Nacionalinė socialinių darbuotojų asociacija Niujorke sukūrė Socialinio darbo praktikos

standartus. Juose pažymima, kad padidėjus tarpininkavimo specialistų paklausai įvairiose socialinio darbo srityse svarbią vietą užėmė koncepcijų, kuriomis paremtas tarpininkavimo specialisto funkcionavimas, kūrimas. Tarpininkavimas yra priskiriamas galingai jėgai, kuri veikia teikiamų paslaugų klientui labai. Šiuose standartuose pažymima tokių elementų kaip tarpininko atsakingumo, neįtraukimo, mokymo, konfidencialumo ir tinkamumo svarba tarpininkavimo procese (Umbreit, 1997).

Daugelyje užsienio valstybių tarpininkavimas tapo vienu iš nedaugelio efektyvių pagalbos būdų, padedančių neįgaliesiems asmenims siekti tolimesnių tikslų (McBain, 1998).

Tarpininkavimas tampa vis labiau perspektyvesne bei įgyvendinama veikla, siekiant bendro sutarimo visose socialinio darbo sferose. XXI a. pradžioje tarpininkavimas turi būti suprantamas kaip normali galimybė valdyti sunkumą, konfliktą, problemą ar kitokią susiklosčiusią situaciją. Tarpininkavimo specialistas atstovaus neįgaliųjų asmenų interesams daug geriau negu jų veikimas pavieniui.

2.3. Proto negalią turinčių asmenų integracija į darbo rinką Lietuvoje

Mokslinėje literatūroje sunku rasti konkrečią statistiką apie proto negalią turinčių asmenų padėtį darbo rinkoje. Aptikti duomenys apie nežymiai sutrikusio intelekto asmenų įsidarbinimą nėra išsamūs ir jų vertinimas neparemtas konkrečiais kriterijais, pernelyg subjektyvus. Kas vienam mokslininkui atrodo kaip didžiulis pasiekimas, kito nuomone, panaši situacija įvardijama kaip „pasibaisėtina“: „(...) iki šiol protiškai atsilikusiųjų darbo rodikliai buvo pasibaisėtini. Pavyzdžiui, vienoje valstijoje atliktos apklausos rezultatai parodė, kad visą dieną ar dalį dienos konkurencijos sąlygomis dirbo tik 41 % protiškai atsilikusių moksleivių, baigusiu vidurinę mokyklą (Hasazi ir kt. studija, cituota iš Hallahan, Kaufman, 2003, P.149). Blanc teigimu, Prancūzijoje „(...) retos įmonės įdarbina neįgalų asmenį. Kaip dažnai rodo sutarčių tekstai, darbdaviai išsipareigoja pabandyti įdarbinti neįgalius asmenis, kurie sudaro 1,2-3 % iš bendro skaičiaus asmenų priimtų į darbą“ (Blanc, 1998, P. 325-349). Didžiosios Britanijos 2000 m. darbo jėgos nustatymo anketos duomenimis, asmenų, kurių pagrindinė negalė – nežymiai sutrikęs intelektas, yra apie 3 % neįgaliųjų. Iš jų dirba 24 %, o 62 % nedirba ir gauna valstybės paramą (Jones, 2001). Lietuvoje išsamių duomenų apie nežymiai sutrikusio intelekto asmenų įsidarbinimą baigus specialiąją profesinę mokyklą taip pat nėra. Vadovaujant Karveliui, 1997 metais atliktas socialinės darbinės adaptacijos tyrimas, kuriame buvo apklausti 49 (iš 97) Lietuvos reabilitacinio profesinio rengimo centro auklėtinių (buvo praėję metai, kai jie baigė instituciją). Kaip rodo tyrimo rezultatai, „pastovų darbą turėjo 59 % jaunuolių, neturėjo jokio – 38,7 %. Pagal LRPRC įgytą specialybę dirbo 38,7 % jaunuolių“ (Karvelis, Baranauskienė, Elijošius, 1997, P. 46-47). 1999 metais analogišką tyrimą atliko Rimkuvienė, Kubaitytė. Jos apklausė 30 buvusių Žemaičių Naumiesčio politechnikos mokyklos auklėtinių. Iš 30 jaunuolių dirbo

14. Iš jų 9 dirbo pagal specialybę (Rimkuvienė, Kubaitytė, 2001). Analizuoti duomenys nėra pakankami, kad galima būtų kategoriškai vertinti nežymiai sutrikusio intelekto asmenų padėtį darbo rinkoje. Apskritai kalbant apie proto negalią turinčių asmenų integraciją į darbo rinką, galima teigti, kad jie susiduria su daugelio sunkumų: nepakankamu pasirengimu savarankiškam gyvenimui, profesinio pasirengimo ir kvalifikacijos trūkumu, padidėjusia konkurencija darbo rinkoje ir t.t. Kaip teigia Butterworth, „Protiškai atsilikusių žmonių nesėkmių darbe priežastys dažniau yra elgesys, susijęs su atsakomybe už darbą bei socialinius įgūdžius, o ne pati darbinė veikla“ (Butterworth, Strauch studija, cituota iš Hallahan, Kaufman, 2003, P. 149). „Kitaip tariant, problema tampa ne tik tai, kad protiškai atsilikę žmonės negali atlikti darbo, kiek jiems sunkumų keliantys tam tikri dalykai: lankomumas, iniciatyvumas, reagavimas į kritiką bei socialinė sąveika su bendradarbiais ir prižiūrėtojais. Pastaroji problema – socialinė sąveika – labiausiai skiria protiškai atsilikusius darbuotojus nuo negalių neturinčių darbuotojų“ (Hallahan, Kauffman, 2003, P. 149-150). Kalbant apie didelį neįgalių asmenų profesinio pasiruošimo ir kvalifikacijos trūkumą, suaugusiųjų profesinio ruošimo asociacija (AFPA) teigia, kad „neįgalus asmens įdarbinimas priklauso nuo jo kompetencijos, o ne nuo jo negalės“ (Hallahan, Kaufman, 2003, P. 149-150). Esant sudėtingai ekonominei situacijai, didėjant konkurencijai, kai turima kvalifikacija tampa pagrindine išlikimo darbo rinkoje sąlyga, žmonėms su negalia iškyla profesinių įgūdžių atkūrimo ir įgijimo problema. Norintiems įsidarbinti reikia papildomos profesinės rehabilitacijos ir mokymo. Taip pat sutrikusio intelekto asmenys yra nepakankamai pasiruošę savarankiškam gyvenimui: nesusiformavusi gyvenimo perspektyva, neišugdytas teigiamas požiūris į darbą, jie negeba užmegzti naudingų socialinių kontaktų ir jais pasinaudoti (Щербакoвa, Москоленко, 2001).

Priežastys, dėl kurių proto negalią turintys asmenys sunkiai įsitvirtina darbo rinkoje yra įvairiapusės. Kalbant apie sėkmingą integraciją į darbo rinką akcentuotinas visybiškas požiūris į esamą situaciją. Tik profesinio parengimo kokybė negarantuos sėkmingos integracijos į darbo rinką, kaip, ir vien darbdavių skatinimas nesudarys tam reikiamų prielaidų. Gailienės (1997) teigimu, jog nagrinėjant, kokios kliūtys iškyla neįgaliesiems darbo paieškų procese, paaiškėjo, kad dominuoja aukštos profesinės ambicijos, darbo neatitiktis sveikatos būklei ir standartiniai medikų įrašai į pažymys apie darbingumą, darbdavių atmetimas (Gailienė, 1997). Autorė daro prielaidą, kad neįgaliųjų darbo motyvacija turi tendenciją mažėti, kadangi net ir įdėdami pastangų jie nesulaukia norimo rezultato, o tai sukelia neįgaliesiems neigiamus emocinius išgyvenimus: nepasitenkinimą, bejėgiškumą, skriaudos jausmą ir pan.

Tiek mokslininkai, tiek Europos Sąjungos politikai, nesiūlo bendro recepto, kaip išspręsti proto negalią turinčių asmenų integracijos į darbo rinką klausimus, tačiau akcentuoja profesinės rehabilitacijos proceso sudėtingumą ir vientisumo svarbą. Skiriami keturi profesinės rehabilitacijos proceso komponentai: 1) kompetentingas profesinis konsultavimas; 2) modernus ir kvalifikuotas profesinis rengimas; 3) pagalba

įsidarbinant; 4) parama neįgaliam asmeniui ir darbdaviui darbo vietose. Prieš pradėdant profesinės reabilitacijos procesą tiek proto negalia turintys asmenys, tiek jų artimieji, profesinio rengimo specialistai turi turėti aišką viziją: ką ir kur dirbs jaunuolis? Kokios realios jo galimybės? Taip pat reiškiamas stiprus įsitikinimas darbo konkurencinėmis sąlygomis sėkme: „Protiškai atsilikusių darbuotojų užimtumo statistika atrodo pesimistiškai, tačiau daugelis specialistų, dirbančių šioje srityje, labai optimistiškai vertina rengimo programų, siekiant aprūpinti darbu protiškai atsilikusius žmones, taikymo galimybes“ (Hallahan, Kauffman, 2003, P. 149).

Įdarbinimo ir paramos darbo vietose kontekste labai svarbus darbdavių vaidmuo: „Dideli pasiekimai profesinio integravimo srityje galimi tuo atveju, jei įmonė sutiks, kad profesionalai ir įtraukimo agentai savo kasdieniame darbe su neįgaliais darbininkais dirbs bendromis jėgomis – padės jiems gamyboje ir gyvenime“ (Stiker, 1998). Kaip teigia Gendron, kad būtų garantuota sąveika tarp darbdavio, neįgalaus asmens ir tarpininko, reikia aiškios ir teisingos informacijos: „informacija turi būti: 1) aiški: abi pusės turi turėti visą informaciją apie derybų objektą, 2) greita (operatyvi): tinkama tik tam konkrečiam laikotarpiui“ (Gendron, 1998. P. 285-324). Reikia ieškoti neįgaliųjų privalumų ir mokėti juos pateikti darbdaviui.

Negalės minimizavimas tampa darbdaviui taisykle renkantis darbininką (Gendron, 1998). Priėmus dirbti proto negalia turintį asmenį, dažniausiai nereikia specialiai pritaikyti darbo vietos, bet pertvarkyti darbinės grupės darbą būna priverstas dažnas darbdavys: „šio pertvarkymo tikslas kyla todėl, kad neįgaliesiems patikimos tokios užduotys, kurias jie pajėgūs atlikti, o sveikiesiems tokios, kurios juos sulygina su neįgaliojo padėtimi. Pavojus, kurio reikėtų išvengti, yra tas, kad reikėtų neperkrauti kolegas jiems užkraunant neįgaliųjų užduotis, kurios jiems įveikiamos“ (Gendron, 1998. P. 285-324).

Stiker dar tiesiau suformuluoja vieną iš sėkmės prielaidų: „įmonė galėtų suteikti darbininko statusą asmenims, blogai prisitaikantiems prie darbo, bet už tai turėtų gauti finansinę ir psichosocialinę pagalbą, atitinkančią reikalaujamo ir neįgaliųjų atliekamo darbo skirtumą“ (Stiker, 1998, P. 285-324).

Pastaruoju metu moksle įsigali nuomonė, kad žmogaus gyvenimo kokybę lemia ne tiek pačios gyvenimo sąlygos, kiek žmogaus požiūris į jas. Gyvenimo kokybė apima įvairias žmogaus gyvenimo sritis: fizinę ir dvasinę sveikatą, tarpusavio santykius, aplinkos sąlygas, prasmingus gyvenimo tikslus. Teigtina, jog žmonių gyvenimo kokybė priklauso nuo jų sugebėjimo tenkinti svarbiausius poreikius, kurie susiję su darbu ir asmenybės raiška. Pasitenkinimas gyvenimu priklauso ne tik nuo mūsų, bet ir nuo aplinkinių. Todėl tarp veiksnių, turinčių įtakos mūsų gyvenimo kokybei yra ir visuomenė.

2.4. Proto negalią turinčių asmenų profesiniai ir gyvenimiškieji lūkesčiai: norų ir realių galimybių sąveika

Mokslinėje literatūroje jaunuolių norai, interesai ir lūkesčiai nagrinėjami mažai ir neišsamiai. Nepakankamas duomenų kiekis neleidžia daryti apibendrinimų. Kaip teigia Bleidick „vis didėja noras konsultuotis prieš pasirenkant specialybę: nuo 1991 m. spalio iki 1992 m. rugsėjo vien buvusioje VFR į darbo biržas tokio patarimo kreipėsi 150700 neįgaliųjų, pusė iš jų buvo ką tik baigę specialiąsias mokyklas" (Bleidick, cituota Baranauskienė, Ruškus, 2004).

Mano manymu sąvoka „norai" neatsiejama nuo sąvokos „galimybės". Norai ir galimybės duoda postūmį žmogaus individualiai veiklai.

Žmogus sąmoningai veikdamas, remiasi aiškiais žiniomis apie savo darbo objektą, jo aplinkynes, save patį. Prieš pasirinkdamas profesiją įvertina vertybes, norus, interesus ir gebėjimus, sąmoningai apsisprendžia kokį darbą norėtų dirbti ir kam yra gabus, nes profesinės veiklos sėkmė priklauso nuo žmogaus gebėjimų, polinkių bei interesų. Asmeniniai profesiniai interesai taip pat daro didelę įtaką renkantis profesiją. Tai įrodo L. Jovaišos (1978, 1981), N. Litvinovos (1981) ir kt. tyrimai. Nuo profesinių interesų priklauso ir labai svarbus veiksnys – profesijos pasirinkimo motyvacija. Kai kurių mokslininkų tyrimų duomenimis, neretai jaunuolių profesiniai interesai kinta mokantis tam tikros profesijos, o tai įrodo nepagrįstą ankstyvojo profesijos pasirinkimo etapo motyvaciją (Ovsianikova (Oвсянникова) 1982; Bajeva (Баева), 1985; Obnosov (Обносoв), 1986 ir kt.). Negalė, o, ypač, intelekto sutrikimas, kompleksinė negalė sustiprina klydimo galimybę. "Gebėjimai - tai individualiosios psichofiziologinės ir psichologinės žmogaus savybės, lemiančios vienokios ar kitokios jo veiklos sėkmę bei padedančios sėkmingai sužinoti, išmokti bei įgyti įgūdžių"(Psichologijos žodynas, 1993).

Ne visi žmonės vienodai geba parodyti savo gebėjimus. Kiekvienas individas savo įgimtas potencines galias ir individualias ypatybes naudoja ir lavina atsižvelgdamas į poreikius, tikslus, charakterio bruožus bei aplinką, kurioje gyvena, mokosi, dirba.

Labai svarbu, kad formuojant proto negalią turinčių asmenų norus ir lūkesčius dominuotų ne tik suderintas visos darbuotojų bendruomenės požiūris, bet ir atsiskleistų pats neįgalusis. Geriau klaidingas „prisidėjimas“ ir to suvokimas, negu pasyvus stebėjimas, nuolankus klausymas ir formalus sutikimas. Svarbus uždavinys, kaip, formuojant profesinius įgūdžius, išugdyti teigiamą požiūrį į būsimą darbą, norą savarankiškai tobulėti ir lavintis (Šmukšta, 2001). Autorius teigia, kad profesinis mokymas neišsprendžia neįgaliųjų įdarbinimo problemų, todėl svarbu išnaudoti kiekvieną galimybę įsitvirtinti darbo rinkoje. Kuo labiau išspręs asmuo, tuo lengviau jam įsidarbinti.

Negalią turintys jaunuoliai pervertina savo norus ir galimybes. Nepateisinę savo lūkesčių dažnai nusivilia ir praranda gyvenimo perspektyvą. Jaunuoliai gaudami socialines pašalpas pripranta ir neieško kitų

būdų pragyventi. Profesinė veikla daugeliu atveju yra nereali, panašesnė į svajones. Todėl negalėdami pasiekti mokslo aukštumų iš vis praranda norą mokytis. Mokyklos ugdančios neįgalius jaunuolius kelia sau klausimą, kaip paruošti savo ugdytinius profesijai ir kokie metodai efektyviausi formuoti žmogaus norus ir lūkesčius? Lietuvos reabilitaciniame centre 1995-1998 buvo atliekamas tyrimas, kuris apėmė tris pirmąsias LRPRC laidas. Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, centro ugdytinių, profesinių ir gyvenimiškųjų lūkesčių auklėjamosios veiklos turinio bei metodų ryšio optimizavimą. Dirbant su pirmąją ugdytinių laida, konkretaus auklėjimo turinio ir metodikos sukurtos nebuvo. Buvo dirbama labiau intuityviai negu sistemingai, centras neturėjo realios ugdymo turinio ir metodų raiškos, todėl ir gerų ugdymo rezultatų nebuvo sulaukta. Tai paskatino ieškoti naujų ir efektyvesnių mokymo strategijų. Į ugdymo procesą pradėti diegti "Auklėtojų darbo programos matmenys", "kurie numatė konkretų tikslą - parengti jaunuolius savarankiškam darbui ir gyvenimui" (Baranauskienė, Ruškus, 2004).

Mokslininkų Baranauskienės, Ruškaus atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad formuojant gyvenimiškuosius lūkesčius poveikis akivaizdus:

1. Pirmosios laidos ugdytinių teiginiuose dominavo norai dirbti socialiai pripažintą darbą, o antrosios ir trečiosios laidos auklėtinių teiginiuose įžvelgiamas kur kas konkretnesnis savo profesijos suvokimą ir pasiryžimą dirbti pagal centre įgytą specialybę;
2. Antrosios ir trečiosios laidos ugdytiniai realiau įsivaizdavo galimybes uždirbti;
3. Pedagogams pavyko pasiekti teigiamų rezultatų ugdant realius auklėtinių lūkesčius, susijusius su materialinėmis gyvenimo sąlygomis;
4. Ugdytiniai išmoko realiau planuoti savo laisvalaikį;
5. Nors ir nedidelė dalis mokinių, kai kurie ketina kelti kvalifikaciją;
6. Antrosios ir trečiosios laidos atsirado nuostata padėti kitiems, daugiausia - artimiesiems;
7. Pokyčių lūkesčiai, susiję su būsima šeima, labiausiai išryškėjo teiginiuose, kuriuose buvo akcentuojamos išorinės būsimos išorinės būsimos žmonos savybės (pirma laida), vėliau prioritetą vidinėms būsimos žmonos savybėms (antroji, trečioji laidos). (Baranauskienė, Ruškus, 2004).

Profesiniai lūkesčiai yra neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis. Negalią turintis žmogus savo profesinį pašaukimą turi derinti su galimybėmis, jiems dažnai būdingas negatyvus požiūris į save, žemi, o kartais ir perdėti lūkesčiai bei siekiai. Renkantis profesiją svarbu įvertinti savo galimybes, nes negalės įtaka profesijos pasirinkimui labai svarbus veiksnys, pvz.: regėjimo negalią turinti asmuo, negalės būti vairuotojas. "Profesija - nuolatinės veiklos rūšis, kuriai reikia specialaus pasirengimo ir kuri yra pragyvenimo šaltinis. Profesija - tai gebėjimas atlikti kompleksą sistemingai besikartojančių ir visuomenei bei žmogui naudingų funkcijų" (Šernas, 1998).

Kiekvienas žmogus, kai jis ką nors sąmoningai veikia, remiasi tam tikromis aiškiais žiniomis apie savo darbo objektą, jo aplinkybes ir save patį. Profesijos ir specialybės pasirinkimas - tai specifinis darbas, apsisprendimo procesas, kuris nulemia gyvenimo sėkmę. Ne kiekvieną darbą žmogus gali gerai ir džiaugsmingai dirbti. Nuo darbo pobūdžio priklauso ir socialinė žmogaus padėtis.

Kaip pastebi Gudonis „neįgalumo situacijoje esančių jaunuolių profesijos pasirinkimą gali nulemti ir ankstyvasis vystimosi etapas (motinos nėštumas, kūdikystė). Negatyvi ar asociali socialinė aplinka gali žymiai paaštrinti ir taip komplikuoatą asmenybės vystimąsi labai svarbiu ikimokyklinio ar pradinio ugdymo metu. Nežymus intelekto sutrikimas daugelį jaunuolių slegia, kai jie suvokia, jog pasirinkimo galimybės yra ribotos dėl sutrikusio vystimosi. Todėl labai svarbu, kaip jaunuolis save vertina, kaip gyvenimo eigoje buvo ruošiamas tolimesnei veiklai. Pasak Petrauskaitės, suvokęs save ir įvertinęs savo ypatingumą, negalią turintis jaunuolis gali pasirinkti profesiją, taip tapdamas nepriklausomu nuo kitų. „Laisvo, savanoriško apsisprendimo idėja sulygina visų žmonių teisią renkantis profesiją“. Neįgalus jaunuolis yra sąlygiškai laisvas apsispręsti, nes privalo rinktis vieną iš valstybės pripažintų specialybių (Petrauskaitė, 1996).

Konsultuojant ir vykdant profesinį orientavimą yra siūlomos specialybės atsižvelgiant į vystimosi sutrikimą, negalią. Parenkant specialybę reikia atkreipti dėmesį į tai, kokių galimybių yra įdarbinti. Todėl labai svarbu, kad asmuo būtų pajėgus atlikti profesijos reikalavimus.

Didelis neįgalių asmenų profesinio pasirengimo ir kvalifikacijos trūkumas. Suaugusiųjų profesijos ruošimo asociacija (AFPA) teigia, kad „neįgalus asmens įdarbinimas priklauso nuo jo kompetencijos, o ne nuo jo negalės“ (Blanc, 1998). Kaip teigia Gendron (1998) dirbant su neįgaliaisiais, reikia ieškoti neįgaliųjų privalumų ir mokėti juos pateikti darbdaviui. Jaunuolių paruošimas specialybei, priklauso taip pat ir nuo specialisto, kuris ruošia vienai ar kitai profesijai. Tinkamai pasiruošęs profesijai asmuo, įgis daugiau pasitikėjimo savo jėgomis ir nesijaus kitokiu, nei sveiki žmonės. Baranauskienė (2000) teigia, kad neįgaliųjų profesinio rengimo sistemoje nepakankamai ugdomi daugelis bendrųjų gebėjimų. Ypač neugdomi įsidarbinimo gebėjimai. Asmuo, turintis protinę negalią, siekdamas sėkmingesnės socializacijos, turi ugdyti su įsidarbinimu susijusius gebėjimus, ne vien tam, kad gautų darbą, bet ir tam, kad išsilaikytų darbo rinkoje. Bendrųjų gebėjimų ugdymas (Baranauskienė I., 2000) yra reikšminga profesinio rengimo dalis. Neužtenka neįgaliam jaunuoliui tik suteikti siaurą profesinę kvalifikaciją ir „išmesti“ į darbo rinką. Nebūdami pakankamai raštingi ir neturėdami gerų skaičiavimo įgūdžių (bazinių gebėjimų), nesugebėdami savęs kontroliuoti, tobulinti, spręsti problemas, susijusias su gyvenamąja vieta, buitimi, laisvalaikiu (gyvenimiškieji įgūdžiai), nemokėdami bendrauti, nesuvokdami, kad reikia nuolat tobulėti, nesugebėdami dirbti komandoje (esminiai gebėjimai), neturėdami atsakomybės ir pareigos jausmo, nesugebėdami laikytis moralės normų ir įstatymų (socialiniai ir pilietiniai gebėjimai). Neišmokyti prisitaikyti naujoje darbo vietoje, nesugebėdami būti kritiškai, nemokėdami prisistatyti

potencialiam darbdaviui (įsidarbinimo gebėjimai), jauni žmonės sunkiai integruosis darbo rinkoje, tuo pačiu visuomenėje.

3. PROFESINĖS REABILITACIJOS METODIKŲ TAIKYMAS ASMENIMS SU PROTO NEGALIA PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS TEIKIANČIOSE ĮSTAIGOSE

3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo pobūdis. Kokybinis tyrimas yra toks suvokimo procesas, kuris yra grindžiamas griežtomis metodologinėmis tradicijomis ir kuris nagrinėja socialines arba žmonių problemas. (Luobikienė, 2003, p. 51). Tiriant ar Lietuvoje yra teikiamos asmenims su proto negalia profesinės rehabilitacijos paslaugos ir, ar taikomos profesinės rehabilitacijos metodikos, buvo svarbu sužinoti, kokios yra realios šių asmenų galimybės integruojantis į darbo rinką. Esminės priežastys, lėmusios kokybinio tyrimo metodo pasirinkimą tai, kad profesinė neįgalių asmenų rehabilitacija yra naujas dalykas, kuris pradėtas taikyti šiems asmenims tik nuo 2005 metų. „Lietuvoje per paskutiniuosius dešimtmečius požiūris į pagalbą neįgaliesiems keitėsi nuo globėjiško iki siekio įgalinti juos kontroliuoti savo pačių gyvenimus. Šiuo metu yra nepriimtini senieji metodai, kurių esmė buvo gailestis bei vien neįgaliųjų bejėgiškumo suvokimas. Dabar yra imamasi kitokių veiksmų, nuo neįgaliųjų reabilitavimo, siekiant, kad jie galėtų sėkmingai integruotis į visuomenę“ (...) (Išoraitė M., 2005). Kadangi Europos Sąjungos šalių nacionalinės vyriausybės yra įsipareigojusios kreipti dėmesį į neįgaliuosius bei skatinti aktyvias neįgaliųjų diskriminacijos įveikos priemones, viena iš kurių yra įvardinta, kaip neįgaliųjų integracija į darbo rinką, todėl šiuo kokybiniu tyrimu norėta išsiaiškinti ar Lietuvoje vis dar egzistuoja problema integruojantis asmenims su proto negalia į darbo rinką. Kadangi, Lietuvoje nėra daug įstaigų, kurios teiktų profesinės rehabilitacijos paslaugas asmenims su negalia, todėl buvo pasirinktas kokybinis tyrimas išsiaiškinti egzistuojančias problemas.

Duomenų rinkimui buvo pasirinktas interviu, nes suteikia platesnes galimybes nuodugniau pažvelgti į egzistuojančias asmenų, turinčių proto negalią problemas.

Tyrimo imtis. Lietuvoje šiuo metu yra septynios įstaigos, teikiančios profesinės rehabilitacijos paslaugas (prieiga per internetą: <http://www.unriis.lt/home.unriis>), todėl atliekant tyrimą buvo apklausti septyni ekspertai, dirbantys tose įstaigose ir tiesiogiai susiję su profesinės rehabilitacijos paslaugų organizavimu ir teikimu asmenims su negalia. Buvo pasirinkta tikslinė imtis, nes respondentai turėjo atitikti tyrimo kriterijus.

Tyrimo metodo charakteristika. Respondentai buvo apklausti žodžiu, naudojant pusiau struktūruoto interviu metodą. Interviu duomenys buvo įrašomi į diktofoną, o kas nesutiko, kad duomenys būtų įrašyti į diktofoną, interviu duomenys buvo užrašomi raštu. Interviu turinys analizuojamas naudojant

kokybinį turinio analizės metodą. Šis duomenų analizės metodas pasirinktas todėl, kad jis leidžia daryti specifines išvadas bei padeda įvertinti, kaip visą situaciją suvokia pats ekspertas.

Naudojant pusiau struktūruotą interviu metodą, išryškėjo jo privalumai ir trūkumai.

Privalumai:

- Galima išvengti klausimų dviprasmiškumo – interviu metu tyrimo klausimus galima patikslinti;
- Yra galimybė užduoti papildomus klausimus, kurie išskyla pokalbio su respondentu metu. Taip gaunama išsamesnė informacija;
- Galima paskatinti respondentų atvirumą, išsakyti savo nuomonę ir požiūrį.

Trūkumai:

- Didelės laiko sąnaudos.

Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliekams 2008 m. rugpjūčio – spalio mėnesiais. Ekspertų apklausos vyko jų darbo vietose, todėl nei interviu atlikimo laikas, nei vietos pasirinkimas nesudarė jokių problemų. Prieš atliekant apklausą buvo gautas įstaigos vadovo sutikimas apklausti ekspertus, atsakingus už profesinės rehabilitacijos paslaugų organizavimą ir teikimą. Ekspertai pasakydavo, kokiu laiku gali priimti tyrimo atlikėją. Pokalbis su ekspertais truko nuo 45 iki 60 minučių (Interviu data ir laikas pateiktas 3 priede).

Tyrimo instrumentas. Tyrimui buvo naudojamas pusiau struktūruotas interviu. Interviu planą sudarė dvidešimt klausimų. Interviu metu buvo įvesti nauji klausimai atsižvelgiant į situaciją. Interviu klausimai pateikti tyrimo rezultatų ir jų aptarimo dalyje.

Apklausiant ekspertus, pirmieji klausimai buvo orientuoti į demografinę institucijų situaciją. Kitais klausimais buvo siekiama išsiaiškinti taikomas profesinės rehabilitacijos metodikas asmenims su proto negalia, problemas su kuriomis susiduria ekspertai, teikdami profesinės rehabilitacijos paslaugas, bei pačių ekspertų nuomonę apie asmenų, turinčių proto negalią, realią integraciją į darbo rinką. Papildomi klausimai, iškilę interviu metu, buvo orientuoti į informacijos pagilinimą tų ekspertų, kurie teikė profesinės rehabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia.

3.2. Taikomų profesinės rehabilitacijos metodikų asmenims su proto negalia pristatymas

VšĮ „Šiaulių darbo rinkos mokymo centro“ padalinyje „Neįgaliųjų Profesinės rehabilitacijos centre“ yra taikomos „Melba“, „Ida“, „Austriškos ir Škotiškos“ metodikos. VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centre“ taikoma „Neįgaliųjų profesinių gebėjimų nustatymo metodika“. Lietuvos Respublikos reabilitaciniame profesinio rengimo centre taikomos „Melba“ ir „Ida“ metodikos.

„Melba“ ir „Ida“ metodikos yra taikomos kartu. „Melba“ metodika skirta psichosocialinių gebėjimų vertinimui. Metodika nagrinėja 29 savybes, skirtas darbinės veiklos bei darbinių sugebėjimų aprašymui. Visos 29 savybės priskiriamos kartinėms asmens savybėms, kurių dėka galima vienu metu pakankamai išsamiai ir tinkamai išskirti ir apibrėžti asmens gebėjimus, reikalingus konkrečiai darbinei veiklai atlikti bei veiklos keliamus reikalavimus asmens darbiniam sugebėjimams. „Ida“ metodika vertina bazinius, funkcinus, psichosocialinius gebėjimus. Metodiką sudaro 15 užduočių. Užduotys artimos realioms darbinėms užduotims. Užduotys susijusios su kognityvinėmis savybėmis, su darbu, psichomotorinėmis užduotimis ir užduotys susijusios su bendravimu.

„Austriškos ir Škotijos metodikos adaptavimas“ – metodikos, kurios sukurtos vadovaujantis „Understanding the Disability Discrimination Act – A guide for colleges, universities and adult community learning providers in Great Britain“. VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“ pasidarė savo metodikas ir adaptavo proto negalią turintiems asmenims. Šios metodikos apima keturis profesinės reabilitacijos ciklus: profesinių gebėjimų įvertinimą, profesinį orientavimą ir konsultavimą, profesinių gebėjimų atkūrimą ir/arba naujų išugdymą, pagalbą įsidarbinant. Įvertinant asmenų, turinčių proto negalią, profesinius gebėjimus, pagrindinis tikslas yra suprasti, ką dalyvis nori daryti ir kaip jį būtų galima apibūdinti. Vertinimo ciklo metu nustatomos asmens galimybės, prioritetai darbo srityje, darbinė patirtis, turimi ir trūkstami įgūdžiai bei suplanuojama reikalinga pagalba. Yra įvairūs psichologiniai testai bei įvairios užduotys. Profesinio orientavimo ir konsultavimo cikle pagrindinis tikslas yra padėti proto negalią turintiems asmenims išbandyti savo bendruosius ir specialiuosius gebėjimus, pasirinkti savo kelią mokymosi užimtumo srityse ir sėkmingai pereiti į sekantį profesinės reabilitacijos etapą. Šiame cikle siekiama asmenims su proto negalia padėti suderinti savo polinkius, siekius, kelti mokymosi motyvaciją, kompetencijas, įtvirtinti įgūdžius, nuostatas, gebėjimus ir susipažinti su reikalavimais, kuriuos kelia profesijos, tam tikro darbo pobūdis, darbo aplinka ir darbo organizavimo kultūra. Profesinių gebėjimų atkūrimo ir/arba naujų išugdymo cikle pagrindinis tikslas yra padėti neįgaliam asmeniui integruotis į darbo rinką. Tai parengiamasis etapas asmeniui su proto negalia įgyti profesiją. Pagalbos įsidarbinant cikle yra mokomasi kaip ir kur ieškoti darbo, kaip bendrauti su darbdaviu, rašyti savo gyvenimo aprašymą, prisistatyti darbdaviui, bendradarbiavimas ir kt. Yra naudojamos įvairios užduotys, testai,

„Neįgaliųjų profesinių gebėjimų nustatymo metodika“ – sudaryta iš asmens įvertinimo principų: darbinės reabilitacijos, darbingumo atstatymo galimybių. Kiekvienai profesinės reabilitacijos programai (orientavimo, konsultavimo, profesinių gebėjimų atkūrimo ar naujų išugdymo) yra nustatymo metodika. Testuojamos būdingos darbo sąlygos, fizinės savybės, tinkamumas profesijai, požiūris į konkretų darbą.

3.3. Tyrimo rezultatai, analizė ir interpretacija

3.3.1. Profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančių įstaigų pristatymas

Tyrimo metu apklausti septyni ekspertai, dirbantys Lietuvos profesinės reabilitacijos centruose ir tiesiogiai susiję su profesinės reabilitacijos paslaugų organizavimu ir teikimu asmenims negalia.

1 lentelėje „Lietuvos įstaigos, teikiančios profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su negalia“ pateiktos įstaigos, teikiančios profesinės reabilitacijos paslaugas

1 lentelė

Lietuvos įstaigos, teikiančios profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su negalia

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Institucijos pavadinimas	Nuo kada įstaiga pradėjo veikti	Nuo kada teikia profesinės reabilitacijos paslaugas	Kokias paslaugas teikia įstaiga?
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	2001 m.	2008 m.	„Profesinės reabilitacijos paslaugas teikiame neįgaliems žmonėms“. Norėjome plėsti įstaigos paslaugų spektrą, nes teikėme užimtumo paslaugas neįgaliems žmonėms ir kreipėme didelį dėmesį į darbinių įgūdžių ugdymą. O dabar turime teisę teikti profesinės reabilitacijos paslaugas“.
2	Interviu 2	Kauno VšĮ „Vilties žiedas“	2003 m.	2006 m.	„Profesinės reabilitacijos paslaugas teikiame neįgaliems žmonėms. Kol neteikėme Profesinės reabilitacijos paslaugas, tai buvo suaugusiųjų profesinis mokymas. Buvo organizuojami kursai iš projekto ar už savo pinigus. Pavyzdžiui buhalterinės apskaitos švietimas firmoms“.
3	Interviu 3	Palangos reabilitacinė ligoninė	1991 m.	2006 m.	„Profesinės reabilitacijos paslaugas ir medicininės reabilitacijos paslaugas“.

4	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės rehabilitacijos centras“	2007 m.	2008 m.	„Profesinės rehabilitacijos paslaugas. Į tas paslaugas įeina tokios keturios paslaugos: profesinių gebėjimų įvertinimas, profesinis orientavimas ir konsultavimas, profesinių gebėjimų atkūrimas ir naujų išugdymas, pagalba įsidarbinant“.
5	Interviu 5	VšĮ „Valakupių rehabilitacijos centras“	2002 m.	2005 m.	„Profesinės rehabilitacijos paslaugas ir medicininės rehabilitacijos paslaugas“.
6	Interviu 6	Druskininkų VšĮ „Profesijų spektras“	2001 m.	2006 m.	„Profesinės rehabilitacijos paslaugas. Prieš profesinės rehabilitacijos paslaugas mes teikėme suaugusiųjų profesinį mokymą. Iki šiol mums nebuvo svarbu ar žmogus turi negalią ar jos neturi. Jį siūsdavo darbo birža, ir jei atsiunčia darbo birža tą žmogų apmokyti, mes net neklausdavome ar jis turi negalią, ar ne“.
7.	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	1993 m.	2006 m.	„Intelektu negalią turinčių jaunuolių profesinis mokymas ir profesinės rehabilitacijos paslaugos suaugusiems asmenims su negalia“.

Lietuvoje profesinės reabilitacijos paslaugas teikia septynios įstaigos, kurios atitinka Socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtintus reikalavimus profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančioms įstaigoms ir yra parinktos Lietuvos darbo biržos, vadovaujantis Lietuvos Respublikos viešųjų įstatymu ir kitais teisės aktais.

Profesinės reabilitacijos paslaugas neįgaliesiems Lietuvoje anksčiausiai pradėjo teikti Valakupių reabilitacijos centras (2005 m.). Kauno VŠĮ „Vilties žiedas“, Palangos reabilitacinė ligoninė, Druskininkų VŠĮ „Profesijų spektras“, Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras, profesinės reabilitacijos paslaugas pradėjo teikti 2006 metais. Galima daryti prielaidą, kad įtakos turėjo 2004 m. gruodžio 31 d. išleistas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl profesinės reabilitacijos paslaugų poreikio nustatymo kriterijų aprašo ir profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo bei finansavimo taisyklių patvirtinimo. Dvi įstaigos: VŠĮ Trakų neįgaliųjų užimtumo centras ir VŠĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“ minėtas paslaugas pradėjo teikti 2008 metais.

Lyginant datas, nuo kada įstaigos pradėjo veikti ir kuriais metais pradėjo teikti profesinės reabilitacijos paslaugas, matyti jog tiesiogiai į profesinės reabilitacijos paslaugų teikimą yra orientuota tik VŠĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“. Kitoms minėtoms institucijoms profesinės reabilitacijos paslaugos yra tik kaip priedas prie visų kitų jų teikiamų paslaugų (pavyzdžiui Palangos reabilitacinė ligoninė penkiolika metų teikė medicininės reabilitacijos paslaugas). VŠĮ „Trakų užimtumo centras“ – „<...> teikėme užimtumo paslaugas neįgaliems žmonėms“. Įstaigos teikia profesinės reabilitacijos paslaugas, plėsdami savo paslaugų spektrą, o VŠĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centro“ veikla yra tiesiogiai skirta neįgaliųjų profesinės reabilitacijos paslaugų teikimui.

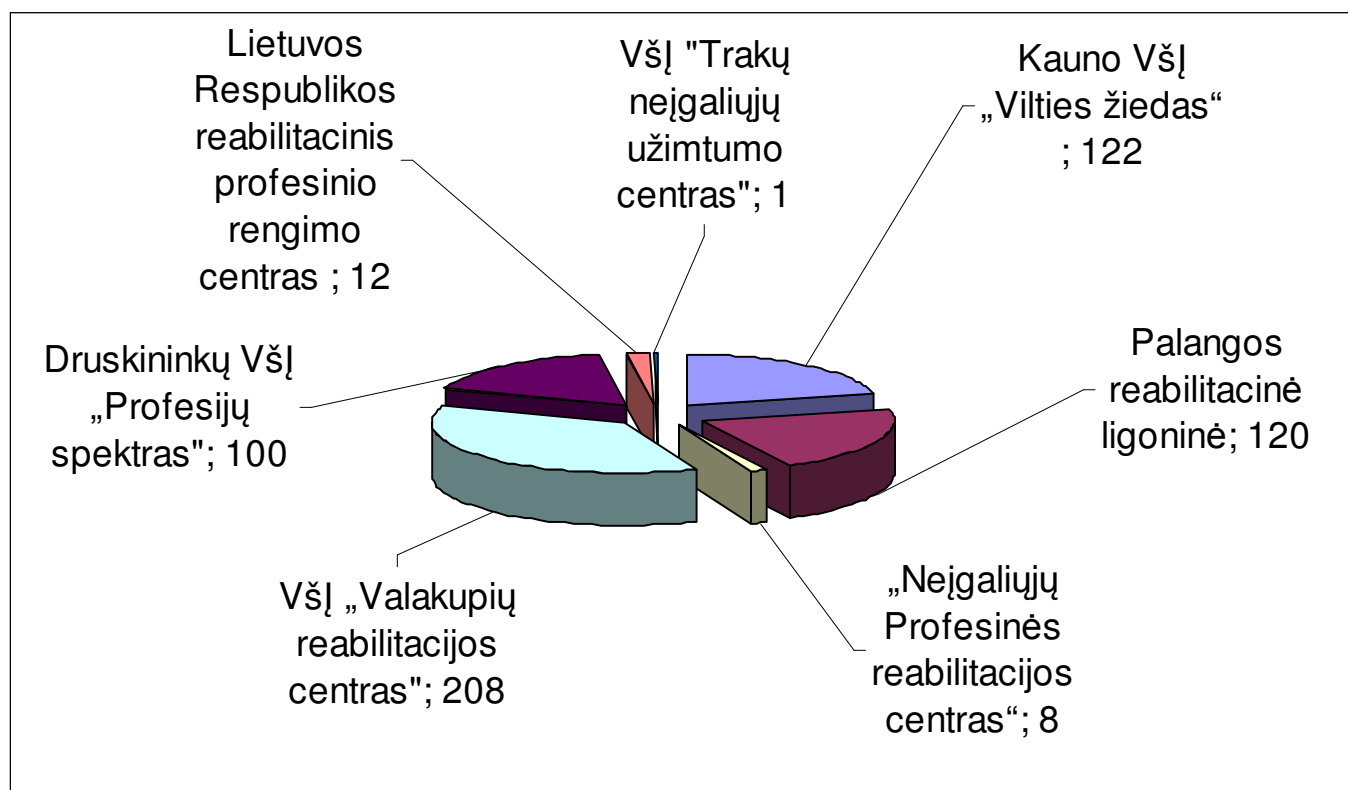
Analizuojant, su kokiomis negaliomis yra į įstaigas besikreipiantys klientai, situacija dar prastesnė. Palangos reabilitacinė ligoninė priima klientus tik su judėjimo funkcijų sutrikimais, Valakupių reabilitacijos centras specializuojasi profesinės reabilitacijos paslaugas teikti klientams su judėjimo funkcijų sutrikimais: „<...> teikiame su judėjimo negalia <...>“; „ Ne vien tik judėjimo, bet gali būti ir širdies veiklos sutrikimai, vidaus ligos. Mes jau po truputėlį prisijungiame akluosius ir silpnaregius“. Druskininkų VŠĮ „Profesijų spektras“ teikia įvairių negalių turintiems klientams: „<...> stuburo ligos, širdies ligos“, išskyrus proto negalią. VŠĮ „Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“, vadovaujantis įstaigos nuostatais, lyg ir turėtų tęsti Valakupių reabilitacijos centro, Druskininkų VŠĮ „Profesijų spektro“, Palangos reabilitacinės ligoninės tradiciją ir priimti asmenis, turinčius judėjimo funkcijų sutrikimų, tačiau pagal susidariusią situaciją kitų apskričių klientams su protine negalia reikėtų vykti į VŠĮ Trakų neįgaliųjų užimtumo centrą, kuris specializuojasi

darbui su psichine ir protine negalią turinčiais asmenimis. Kadangi atstumas nuo kitų (pavyzdžiui Šiaurės Lietuvos) miestų iki Trakų yra gana didelis, didėja laiko sąnaudos, klientams atrodo nelogiška vykti į Trakus, kai neįgaliųjų profesinės reabilitacijos centras yra Šiauliuose. Tokiu atveju VšĮ „Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“ priima ir klientus su proto negalia: „<...> kai mums siunčia darbo birža mes gauname visokius: ir pavyzdžiui asmenis su nežymiais protiniais atsilikimais <...> Nors pagal nuostatus mes turėtume dirbti su fizine negalia“ (žr. 3 priede).

Taigi VšĮ „Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“ tarsi suteikia paslaugas, kurių realiai neturėtų teikti. Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras ir Kauno VšĮ „Vilties žiedas“ teikia profesinės reabilitacijos paslaugas klientams su įvairiomis negaliomis. Priimami ir judėjimo funkcijų sutrikimų ir psichinę negalią turinčius klientus: „buvo viena kurčioji, psichine, ir su stuburo ligomis. Šiaip mes nesame užsiklinę, praktiškai visiems“. Taigi Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras ir Kauno VšĮ „Vilties žiedas“ teikia universalias profesinės reabilitacijos paslaugas. Pasirodo Lietuvoje tėra viena įstaiga – VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“, kuris specializuojasi profesinės reabilitacijos paslaugas teikti „Proto ir psichinę negalią turintiems asmenims“. Tačiau žinant sąlyginai trumpą profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo laikotarpį būtų netikslinga priekaištauti įstaigoms, kad jos aiškiai neteikia paslaugų konkrečių negalių turinčių klientų srityse.

Profesinės reabilitacijos įstaigos 2007 – 2008 metais profesinės reabilitacijos paslaugas suteikė nemažai daliai neįgalių klientų (žr. 1 diagramą).

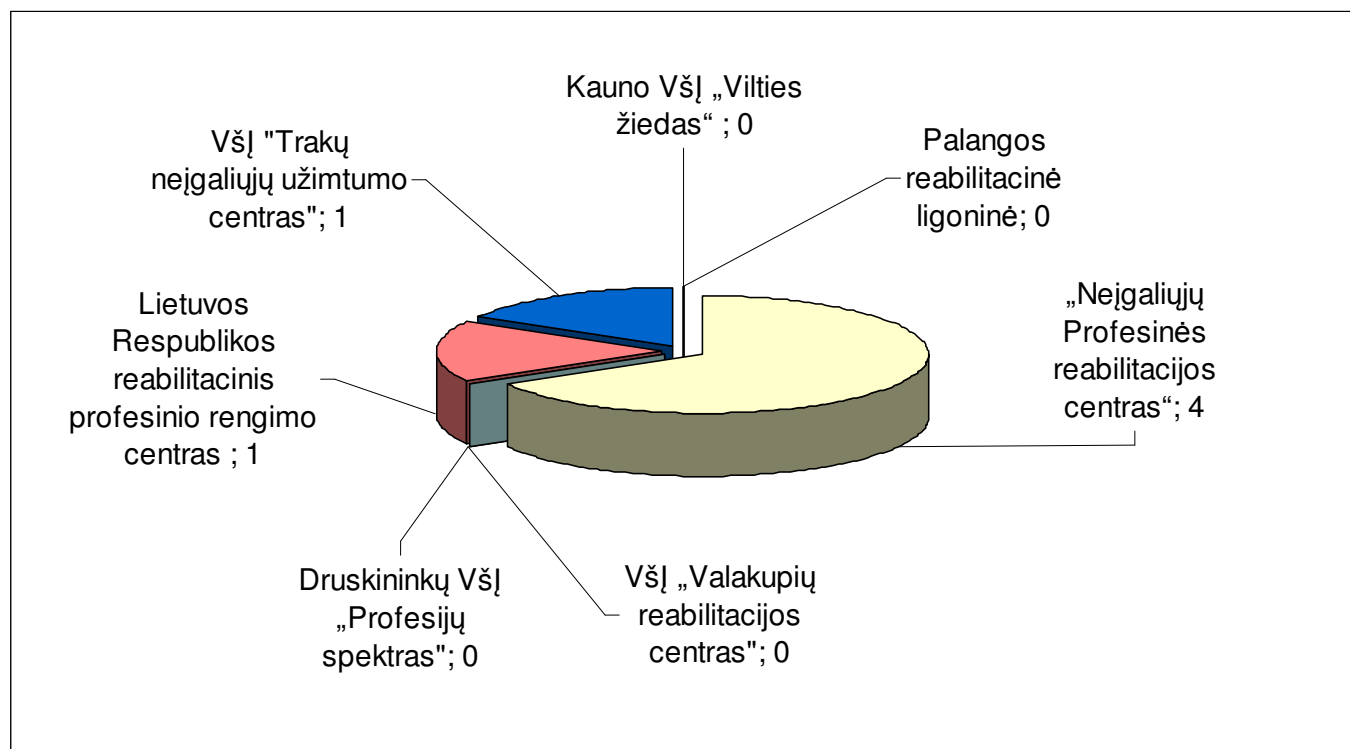
1 diagrama. Suteiktos profesinės reabilitacijos paslaugos asmenims su negalia 2007 – 2008 metais



Lyginant profesinės reabilitacijos įstaigose 2007 – 2008 metais dalyvavusių asmenų skaičių, matyti, jog daugiausia klientams suteikė paslaugas tos įstaigos, kurios anksčiausiai pradėjo teikti profesinės reabilitacijos paslaugas: „Valakupių reabilitacijos centras“ – 208 asmenims, Kauno VŠĮ „Vilties žiedas“ – 122 asmenims, Palangos reabilitacinė ligoninė – 120 asmenims, o VŠĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“ ir VŠĮ „Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“ pradėję šias paslaugas teikti 2008 metais neturėjo daug asmenų, kuriems būtų suteiktos profesinės reabilitacijos paslaugos: „Šiais metais pradėjo dalyvauti vienas kol kas... vienas su proto negalia, vidutinis protinis atsilikimas,“. „2008 m. šiuo metu yra 8 žmonės“ (žr. 3 priede).

Nors įstaigos per 2007 – 2008 metais profesinės reabilitacijos paslaugas suteikė nemažai klientų grupei, tačiau iš jų asmenų, turinčių proto negalią, buvo tik 6, kurie dabar tebedalyvauja profesinės reabilitacijos programose. Jie pradėjo dalyvauti šiais metais: „Taip – keturiems asmenims teikiame šiuo metu. „Taip – vienam teikiame profesinės reabilitacijos paslaugas“, „Šiuo metu dalyvauja vienas asmuo <...>“ (žr. 2 diagramą).

2 diagrama. Teikiamos profesinės rehabilitacijos paslaugos asmenims su proto negalia



Proto negalią turinčių asmenų, dalyvaujančių profesinės rehabilitacijos programose, skaičius nedidelis. Mažas, profesinės rehabilitacijos programose dalyvaujančių asmenų, skaičius gali būti siejamas su motyvacijos stoka bei informacijos trūkumu šiems asmenims bei jų šeimų nariams: „dažna problema, kad tėvai nesuvokia, galvoja, kad tai būreliai, užimtumo centras“. „nori, kad jis dalyvautų, būtų užimtas, ir tėvams lengviau“. Prielaidą patvirtintų ir „Profesinės rehabilitacijos paslaugų plėtros 2007-2012 metų strategijos“ III dalies 15.3. punktas, kuriame taip pat teigiama, jog neįgaliųjų motyvacijos stokai įtakos turi informacijos trūkumas apie profesinės rehabilitacijos sistemą (Dėl profesinės rehabilitacijos paslaugų plėtros 2007-2012 metų strategijos patvirtinimo, 2007 m. birželio 6 d. Nr. A1-157).

Siekiant, kad, proto negalią turintys asmenys dalyvautų profesinės rehabilitacijos programose ir pasinaudotų realia galimybe integruojantis į darbo rinką, svarbu šviesti visuomenę, formuoti teigiamą požiūrį į žmones su negalia, taikyti visuomenės informavimo priemones rengiant televizijos ir radijo laidas, skelbiant laikraščiuose ir žurnaluose, rašant apie žmonių su negalia problemas, teises, poreikius, profesinės rehabilitacijos galimybes.

Lietuvoje profesinės rehabilitacijos paslaugas proto negalią turintiems asmenims teikiančių įstaigų pasirinkimas yra nedidelis (žr. 2 lentelę).

Profesinės rehabilitacijos paslaugų teikimas ir asmenų, turinčių protinę negalią, dalyvavimas profesinės rehabilitacijos programoje

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IŠRODANTIS TEIGINYS
PROFESINĖS REABILITACIJOS TEIKIMAS	Paslaugas teikiamos	„ <i>Taip – keturiems asmenims teikiame šiuo metu</i> “, „ <i>Taip – vienam teikiame profesinės rehabilitacijos paslaugas</i> “.
	Paslaugos neteikiamos	„ <i>Mes neteikiame tokių paslaugų su proto negalia</i> “; „ <i>Ne, ne, mes tikrai neteikiame</i> “; „ <i>Neteikiame</i> “.
	Planuojamos teikti	„ <i>Jeį atsiųstų mokyti, tai mes priimtume <...></i> “; „ <i>Mes planavome <...></i> “; „ <i><...> šiaip mes turėjome tokių planų <...></i> “; „ <i>Tai mes tokius planuojame priimti</i> “.
	Neplanuojamos teikti	„ <i>Neplanuojame, nes tai yra specializacija. Neturime tokių specialistų</i> “; „ <i><...> šiai dienai neplanuojame</i> “.
	„Nesame pasiruošę“	„ <i><...> bet mes nesame pasiruošę priimti asmenis su proto negalia – ne, ne</i> “.
ASMENŲ, TURINČIŲ PROTO NEGALIĄ, DALYVAVIMAS PROFESINĖS REABILITACIJOS PROGRAMOJE	Šiuo metu dalyvauja	„ <i>Iš aštuonių žmonių, mes turime keturis su nežymiu protiniu atsilikimu</i> “; „ <i>Šiuo metu dalyvauja vienas asmuo, turintis vidutinę protinę negalią</i> “.
	Nedalyvavo	„ <i>Proto negalią nebuvo, tik su psichine</i> “; „ <i>Nedalyvavo</i> “; „ <i>Asmenų su proto negalia nedalyvavo</i> “; „ <i>Su proto ..mm...nedalyvavo</i> “.

Respondentai teigė, jog įstaigos, gal teiktų profesinės rehabilitacijos paslaugas proto negalią turintiems asmenims, tačiau jos nėra pasiruošusios priimti minėtų asmenų ir neturi specialistų, kurie galėtų dirbti su jais: „*<...> bet mes nesame pasiruošę priimti asmenis su proto negalia – ne, ne*“, „*<...> šiai dienai neplanuojame*“, „*<...> Neturime tokių specialistų*“.

Analizuojant respondentų atsakymus apie tai, ar ateityje planuojama teikti minėtas paslaugas asmenims su proto negalia, galima daryti prielaidą, kad ateityje proto negalią turinčių asmenų galimybės gauti profesinės rehabilitacijos paslaugas gali didėti: „*Tai mes tokius planuojame priimti*“; „*Buvo keliamas klausimas, kad komisija nesiunčia tokių žmonių*“; „*Čia yra politinis lygmuo <...> tai viskas čia turėtų keistis nuo modelio integruojant neįgalius asmenis į darbo rinką*“; „*Mes planavome <...>*“ (žr. 3 priedą).

Respondentai nurodė įvairias priežastis, lėmusias pasirinkimą teikti profesinės rehabilitacijos paslaugas ne proto negalią turintiems asmenims (žr. 3 lentelę).

Priežastys lėmusios pasirinkimą teikti profesinės rehabilitacijos paslaugas ne asmenims su proto negalia

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IŠRODANTIS TEIGINYS
PASLAUGŲ TEIKIMO MOTYVAI	Noras pasirūpinti neįgaliaisiais	<i>„Mūsų ligoninė dirba šia kryptim nuo pat pradžios. Tokie ligoniukai iš savų lėšų mokomi, po to atsirado profesinė rehabilitacija“.</i>
	„Poreikis buvo iškilęs“	<i>„<...> poreikis buvo iškilęs, kad nėra centro visiškai pritaikyto žmonėms su vežimėliu. Ir va, tas centras buvo pastatytas tikslingai, va ir pritaikymai, visa aplinka absoliučiai yra pritaikyta žmonėms, turintiems sunkią fizinę negalią. Jau buvo steigiamas nuo pradžių specializuotas centras““.</i>
	Nurodymas teikti paslaugas	<i>„Čia ne nuo mūsų priklauso, čia siunčia neįgalumo tarnybos“.</i>
	„Komisija nesiunčia“	<i>„Buvo keliamas klausimas, kad komisija nesiunčia tokių žmonių“.</i>

Ankščiau teiktos paslaugos asmenims su fizine negalia, nulėmė tai, kad ir profesinės rehabilitacijos paslaugos yra teikiamos būtent šiems asmenims: *„visa aplinka absoliučiai yra pritaikyta žmonėms, turintiems sunkią fizinę negalią. Jau buvo steigiamas nuo pradžių specializuotas centras“.*

Profesinės rehabilitacijos paslaugos asmenims su proto negalia neteikiamos dėl to, kad: *„Čia ne nuo mūsų priklauso, čia siunčia neįgalumo tarnybos“*; *„Buvo keliamas klausimas, kad komisija nesiunčia tokių žmonių“.*

Centruose, kuriuose teikiamos paslaugos asmenims su proto negalia, dalyvauja asmenys, turintys lengvą proto negalią ir tik vienas turintis vidutinę proto negalią. Remiantis profesinės rehabilitacijos paslaugų poreikio nustatymo kriterijų aprašu (Žin., 2004, Nr. 83-2983), 15.1. ir 15.2. punktais, kuriuose teigiama, jog profesinės rehabilitacijos paslaugų poreikis nenustatomas, kai asmens darbingumas yra 3 ir mažiau valandų per darbo dieną, ir asmeniui reikalinga nuolatinė slauga, nuolatinė pagalba ar nuolatinė priežiūra. Galim daryti prielaidą, kad asmenys su sunkesne proto negalia negali pasinaudoti priemonėmis, padedančiomis realizuoti jų integraciją į darbo rinką, nes jiems šis poreikis nenustatomas.

Paklausus respondentų apie siūlomas profesijas asmenims su proto negalia, sužinota, jog neįgalieji gali mokytis paprastų, lengviau išmokstamų profesijų (žr. 4 lentelę).

Siūlomos profesijos proto negalia turintiems asmenims

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IRODANTIS TEIGINYS
PROFESIŲ MOKYMAS	Profesijos	„Gėlių komponuotojo“, „vytelių pynėjo“, „smulkių želdynų prižiūrėtojo“, „bitininkystės“, „ baldų apmušėjo“, „dailių medžio dirbinių drožėjo“, „tekstilės rankdarbių“ „meno dirbinių iš tekstilės“ „Pardavėjo mokymo programa“, „prekybinės salės pagalbinis darbuotojas“, „pagalbinio virtuvės darbuotojo“, „floristo padėjėjo“, „manikiūras“.
	Netinkamos klientams specialybės	„Būna variantų, kai <...> metodikų pagalba nustatome, jog jam netinka nei viena specialybė iš visų mūsų siūlomų“.
	Profesijos parenkamos pagal lygį	„<...> bet mes jau tada renkame pagal lygį, pasižiūrime kokie gebėjimai ir tada žiūrim“.
	Specialybės parenkamos individualiai	„Specialybės irgi reikia parinkti individualiai, reikia padaryti standartizuotą programą ir atskirai parinkti tam žmogui“.
	Reikalauja mažesnių gebėjimų	<...>siuvėjų programa, kur reikalingas tik pagrindinis išsilavinimas, kur mažesni gebėjimai reikalingi <...>.
	Vyriškos specialybės	„Bet kas yra įdomu, vien tik vyriškiai ateina ir renkasi vyriškas specialybes, su fiziniu darbu susijusias specialybes“.

Respondentai teigė, jog asmenims su proto negalia yra siūlomos profesijos, atsižvelgiant į kiekvieno kliento gebėjimus ir poreikius. Profesijas parenka individualiai pagal žmogų. Tačiau, kyla klausimas, ar siūlomos asmeniui profesijos, visada atitinka kliento lūkesčius ir šiuolaikinės perspektyvios darbo rinkos reikalavimus.

Pagal reikalavimų profesinės rehabilitacijos paslaugas teikiančioms įstaigoms aprašą, įstaigos siekiančios teikti profesinės rehabilitacijos paslaugas ir gauti finansavimą iš valstybės, jau turi būti paruošusios ir pateikusios profesinio mokymo programų sąrašą bei jų aprašymą. Pradėjus teikti profesinės rehabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, respondentai susidūrė su problema: „Kadangi yra vertinami asmenų įvairūs kriterijai pavyzdžiui kaip medicininiai, funkciniai, profesiniai ir pamatai, kad pagal įvertintus gebėjimus, mes neturime jam pasiūlyti tinkančios profesijos, pagal žmogaus gebėjimus, įgūdžius ir taip toliau“, „Būna variantų, jog jam netinka nei viena specialybė iš visų mūsų siūlomų“.

„Tačiau suprantate <...> testas gali rodyti vieną, kad jis turi tam tikrus profesinius gebėjimus, tačiau asmuo nenori to darbo dirbti“(žr. 4 priede).

Remiantis Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu „Dėl profesinės reabilitacijos paslaugų poreikio nustatymo kriterijų aprašo ir profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo bei finansavimo taisyklių patvirtinimo“ IV dalies 21 punktu, teritorinė darbo birža, sudariusi asmens individualų profesinės reabilitacijos planą, išduoda jam siuntimą į profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančią įstaigą. Teritorinės darbo biržos turėdamos profesinę reabilitaciją teikiančių įstaigų sąrašą ir jų mokymų programas, pirmiausia galėtų nustatyti profesinius gebėjimus ir nusiųsti į labiausiai kliento galimybes ir lūkesčius atitinkančią profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančią įstaigą.

Teiraujantis respondentų ar jų įstaigose planuojama plėsti profesijų spektrą, sužinota, jog Lietuvos Respublikos reabilitaciniame profesiniame rengimo centre ir VšĮ „Šiaulių darbo rinkos mokymo centras“ centro padalinyje „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centre“ planuoja mokyti daugiau profesijų, o VšĮ Trakų neįgaliųjų užimtumo centre ne: „kol kas kiek yra, tiek yra“ (žr. 3 priede).

3.3.2. Profesinės reabilitacijos metodikų taikymo galimybės

Profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia teikiančios įstaigos taiko profesinės reabilitacijos metodikas, tačiau sukurtų specialiai darbui su minėtais asmenimis metodikų nėra (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Taikomos profesinės reabilitacijos metodikos

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ĮRODANTIS TEIGINYS
PROFESINĖS REABILITACIJOS METODIKOS	Neįgaliųjų profesinių gebėjimų nustatymo metodika	„ Taip...mm... Neįgaliųjų profesinių gebėjimų nustatymo metodika“.
	Adaptuotos metodikos pagal asmenį	„Iš Austrijų įsigytą metodiką, kurią mes adaptuojame, priklausomai nuo to, su koku žmogumi mes dirbame. Kadangi mes buvome pasirengę dirbti tik su fizine negale, o turime ir su protine, tai mes turime adaptuoti esamą programą pagal kiekvieną asmenį konkrečiai. Austrijų ir Škotų metodiką nusipirkome ir adaptavome. Dirbame pagal Didžiosios Britanijos modelį“; „<...> tą patį įvertinimą atliekant adaptuojame turimas metodikas, kurias buvom nusimatę su fizine negalia“.
	Adaptuotos konkrečiai situacijai	„Konkrečiai iš Škotų nusipirkome ir adaptavome konkrečiai savo situacijoje“

	Adaptuotos visoms negalioms	<i>„Va gal iš Škotų yra labiausiai adaptuota visoms negalioms“.</i>
	Specialistų sukurtos metodikos	<i>„Mes turime pasidarę savo metodikas pagal austrų modelį <...>“.</i>
	„Melba“ ir „Ida“ metodikos	<i>„Naudojame „Melba“ ir „Ida“ metodikas, kurios sudarytos iš reikalavimų profilių, fiksuojančių atitinkamos darbinės veiklos psichinių sugebėjimų reikalavimams ir sugebėjimų profilių, fiksuojančių asmenų psichinius sugebėjimus reikalingus darbinei veiklai atlikti. Pirkom iš Vokiečių“; „Melba“ ir „Ida“ yra tik įvertinimui <...>“.</i>
PROFESINIŲ GEBĖJIMŲ NUSTATYMAS	„Profesinius gebėjimus atskleidžia“	<i>„Atskleidžia šimtą procentų“; „Manau, kad taip, visapusiškai, jeigu panaudoti šį instrumentą pilnai, juk ten yra dvidešimt devynioms žmogaus savybėms patikrinti, tai tikrai pilnai atskleidžia profesinius gebėjimus“; „Profesinius gebėjimus asmenų, turinčių protinę negalią atskleidžia be abejo“.</i>
	Atskleisti gebėjimai nesuderinami su norais	<i>„Testas gali rodyti vieną, kad jis turi tam tikrus profesinius gebėjimus, mes atskleidžiame juos, tačiau asmuo nenori to darbo dirbti“.</i>
BENDRŲJŲ GEBĖJIMŲ REIKŠMĖ	„Svarbu išugdyti darbinius įgūdžius“	<i>„Mums labai svarbu išugdyti darbinius įgūdžius, aišku tuo pačiu kreipiame didelį dėmesį į bendravimo gebėjimus“.</i>
	„Specialieji profesiniai gebėjimai mums yra svarbiau“	<i>„Specialieji profesiniai gebėjimai mums yra svarbiau. Na ir kas, kad klientas nemoka nei skaityti, nei rašyti, nei skaičiuoti“.</i>
	Bendrieji gebėjimai išmokstami per praktinę veiklą	<i>„Mokydamasis profesijos jis išmoksta daugelį bendrųjų gebėjimų per praktinę veiklą, kurių jam prireikia“.</i>
	Kreipiame į aštuonias bendrųjų gebėjimų savybes	<i>„<...> ten yra aštuonios savybės bendrųjų gebėjimų tikrinamos, tai tiek ir kreipiame“.</i>
	Svarbūs ne tik profesiniai gebėjimai	<i>„Tačiau per profesinių gebėjimų atkūrimą, žiūri ne tik į profesinius gebėjimus, bet ir į socialinius, psichologinius, savarankiškumo“.</i>
	Bazinių gebėjimų stoka	<i>„Elementariausiai pasirašyti CV, dėl bazinių gebėjimų stokos, negali elementariausios veiklos kiti padaryti, nežino kaip kalbėti“; „<...> nemoka nei rašyti, nei skaičiuoti <...>“.</i>

Profesinės reabilitacijos įstaigose naudojamos profesinės reabilitacijos metodikos yra adaptuotos ir pritaikytos asmenims su proto negalia: „<...> mes adaptuojame, priklausomai nuo to, su kokių žmogumi

mes dirbame. , „Na... pavyzdžiui sakysim, tą patį įvertinimą atliekant adaptuojame turimas metodikas, kurias buvom nusimatę su fizine negalia“. Norint gauti efektyvesnį rezultatą įvertinant proto negalią asmenų profesinius gebėjimus, vienos metodikos derinamos su kitomis: „<...> skiriam tris skirtingas metodikas, nu priklausomai nuo situacijos“ (žr. 3 priede).

Centruose, teikiančiuose profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, įvertinant ir nustatant klientų profesinius gebėjimus, naudojama „Melba“ ir „Ida“ metodikos. Ekspertai, dirbantys profesinės reabilitacijos srityje, metodikų pagalba išsiaiškina asmenų, turinčių proto negalią „<...> kokia profesija tinka, kas labiau patinka, bendravimo įgūdžiai“. Ekspertai, taikydami profesinės reabilitacijos metodikas, pritaiko kiekvienam asmeniui individualiai: „<...> mes turime adaptuoti esamą programą pagal kiekvieną asmenį konkrečiai <...>“.

Respondentų teigimu, profesinės reabilitacijos metodikų pagalba yra visapusiškai nustatomi profesiniai gebėjimai: „<...> atsiskleidžia šimtą procentų“, „<...> visapusiškai, jeigu panaudoti šį instrumentą pilnai <...>“ (žr. 4 priede).

Respondentai teigė, kad profesinės reabilitacijos metodikos yra pirktos iš užsienio šalių. Sukurtų Lietuvoje metodikų nėra. Gal todėl, kad profesinės reabilitacijos paslaugų teikimas atsirado 2005 metais, o profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia imta teikti tik nuo šių metų. Specialistai, dirbantys profesinės reabilitacijos srityje, semiasi patirties iš užsienio šalių, perka profesinės reabilitacijos metodikas ir adaptuoja mūsų sąlygomis. Semdamiesi patirties ieško geriausio varianto, nes užsienyje profesinės reabilitacijos centrai yra pažengę į priekį: „<...> Škotišką kur turime, tai ji tinka visai Didžiąjai Britanijai, nes ten yra vieninga sistema“. <...> Škotiškas modelis, yra skirtumas, kuo jisai ypatingas, kad jie taiko tą metodą ne tik neįgaliems žmonėms, bet ir sveikiems. Turi jie ten vadinamus Mokymo centrus ir ateina žmogus sakymas, kad va sunkiai įsimenu informaciją, kad va nesuprantu pateiktos informacijos. Kai jie išanalizuoja situaciją, parengia , duoda rekomendacijas mokytojai, ir pritaiko. Tarkim kompiuteriai yra akliems, bet jais gali dirbti ir tie žmonės, kuriems yra uždegimas akių. Jie yra apmokami, jei ilgą laiką trunką šis sutrikimas, tai jie tą daro, kad neišsiskirtų neįgalus, tiesiog jie vadina su mokymosi sunkumais. Metodikos esmė, kad va kam yra sunkumų, tas ir kreipiasi. Tai praktiškai 90 proc. Naudojasi tom paslaugom. Tarkim koledže besimokantiems studentams, tai būtų ar protinė ar fizine. Bet yra tik kažkoks sunkumas“ (žr. 3 priede).

Tikslinga bendradarbiauti su užsienio šalių profesinės reabilitacijos centrais, semtis patirties šioje srityje, o ypač kuriant ir taikant profesinės reabilitacijos metodikas: „Mes turime pasidarę savo metodikas pagal austrų modelį <...>“; „<...> Mes pagrinde renkame informaciją iš Europos šalių, kadangi Lietuva tik žengianti pirmuosius žingsnius šioje srityje <...>“.

Respondentų nuomone, asmenys, turintys proto negalią, ir dalyvaujantys profesinės rehabilitacijos programose, turi būti išsiugdę bendruosius gebėjimus: „*Klientai neturėdami savarankiškumo negali ateiti į mūsų centrą*“. Tačiau realybė kitokia: „*<...> yra ir tokių, kad nemoka naudotis visuomeniniu transportu <...>*“. Todėl profesinės rehabilitacijos specialistams tenka ne tik ugdyti profesinius gebėjimus, bet ir užsiimti bendrųjų gebėjimų ugdymu, pavyzdžiui, kaip bendravimo, socialinių, savarankiškumo: „*<...> kreipiame didelį dėmesį į bendravimo gebėjimus*“; „*Tačiau per profesinių gebėjimų atkūrimą, žiūri ne tik į profesinius gebėjimus, bet ir į socialinius, psichologinius, savarankiškumo*“. Ekspertai supranta, kad asmenų, turinčių protinę negalią išugdyti ir išsiugdyti bendrieji gebėjimai sudaro prielaidas jų savarankiškumui, gebėjimui pačiam spręsti iškilusias socialines problemas: „*Elementariausiai pasirašyti CV, dėl bazinių gebėjimų stokos, negali elementariausios veiklos kiti padaryti, nežino kaip kalbėti*“. Šias problemas ekspertai sprendžia įvairiais būdais: „*Tada susirašai, pasidarai planą ir dirbi ta linkme*“, „*<...> bandome asmenis, turinčius protinę negalią integruoti į sveikųjų bedarbių grupes*“, „*<...> Progresas nerealus, jie tuo pačiu mokosi savarankiškumo įgūdžių, bendravimo*“. „Nesugebėdami savęs kontroliuoti, tobulinti, nesugebėdami dirbti komandoje, neturėdami atsakomybės ir pareigos jausmo, nesugebėdami laikytis moralės normų ir įstatymų, neišmokyti prisitaikyti naujoje darbo vietoje <...> žmonės sunkiai integruosis darbo rinkoje, kartu – visuomenėje (Baranauskienė, 2003). Galima daryti prielaidą, kad sėkmingam profesinės rehabilitacijos procesui užtikrinti ne mažiau svarbūs už profesinius gebėjimus yra bendrieji gebėjimai, todėl juos būtina ugdyti.

Teikdami profesinės rehabilitacijos paslaugas, ekspertai susiduria su įvairiomis problemomis. Problemos kyla ir su asmenimis, turinčiais proto negalią, ir su jų tėvais. Nemažai problemų kyla ir įstaigų lygmeniu, dėl nepasiruošimo dirbti su minėtais asmenimis (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Problemos, kylančios teikiant profesinės rehabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IŠRODANTIS TEIGINYS
KLIENTŲ PROBLEMAS	„Neadekvatus savęs vertinimas“	„ <i><...> neadekvatus savęs vertinimas <...></i> “.
	Motyvacijos stoka	„ <i>Mes dažnai susiduriame su klientų motyvacijos problemomis <...></i> “; „ <i><...> motyvacijos stoka. Sakyčiau motyvacija iš dviejų pusių, dėl pačio žmogaus ir aplinkos ir netobulas socialinių išmokų sistemos</i> “; „ <i>Susiduriame su asmens žema motyvacija įsidarbinti</i> “; „ <i><...> jie nenori mokytis profesijų, jie tik nori pabūti, padalyvauti, gauti pinigų, pasiimti pašalpas ir viskas <...></i> “.
	Nesavarankiški	„ <i><...> kad jie yra mažiau savarankiški, reikia jiems pagalbos <...></i> “; „ <i>Tačiau yra ir tokių, kad nemoka naudotis visuomeniniu transportu,</i>

		<i>nes visą laiką viską už jį darė tėvai, jo savarankiškai nemokino“;</i> <i>“<...> savarankiškumo problema yra didelė <...>; „<...> yra klientų, kurie labai priklauso nuo savo tėvų ir klauso“; “<...> visą laiką viską už jį darė tėvai <...>“.</i>
	Sunku suprasti informaciją	<i>„<...> sunkiau supranta informaciją <...>“; „<...> dėl to, kad jie nesupranta kažko <...>“; „<...> dažnas nesuvokimas užduoties<...>“.</i>
	Sunkiai bendrauja	<i>„Bendravimas, jie sunkiai bendrauja, sunku į grupes <...>“.</i>
	Bazinių gebėjimų stoka	<i>„Elementariausiai pasirašyti CV, dėl bazinių gebėjimų stokos, negali elementariausios veiklos kiti padaryti, nežino kaip kalbėti“.</i>
	„Alkoholio problema“	<i>„<...> alkoholio problemomis <...>“.</i>
	Savikontrolės stoka	<i>„<...> emocijų nevaldymas <...>“.</i>
		<i>„<...> dėmesio koncentravimas, protinio darbo veiklos <...>“.</i>
		<i>„<...> lėtas darbo tempas <...>“.</i>
PROBLEMOS SU KLIENTŲ TĖVAIS	Tėvų spaudimas	<i>„Dažnai jaučiamas iš tėvų spaudimas, siekiant pasirinkti sprendimą“;</i> <i>„Labai dažna problema su klientų tėvais <...>“.</i>
	Priklausymas nuo tėvų	<i>„<...> yra klientų, kurie labai priklauso nuo savo tėvų ir klauso“.</i>
ĮSTAIGŲ PROBLEMOS	Centrai nepasiruošę dirbti	<i>„<...> centrai apskritai nepasiruošę dirbti su protine negale, nes dauguma iš jų su fizine dirba arba su lengvesne <...> o su protine apskritai nežino ką reikia daryti<...>“.</i>
	Neužtikrinta tarpininkavimo parama	<i>„Reikėtų dar pagalbinio darbuotojo tarpininko kuris pakontroliuotų, nes mes tada negalime dirbti tiesioginio darbo. Su tuo tarsi jau neturėtume dirbti; „Kad va, būtų kažkas, kad primintų, padarytų, darbininkas jis gali būti geras, bet jam vis tiek reikalinga pagalba. O tarpininką ne kiekviena įstaiga gali išlaikyti“; „Ar tada su tarpininku turi būti, bet vėl kokios išlaidos“; „Sunku prisitaikyti be tarpininkavimo, be asistento. Su asistentu gal ir galėtų“.</i>

Respondentai teigė, kad teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, dažnai problemos kyla dėl klientų motyvacijos stokos, jų nesavarankiškumo, bendravimo, bazinių gebėjimų stokos. Specialistai turi turėti specifinių žinių kaip dirbti su proto negalią turinčiais klientais, gerai pažinti jų mąstymo, psichinio vystimosi, valios, emocinės sferos, elgesio būdingus bruožus nulemtus sveikatos ypatumų. Protinis atsilikimas yra specifinis veiksnys, savaip sąlygojantis profesijos pasirinkimą, interesų ir motyvų įsisąmoninimą, profesinį rengimąsi ir t.t.

Dažna klientų nesavarankiškumo problema siejama su tėvų hipergloba. Tėvai, augindami neįgalų vaiką, dažnai pervertina savo galimybes, viską daro už juos, savarankiškai neleidžia daryti daugelio dalykų: „<...> *nemoka naudotis visuomeniniu transportu, nes visą laiką viską už jį darė tėvai, jo savarankiškai nemokino*“. Jei nuo pat vaikystės klientai nebuvo mokomi, kad reikia gyvenime dirbti ir būti naudingam visuomenei, kaip ir dėl ko reikia dirbti, tai klientas ir neturės motyvacijos profesinei veiklai, niekada nebus savarankiškas, priklausys nuo tėvų: „*Reikia nuo pat gimimo dirbti su jais, kad norėtų dirbti, ir mes, matydami Vokietijoje tokius nerealius atvejus, kai žmogus neturėdamas rankų, dėžutes lanksto kojomis*“. Ekspertams sunku dirbti su tokiais asmenimis, kuriems nebuvo nuo mažens ugdomi darbiniai įgūdžiai, motyvacija darbui ir t.t. Patys centrai nėra pasiruošę priimti tokius asmenis, nes turi mažai specifinių žinių darbui su proto negalią turinčiais klientais: „<...> *centrai apskritai nepasiruošę dirbti su protine negale, nes dauguma iš jų su fizine dirba arba su lengvesne <...> o su protine apskritai nežino ką reikia daryti<...>*“.

Respondentai nurodo, kad teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas yra poreikis tarpininkavimo paslaugai. Darbas su asmenimis, turinčiais proto negalią reikalauja daug specifinių žinių, nes skiriasi jų gebėjimai, asmenybės branda, poreikiai, interesai, savęs suvokimas bei vertinimas, jiems reikia ilgesnio laiko praktinių užduočių aiškinimui ir t.t., todėl ekspertai teikdami minėtas paslaugas šiems asmenims, nebegali atlikti tiesioginio savo darbo: „*Reikėtų dar pagalbinio darbuotojo, tarpininko, kuris pakontroliuotų, nes mes tada negalime dirbti tiesioginio darbo*“. Vadovaujantis Reikalavimų profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančioms įstaigoms aprašu (2005 m. gegužės 31 d. Nr. A1-159) 11 punktu, yra teigiama, kad „Įstaiga pagal klientų poreikius gali organizuoti kitų paslaugų, kurios nėra profesinės reabilitacijos programos (ciklo) dalis ir kurių Lietuvos darbo birža nefinansuoja <...> socialinių paslaugų (socialinio darbo, socialinių įgūdžių ugdymo, <...> tarpininkavimo paslaugos) <...>“. Finansuojama tik tarpininkavimo paslaugos įdarbinant asmenis, nes ši paslauga įeina į profesinės reabilitacijos programą: „<...> *nėra finansuojami asistentai, socialiniai darbuotojai, psichologai, mes savo jėgomis, turime tai padaryti, ir mes neturime tiek pinigų tiek etatų sukurti iš karto*“. Tačiau, organizuojant profesinės reabilitacijos paslaugas, turėtų būti numatyta tarpininkavimo paslauga profesinės reabilitacijos proceso metu, įsidarbinant ir teikiant paramą darbo vietoje. Dabar tai paliekama įstaigų, teikiančių profesinės reabilitacijos paslaugas, iniciatyvai. Todėl kyla klausimas, kiek duoda naudos teikiamos profesinės reabilitacijos paslaugos asmenims su proto negalia: „*Yra kvaila situacija, o realiai nežinai kiek tu suteiki pagalbą tam žmogui*“ (žr. 3 priede).

Ekspertai susidurdami su įvairiomis problemomis, bando spręsti įvairiais būdais (žr. 7 lentelę).

Problemų, kylančių teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, sprendimas

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IŠRODANTIS TEIGINYS
PROBLEMŲ SPRENDIMO BŪDAI	„Savom jėgom“	„Savom jėgom, aiškini, palengvinimus kažkokius sugalvoji, ką daryti, kad jis atsimintų lengviau, kad jam būtų lengviau dirbti. Kad jam būtų lengviau bendrauti <...>“.
	Informacijos perdavimas mokytojams	„<...> mokytojus informuoji, patari ką jis galėtų daryti, kaip grupę motyvuoti būti kartu su tuo žmogumi“.
	Integravimas į sveikųjų bedarbių grupes	„Pas mus yra ir bedarbiams teikiamos paslaugos, ir mes pavyzdžiui neįgalius asmenis integruojame į bendras bedarbių grupes, kad jie nebūtų kažkokie atskirti, kad jie mokytųsi būti su sveikais kartu ir, kad jiems būtų panaši aplinka nutaikyta kur pateks jie į darbą. Nes ten nebus tiek neįgalių, kiek čia sakykim galėtų. Ir tas veikia, žmogus pradeda bendrauti, pradeda emocijas valdyti kurių nevaldė“.
	Šeimos įtraukimas	„Stengiamės sudominti, bendradarbiaujant su šeima ir artimaisiais <...>“; „<...> įtraukiame šeimos narius, kad truputį juos sudrausmintų, „atvestų į protą“, kad nebegertų, o mokytųsi to ko atėjo“; „Į šeimos narius kreipiamės pagal poreikį, jei reikia pagalbos“; „Jei matome, kad tėvai turi didelę įtaką mūsų klientui <...> ir norime paspausti klientus“; „<...> visą laiką vyksta informavimas“; „Pats pirmasis susitikimas vyksta visada su kliento šeimos nariais<...>“.
PROBLEMŲ SPRENDIMO GALIMYBĖS	„Plėsti savo tikslinę grupę“	„Plėsti profesijas: plėsti savo tikslinę grupę, nes mes vis tiek gauname visokius žmones. Ir galvojame ateityje įtraukti ir protinę ir psichinę negalę į savo nuostatus, nors dabar jau vis tiek dirbame su jais“.

Respondentai nurodė, kad į problemų sprendimą įtraukia klientų tėvus: „<...> įtraukiame šeimos narius, kad truputį juos sudrausmintų, atvestų į protą“<...>“. Neįgaliuosius integruoja į sveikųjų bedarbių gretas: „<...> neįgalius asmenis integruojame į bendras bedarbių grupes, kad jie nebūtų kažkokie atskirti, kad jie mokytųsi būti su sveikais kartu <...>“. Stengiasi, kad jie mokytųsi tokioje aplinkoje su kokia gali susidurti susiradus darbą: „<...> kad jiems būtų panaši aplinka nutaikyta, kur pateks jie į darbą <...>“. Įstaigose dirbantys darbuotojai adaptuoja programas, informuoja mokytojus, apie darbo specifiką, bendradarbiauja su artimaisiais; „Stengiamės sudominti, bendradarbiaujant su šeima ir artimaisiais

<...>“, konsultuojasi su klientą gydančiais gydytojais: „<...> konsultuojamės su tais specialistais, kurie dirba su mūsų klientais: medikais, šeimos gydytojais, psichoterapeutais <...>. Galima teigti, kad įgiję praktinės patirties darbui su klientais, ateityje centrai bus labiau pasiruošę teikti paslaugas asmenims su proto negalia: „Ir galvojame ateityje įtraukti ir protinę ir psichinę negalę į savo nuostatus“; “<...> plėsti savo tikslingą grupę“ (žr. 3 priede).

Analizuojant, asmenų turinčių proto negalią įdarbinimo galimybes, paaiškėjo, jog ekspertai stengiasi surasti klientui darbą jam tik pradėjus dalyvauti profesinės reabilitacijos programoje, nors klientas turėtų susirasti darbą savarankiškai (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Asmenų, turinčių proto negalią įdarbinimo galimybės

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IŠRODANTIS TEIGINYS
ĮSIDARBINIMO GALIMYBĖS	Klientas turi susirasti darbą pats	„O asmuo turi pats susirasti darbą <...>“; „<...> tą jis gali padaryti per savo gamybinę praktiką, užsirekomduoti“; „Jis pats turi savarankiškai skambintis, rašyti CV į įmones ieškančias darbuotojų ir t.t.“
	Įdarbinimu rūpinasi specialistas	„Aš jau pradėdu ieškoti asmeniui darbo <...>“; „Mes padedame susirasti darbo ir viskas“.
		„Pagal visą įstatymą mums priklauso penkios dienos įdarbinti asmenį po visų mokymų, kai išlaiko kvalifikacinius egzaminus. Tą mes ir darome per tas penkias dienas“; „Aš pati jau pradėdu ieškoti klientui darbą tik jam pradėjus teikti profesinės reabilitacijos paslaugas“; „Skambinu įmonėms, kalbuosi su darbdaviais. Stengiuosi įkalbėti darbdavį priimti klientą į praktiką<...>“.
		„Aš jau pradėdu ieškoti asmeniui darbo, kai tik jis pradeda profesinės reabilitacijos programą“; „Šiuo atveju, aš jau esu suradusi jam darbą pas ūkininką <...>“.
PARAMA DARBO VIETOJE	Palaikomas ryšys su darbdaviu	„<...> metus laiko bendradarbiausime su darbdaviu, konsultuosime, informuosime, siūsime ataskaitas, domėsime šiuo žmogumo, bendrausime su pačiu žmogumi, kuris, bet kuriuo laiku galės kreiptis pagalbos“; „Visada palaikysime ryšį su darbdaviu, konsultuosime, informuosime, su pačiu asmeniu kalbėsime <...>“; „<...> vyksta konsultacijos, informacijos

		<i>suteikimas, jei reikia darbdavys bet kada gali skambinti ir teirautis“.</i>
--	--	--

Respondentai teigė, jog ne tik tarpininkauja ugdant asmenų su proto negalia socialinius įgūdžius, bet taip pat padeda susirasti darbą, nors pagal įstatymą tai daryti jiems nepriklauso: „*I mūsų pareigas surasti klientui darbą neįeina. Mes turime jį tik informuoti apie darbo vietas, suteikti informaciją apie kontaktus, pakonsultuoti kaip rašyti gyvenimo aprašymą, kaip kalbėtis su darbdaviu. Jis pats turi savarankiškai skambintis, rašyti CV, siųsti CV į įmones ieškančias darbuotojų ir t.t.*“; „*Pagal visą įstatymą mums priklauso penkios dienos įdarbinti asmenį po visų mokymų <...>*“ o asmuo turi pats susirasti darbą <...>“ (žr. 4 priede). Ekspertai, padėdami klientui susirasti darbą, tai daro įvairiais būdais: „*Skambinu įmonėms, kalbuosi su darbdaviais. Stengiuosi įkalbėti darbdavį priimti klientą į praktiką su ta intencija, kad žmogus užsirekomduos, ir po atlikto praktikos laiko gal gaus darbą toje pačioje įmonėje. Išsiuntinėju sąrašus po visokiausias įmones, socialines įmones apie asmenis kurie ir kada baigs profesinės reabilitacijos programą*“; Tačiau paramos darbo vietoje asmeniui, turinčiam proto negalią niekas neteikia. Vyksta tik konsultacijos su darbdaviais ir pačiu asmeniu: „*Visada palaikysime ryšį su darbdaviu, konsultuosime, informuosime, su pačiu asmeniu kalbėsime <...>*“ (žr. 4 priede). „Tarpininkavimas turi būti suvokiamas kaip pagalba įsidarbinimo ir profesinės adaptacijos procese. Teikiant tokio pobūdžio paramą siekiama padėti neįgaliesiems ne tik susirasti darbą, bet ir adaptuotis darbo aplinkoje“ (Baranauskienė I., Gudiniavičius B., 2008. p. 7). Kaip rodo atlikti tyrimai (Baranauskienė I., Ruškus J. „Neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje: profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveika“. – Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2004), sėkmingai įsidarbina tie neįgalieji, kurie turi neformalius tarpininkus (gimines, pažįstamus), tad būtinas sistemingas tarpininko vaidmens integravimas į neįgaliųjų įsidarbinimo procesą, kas padėtų spręsti tokias problemas, kaip neįgaliųjų motyvacija ir pagalba ieškant darbo; potencialių darbdavių ir bendradarbių informavimas apie neįgaliojo profesinius ir socialinius sugebėjimus (...). Todėl galima teigti, kad be socialinės paramos įsidarbinimo situacijoje neįgalių asmenų profesinis parengimas praranda didelę dalį prasmingumo ir efektyvumo.

3.3.3. Profesinės reabilitacijos specialistų pasirengimas teikti profesinės reabilitacijos paslaugas

Respondentai nurodė, kad su klientais dirba įvairi darbuotojų komanda (žr. 9 lentelę).

Specialistai, teikiantys profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IRODANTIS TEIGINYS
SPECIALISTAI	Socialiniai darbuotojai	„Ugdant kliento darbinus įgūdžius, tai dirba socialiniai darbuotojai“; „Mes, socialiniai darbuotojai, ugdome praktinius darbinus įgūdžius“. „Įdarbinant dirba vėl socialiniai darbuotojai“.
	Socialiniai pedagogai	„<...>socialinė pedagogė nustato profesinius gebėjimus ir dar dirba su asmenų įdarbinimu“.
	Profesinės reabilitacijos vadovai	„Dirbdama profesinės reabilitacijos vadove, aš pati įvertinu klientų profesinius gebėjimus.<...> aš dirbu įdarbinimo cikle“.
	Profesijos mokytojai	„<...> ir taip pat yra mokytojai, kurie mokant profesijų dar papildomai moko socialinių kompetencijų, verslumo, kompiuterinio raštingumo“; „Yra papildomi specialistai <...> profesijų mokytojai“; „<...> profesijos mokytojai dirba profesinių gebėjimų atkūrimo ar naujų išugdymo srityje <...>“; „Tačiau mokant profesijos pas mus ateina dėstytojai, pedagogai“; „<...> pedagogai teorinę dalį“; „<...> dirba profesijos mokytojai juos konsultuoja, moko jų profesijos; „<...> sudaromos sutartys su profesijų mokytojais, kelioms valandoms, nes neapsimoka, kad specialistai dirbtų visą darbo dieną ir nebūtų darbo“.
	Logopedas	„<...> logopedas <...>“.
	Medikai, ergoterapeutai, kineziterapeutai	, medikai <...>“; „<...> ergoterapeutas<...>“; „<...> kineziterapeutas <...>“.
	Psichologai	„<...> psichologas <...>“.

Kiekvienoje įstaigoje tas pats darbuotojas atlieka keletą funkcijų: „Ugdant kliento darbinus įgūdžius, tai dirba socialiniai darbuotojai“; „Įdarbinant dirba vėl socialiniai darbuotojai“; „<...>socialinė pedagogė nustato profesinius gebėjimus ir dar dirba su asmenų įdarbinimu“; „Dirbdama profesinės reabilitacijos vadove, aš pati įvertinu klientų profesinius gebėjimus.<...> aš dirbu įdarbinimo cikle“ (žr. 4 priede). Atskiri specialistai, t.y. profesijos mokytojai, ruošia asmenis, turinčius proto negalią, profesijai. Dažniausiai profesijos mokytojai nedirba toje įstaigoje, o su jais sudaromos tik laikinos darbo sutartys: „Samdomė pagal poreikį, yra sudaromos sutartys su medikais, profesijų mokytojais, kelioms valandoms, nes neapsimoka, kad specialistai dirbtų visą darbo dieną ir nebūtų

darbo“. Galima daryti prielaidą, jog svarbu kiekvienoje įstaigoje suformuoti specialistų komandą, kuri teiktų kokybiškas profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, dirbdama ištiesai su jais, o ne tada, kai to reikalauja situacija: „*Pas mus komanda priklauso nuo situacijos*“.

Šiose įstaigose profesinės reabilitacijos paslaugos yra kaip priedas prie teikiamų paslaugų: „*Tai buvo mūsų teikiamų paslaugų plėtra <...> kadangi mes turime didelę darbo patirtį ugdant darbinčius įgūdžius <...>*“, todėl įstaigose dirbantys darbuotojai jau dirbo anksčiau savo darbą (pvz.: socialiniu darbuotoju ar projekto vadovu) ir profesinės reabilitacijos paslaugų teikimas jiems yra kaip papildoma veikla. Todėl svarbu, ar darbuotojai, teikiantys profesinės reabilitacijos paslaugas yra baigę specialius kursus darbui su neįgaliaisiais (žr.10 lentelę).

10 lentelė

Profesinės reabilitacijos specialistų profesinė kvalifikacija ir taikomi darbo metodai

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IŠRODANTIS TEIGINYS
PROFESINĖS REABILITACIJOS SPECIALISTŲ PROFESINĖ KVALIFIKACIJA	Dalyvauja mokymuose	„<...> mus pakviečia į seminarą <...>“; „Pagal struktūrinius fondus dalyvavome Šiaulių Universiteto organizuojamuose mokymuose, gavome tokius pažymėjimus“; Mes <...> apsimokę Austrijoje kaip dirbti pagal tuos keturis ciklus“.
	Nedalyvauja mokymuose	„Šiai dienai socialiniai darbuotojai nėra praėję specialių profesinės reabilitacijos kursų“.
	Dirbti su metodikomis turi licenziją	„<...> gavome licenzijas dirbti su jomis“.
PROFESINĖS REABILITACIJOS SPECIALISTŲ TAIKOMI DARBO METODAI	Konsultuojasi	„<...> konsultuojamės su tais specialistais, kurie dirba su mūsų klientais: medikais, šeimos gydytojais, psichoterapeutais <...>“.
BENDRADARBIAVIMAS SU KITŲ ĮSTAIGŲ SPECIALISTAIS	Bendradarbiauja	„Bendradarbiaujame su Valakupiais <...>“; „Na gal su Šiaulių reabilitacijos centru bendraujame <...>“.
	Konkuruoja	„Daugiau konkuruojame negu bendradarbiaujame. Visi norime turėti žmonių, kurie dalyvautų profesinės reabilitacijos programoje“.
	„Konsultuotis neturime su kuo“	„Konsultuotis neturime su kuo, nes jie taiko metodikas panašias, tą patį per tą patį“; „<...> daugiau su jokiais įstaigomis nebendraujame“.

Ekspertai, teikiantys profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, yra dalyvavę tik mokymuose ar seminaruose. Tačiau „Šiai dienai socialiniai darbuotojai nėra praėję specialių profesinės

reabilitacijos kursų“. Tyrimo duomenys atskleidė dar vieną aspektą, jog tarp įstaigų, teikiančių profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, nevyksta jokie bendradarbiavimo, dar blogiau, vyksta konkurencija, nes: „Visi norime turėti žmonių, kurie dalyvautų profesinės reabilitacijos programoje“ (žr. 4 priede). Įstaigos teikia profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia izoliuotai viena nuo kitos, todėl būtų galima daryti prielaidą, jog pavienės pastangos negali užtikrinti realios pagalbos neįgaliesiems.

3.3.4. Neįgaliųjų integracijos į darbo rinką galimybės

Norint integruoti asmenis, turinčius proto negalią, į darbo rinką, labai svarbus pačių reabilitacijos ekspertų požiūris į šią situaciją (žr. 11 lentelę).

11 lentelė

Respondentų nuomonė apie realią integraciją į darbo rinką

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ĮRODANTIS TEIGINYS
INTEGRACIJA Į DARBO RINKĄ	Gali dirbti	„Jie gali dirbti, ir patys turime tokių žmonių <...>“.
		„Šiaip labai optimistiškai, nes pas mus dirba 12 neįgalių asmenų, turinčių ir fizinę, kompleksinę ir protinę negalias turintys. Jie kuo puikiausiai susitvarko“.
	Gali dirbti su pagalba	„Su asistentu gal ir galėtų“.
		„Bet jei yra tokie darbdaviai, tokie kolektyvai, socialiai subrendę, bet gal būt <...>“.
	Abejoja, kad gali dirbti	„Pesimistiškai“
		„Nu žinokit nežinau: negalia negalei nelygu yra“; „Su proto negale jau turėtų taip pat pasistūmėti į priekį“.
		„Apskritai bent šiai dienai sunkiai įsivaizuoju. Yra sunku įdarbinti ir žmones su fizine negalia, arba su lengvesne psichine, tai su protine <...>“.
	Galimybė dirbti „nulinė“	„Nežinau, aš manau nulinė“.
		„Darbo rinka nėra pasiruošusi priimti protinę negalę turinčius asmenis, darbdaviai, šalia dirbantys darbuotojai taip pat nepasiruošę“.
		„Su jais juk reikia žaisti, o visuomenė nėra pasiruošusi žaisti su asmenimis turinčiais protinę negalią. Tuo labiau darbdaviai taip pat nežais su jais“.

Analizuojant ekspertų nuomonę apie realią asmenų, turinčių proto negalią, integraciją į darbo rinką, išryškėjo įvairių požiūrių. Darbuotojai, kurie dirba su proto negalią turinčiais asmenimis, ir susidūrę su jais praktiškai, mano, kad šie žmonės gali dirbti: „*Jie gali dirbti, ir patys turime tokių žmonių <...>*“. „*Jie gali dirbti, ir patys turime tokių žmonių <...>*“. Kiti respondentai mano, kad su kitų pagalba šie žmonės galėtų dirbti: „*Su asistentu gal ir galėtų*“. Dalis respondentų mano, kad nei darbo rinką, nei darbdaviai nėra pasiruošę priimti tokius asmenis, gal todėl, kad šie darbuotojai nėra bandę dirbti su proto negalią turinčiais asmenimis. Galima daryti prielaidą, kad neigiamas darbdavių ir net pačių ekspertų požiūris gali lemti asmenų, turinčių proto negalią, integracijos į darbo rinką galimybes. Prielaidą patvirtintų ir Ruškaus išsakyta mintis, kad „Menka darbo motyvacija bei profesinis pasitenkinimas gali reikšti tai, kad pedagogai tiesiog (...) nelabai tiki jų ugdytinių profesinių pajėgumu ir įsidarbinimo galimybėmis“ (Ruškus, 2001).

Paklausus respondentų, kur turėtų būti teikiamos profesinės reabilitacijos paslaugos asmenims su proto negalia, išaiškėjo, kad ne tik profesinės reabilitacijos centrai galėtų teikti minėtas paslaugas (12 lentelę).

12 lentelė

Respondentų nuomonė, kur turėtų būti teikiamos profesinės reabilitacijos paslaugos

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	IŠRODANTIS TEIGINYS
PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGŲ TEIKIMO GALIMYBĖS	„Darbinio užimtumo centre“	„ <i>Manau, kad darbinio užimtumo centre, nes manau tam yra specialistai pas mus centre <...></i> “;
	Paslaugos teikiamos specializuotuose centruose	„ <i>Jeigu centrus specializuoti, tai būtų galima ir sukurti metodikas</i> “;
		„ <i>Specializuotuose</i> “.
		„ <i>Specializuotuose centruose tai konkrečiai negalei, netaikant su kitomis negaliomis</i> “.
		„ <i>Galima būtų ir šičia, profesinės reabilitacijos centre <...></i> “.
		„ <i>Specializuotas profesinės reabilitacijos centras. Pavyzdžiui, kaip Vilniuje, šiuo metu kuriamas žmonėms su psichine negale</i> “.
	Gydymo įstaigose	„ <i>Aš manau, praktiškai gal kokiose gydymo įstaigose</i> “.
	Darbo cechuose	„ <i>Va tada jiems turi būti steigiami atskiri cechai, prie profesinės reabilitacijos <...></i> “.
		„ <i>Pavyzdžiui galėtume mes prie savo centro steigti kažkokį padalinį, kuriame mes įdarbintume žmones</i> “.
		„ <i><...> Būtų vietoje skyriai, kur su protine grynai dirba, jei lengvesni galima į tą patį integruoti. Arba atskiras centras</i> “.
Socialinėse įmonėse	„ <i>Turi būti socialinės įmonės</i> “.	

	„Arčiau namų“	„<...> bet turėjome tokių atvejų, kai žmogus išvažiuoja į kitą miestą ir savarankiškai nesugeba tvarkytis <...>“; „Aš siūlyčiau, kad tas žmogus būtų tam pačiam savo rajone, kad nereikėtų žmogaus gyvenančio Vilniuje siūsti į Palangą“.
--	---------------	---

Respondentai teigė, kad teikti tokio pobūdžio paslaugas reikėtų specializuotuose centruose, kur: „<...> su protine grynai dirba<...>. Kaip išeitį respondentai nurodo profesinės reabilitacijos centrus, kuriuose būtų atskiri skyriai, ir dirbama su atskiromis negalių kategorijomis: „<...> Būtų vietoje skyriai, kur su protine grynai dirba, jei lengvesni galima į tą patį integruoti“. Galima daryti prielaidą, kad profesinės reabilitacijos paslaugos asmenims su proto negalia turėtų būti teikiamos atskirai: „Ir specialistai būtų labiau pasirengę, tik ties ta vieta specializuotųsi, tik daug energijos išsekvojame. Realiai neįmanoma, kad vienas specialistas būtų pasiruošęs dirbti su visomis negaliomis“ (žr. 3 priedą).

Teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, neužtenka vien reabilitacijos centrų pagalbos integruojantis minėtiems asmenims į darbo rinką (žr. 13 lentelę).

13 lentelė

Institucijų pagalba integruojantis asmenims, turintiems proto negalia, į darbo rinką

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	ĮRODANTIS TEIGINYS
INSTITUCIJOS, GALINČIOS TEIKTI PAGALBĄ	Ministerijos	„Ministerijų lygmeniu<...>“; „Aukštesnio lygmens sprendimai. Ministerijų lygmeniu suinteresuotumas“; „Bendras sprendimas daugelio, ne vienas, ne du. Socialinės apsaugos, nuo to prasideda“; „<...> tai turėtų įstatyminiame lygmenyje keistis“; „Teikti ministerijai pasiūlymus“.
	Nustatyta neįgaliųjų įdarbinimo tvarka	„Šiaip turėtų būti pirmiausia darbo vietų sukūrimas, o asmuo dalyvauti nuo poreikio į tam tikrą darbo vietą. Kai yra asmens poreikis tam tikrai darbo vietai, tai mes jį tada ir ruošiam būtent tai darbo vietai“.
		„Sakykim kaip užsienyje įmonė turinti 20 žmonių ir yra įstatymiškai sutvarkyta kad įdarbinti vieną neįgalų žmogų. Jei tu nenori įdarbinti, tai sumoki pinigus, atsisakai, ir pats sumoki už jį pinigus jei atsisakai. Aukščiausiam lygmenyje turėtų“.
		„Kodėl Vokietijoje, asmenys norintys gauti išmokas, turi lankyti darbo centrus. Jau tada jis yra mobilizuotas: turi atsikelti,

		<i>nusiprausti, apsirengti, o jei dar kažką padaro, tai iš viso gerai. Vokietijoje neįgalieji suvokia, kad turi dirbti ir užsidirbti, o pas mus atvirkštinis variantas, neįgalieji suvokia, kaip gauti dar didesnę pensiją ir žiūrėti pro langą ir nieko neveikti“.</i>
	Profesinės reabilitacijos centrai	<i>„<...> Profesinės reabilitacijos centrai <...>“; „Profesinės reabilitacijos centrai turėtų nežaisti su asmenimis turinčiais protinę negalią, o jau dirbti ta linkme, profesine linkme; „O didžiulė pagalba Profesinės reabilitacijos centrai. Jie geriausiai pažįsta savo klientą, tikslingai paruošia, ir kažkaip gali rekomenduoti ar nerekomenduoti darbdaviui. Nes ištiktųjų jie jį labai gerai pažįsta tą žmogų“.</i>
	Darbo birža	<i>„<...> darbo birža <...>“; „Darbo biržos į šitą veiklą jau pagal savo priedermę“.</i>
	„Kurie žino, kas tai yra protinė negalia“	<i>„Tų žmonių įdarbinimu turėtų rūpintis tie žmonės, kurie orientuojasi šioje srityje“; „Visos įdarbinimo įstaigos <...>“; „Kurie žino, kas tai yra protinė negalia ir t.t.“; „Ne šiaip įdarbinimo agentūros, bet tie, kurie žino negalios specifiką“.</i>
	Socialinės įmonės	<i>„Pavyzdžiui geras pavyzdys būtų, tik nežinau ar įmanoma, ar ne, prie ligoninių, prie įstaigų tokių socialinės įmonės; Tie turėtų rūpintis, kurie geriausiai išmano šitą negalią“.</i>
	Nėra pagalbos iš išorės	<i>„Viduje mes nieko negalime padaryti. Jei mums atriša rankas, mes galime dirbti, jei ne, negalime“.</i>

Respondentai teigė, jog integruojant asmenį, turintį proto negalią, į darbo rinką, reikia visų: valstybės, darbdavių, visuomeninių organizacijų dirbančių šioje srityje pastangų ir koordinuotų veiksmų. Iš tiesų, dabartinė mūsų valstybės politikos funkcija yra teikti neįgaliesiems pagalbą, mokant jiems pensijas, kompensacijas bei siekiant lengvatų. Norint integruoti asmenis turinčius proto negalią į darbo rinką, juos motyvuoti darbinei veiklai, skatinti savarankiškumą, reikia pradėti ne nuo profesinės reabilitacijos centrų, bet kuo anksčiau ugdyti darbinius gebėjimus: „Visų pirma reikia pastatyti pamatą neįgaliajam, kad išugdyti darbinius įgūdžius, o po to siųsti į profesinės reabilitacijos centrą“; „Profesinės reabilitacijos centrai turėtų <...> jau dirbti ta linkme, profesine linkme“ (žr. 4 priedą). „Socialinę integraciją rekomenduoja skatinti kuo anksčiau, jau ikimokykliniame amžiuje: specialiųjų poreikių vaikams reikia išmokti adaptyvaus elgesio, ugdytis socialinius įgūdžius“ (Kaffemanienė, 2001).

IŠVADOS

1. Lietuvos teisiniai aktai garantuoja neįgaliųjų teisę į profesijos įgyjimą ir darbą, bet profesinės reabilitacijos programose dalyvauja vien tik lengvą proto negalią turintys asmenys.
2. Respondentų nuomone, įstaigos teikiančios profesinės reabilitacijos paslaugas neįgaliesiems, nėra pasiruošusios teikti šias paslaugas asmenims su proto negalia.
3. Profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančios įstaigos taiko profesinės reabilitacijos metodikas, tačiau metodikos nėra pritaikytos darbui su proto negalią turinčiais asmenimis. Specialistai adaptuoja metodikas konkrečiam žmogui, tame tarpe ir turinčiam proto negalią, konkrečioje situacijoje.
4. Respondentai mano, jog yra nepakankamas profesinės reabilitacijos sistemoje dalyvaujančių institucijų bendradarbiavimas, vyrauja konkurenciniai santykiai.
5. Respondentų nuomone, nėra užtikrinamos tarpininkavimo paslaugos profesinės reabilitacijos proceso metu, įsidarbinimo situacijoje ir teikiant paramą darbo vietoje.
6. Respondentai mano, jog įstaigose dirbantiems specialistams, teikiantiems profesinės reabilitacijos paslaugas, trūksta žinių darbui su proto negalią turinčiais asmenimis.
7. Respondentų nuomone, asmens su proto negalia orientavimas ir konsultavimas turi būti pradėtas vykdyti dar ankstyvojoje vaikystėje, kad profesinio pasirengimo metu neįgaliesiems asmenims sukeltų kuo mažiau sunkumų dalyvaujant profesinės reabilitacijos programose.

REKOMENDACIJOS

1. Profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančios įstaigos turėtų:

- organizuoti neįgaliųjų organizacijų, potencialių darbdavių, socialinių darbuotojų, reabilitologų informavimo kampanijas apie profesinės reabilitacijos sistemą Lietuvoje, bendradarbiaujant su žiniasklaida ir televizija;
- skatinti įstaigų bendradarbiavimą, stiprinti ir tobulinti tarpinstitucinius ryšius;
- nuolat vykdyti glaudų bendradarbiavimą su užsienio partneriais, panašaus profilio įstaigomis, socialiniais partneriais.

2. Specialiųjų ugdymo įstaigų pedagogams, specialistams ir socialiniams darbuotojams:

- pradėti ugdyti asmenų, turinčių proto negalią, profesinio orientavimo, motyvacijos darbui, savarankiškumo įgūdžius ikimokykliniame ir mokykliniame amžiuje;
- siekti, kad sudėtingą proto negalią turintys asmenys galėtų mokytis, užsiimti darbine veikla pagal savo sugebėjimus ir poreikius.

3. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija turėtų:

- užtikrinti, kad žymią proto negalią turintys asmenys galėtų dalyvauti profesinės reabilitacijos programose;
- parengti specialias darbingumo vertinimo metodikas asmenims su proto negalia, kad būtų galima geriau nustatyti kiekvieno individo galias ir darbinius gebėjimus;
- užtikrinti, kad teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, būtų teikiamos ir tarpininkavimo paslaugos profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo metu, įsidarbinimo situacijoje ir teikiant paramą darbo vietoje;
- rengti profesinės reabilitacijos sistemoje dirbančių specialistų mokymus darbui su proto negalią turinčiais asmenimis.

LITERATŪRA

1. Alifanovienė, D. (2001). *Socialinių ir buitinių gebėjimų ugdymas specialiosios mokyklos žemesnėse klasėse*. V. Karvelis (Red.). *Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas: turinio kaita*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
2. Arbočius, A. (2002). *Socialinė ir užimtumo politika Europos Sąjungoje. Aklieji ir silpnaregiai darbo rinkoje*. Vilnius: Aklių ir silpnaregių sąjungos centro taryba.
3. Bagdonas, A. (1995b). *Sutrikimų klasifikacija*. Vilnius: Specialiosios psichologijos laboratorija.
4. Baranauskienė, I. (2000). *Bendrųjų gebėjimų ir profesinio rengimo sąveika ugdant nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolius*. Pedagogika. Šiauliai.
5. Baranauskienė, I. (2001). *Neįgaliųjų jaunuolių integracijos į profesines mokyklas tyrimas*. Nepublikuotas ŠU socialinės pedagogikos ir psichologijos katedros dokumentas.
6. Baranauskienė, I. (2002). *Nežymiai sutrikusio intelekto asmenų pirminio profesinio rengimo Lietuvoje modeliavimas*. Pedagogika, 56.
7. Baranauskienė, I. (2003). *Nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių profesinės adaptacijos sąveika*. Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių universitetas.
8. Baranauskienė, I. (2004). *Socialinė parama neįgaliesiems įsidarbinimo situacijoje*. Šiauliai.
9. Baranauskienė, I., Elijošius, E., Pauliukonis A., J. (2004). *Neįgaliųjų profesinio rengimo Lietuvoje mokslinė studija*.
10. Baranauskienė, I., Gudiničiū, B., (2008). *Tarpininkavimas profesinės reabilitacijos procese*. P.7. Šiaulių universiteto leidykla.
11. Baranauskienė, I., Juodraitis, A. (2008). *Neįgaliųjų profesinė reabilitacija: sėkmės prielaidos*. VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
12. Baranauskienė, I., Ruškus, J. (2004). *Neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje: profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveika*. Šiauliai.
13. Blanc, A. (1998). *Le développement de la readaptation professionnelle*. In A. Blanc & H. J. Stiker (Eds.), *L'insertion professionnelle des personnes handicapées en France*. Paris, NJ: Desclée de Brouwer.
14. Crowther R.E., Marchall M., Bond G.R., Huxley P. *Helping people with severe mental illness to obtain work: systematic review*, BMJ, 2001, vol. 322. P.204-208.

15. Elijošius, E. (1999). *Nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių apsisprendimas ugdymo procese: teorijos ir praktikos sąveika*. Specialusis ugdymas, 3. P. 43-49.
16. Elijošius, E. (2001). *Profesinio apsisprendimo metas*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
17. Frank A.O., Sawney Ph. (2003). *Vocational rehabilitation*, Journal of the Royal society of Medicine, vol. 96, November. P. 522-523.
18. Gailienė, I. (1997). *Negalės priėmimas – esminė neįgaliųjų žmonių psichologinės reabilitacijos grandis*. Šiauliai.
19. Galkienė, A. (2003). *Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis*. Šiauliai
20. Gendron, B. (1998). *Les accords d'entreprise et l'insertion des personnes handicapées*. In A. Blanc & H.J. Stiker (Eds.), *L'insertion professionnelle des handicapés en France*. Paris, NJ: Desclee de Brouwer.
21. Gold, M. (2000). *A look at values*. Manchester: Manchester Metropolitan University.
22. Grove B. (1999). *Mental health and employment: shaping a new agenda*, *J mental health*, vol.8. P.131-140.
23. Hallahan, D.P., Kauffman, J.M. (2003). *Ypatingieji mokiniai & Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
24. <http://www.stat.gov.lt>. *Prisijungimo laikas: 2008-09-05*.
25. <http://www.unriis.lt/home.unriis>. *Prisijungimo laikas: 2008-06-06*.
26. <http://www.socmin.lt/index.php?567434200>; *Prisijungimo laikas: 2008-09-05*
27. Išoraitė, M. (2005). *Socialinių paslaugų administravimas*. Mykolo Romerio Universitetas. P. 313.
28. Jones, S. (2001). *Socialisation of the Curriculum Content of Vocational Training of Disabled People & Report on Vocational education and training of young people who have mild learning disabilities in England*. Manchester: Manchester Metropolitan University.
29. Jovaiša, L. (1978). *Profesinio orientavimo pedagogika*. Kaunas: Šviesa.
30. Jovaiša, L. (1981). *Asmenybė ir profesija*. Kaunas.
31. Juodraitis, a. (1999). *Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos*. Šiauliai.
32. Juodraitis, a. (2001). *Neįgalių jaunuolių profesinės integracijos determinančių sąveikos problemos*. V. Karvelis (red.), darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas; turinio kaita. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
33. Kaffemanienė, I. (2001). *Moksleivių bei pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių bendraamžius*. Specialusis ugdymas, 4(1). P. 22-39.

34. Karvelis, V., Baranauskienė, I., Elijošius, E. (1997). *Nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių – LRPRC ugdytinių – socialinė adaptacija ir socialiniai poreikiai. Neįgaliųjų asmenų socialiniai poreikiai, jų tyrimo ir tenkinimo problemos*. Tarptautinės mokslinės – metodinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
35. Kaukėnaitė, L. (2001). *Darbinio mokymo būklė specialiojoje (sutrikusio intelekto vaikams) mokykloje*. Specialusis ugdymas, 4. P. 40-51.
36. Kitchener, K. S. (1992). *Psychologist as teacher and mentor: Affirming ethical values throughout the curriculum*. Professional Psychology: Research and Practice.
37. Laužackas R. (1997). *Profesinio ugdymo turinio reforma didaktiniai bruožai*. Kaunas.
38. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, 2004 m. gegužės 11 d. Nr. X-2228 (Žin., Nr. 83-2983).
39. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas. 2001, Nr. IX-675 (Žin., 2001 m. gruodžio 29 d. Nr. 110 – 3992).
40. Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas (1997). Valstybės Žinios, Nr.: 43 – 1627.
41. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas (1998). Valstybės žinios, Nr.115-3228.
42. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003). Valstybės žinios, Nr. 63-2853.
43. Lietuvos Respublikos švietimo koncepcija (1992). Vilnius: Leidybos centras.
44. Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programa (2001). Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d., nutarimo Nr. 529.
45. McBain, R. (1998). *New Perspectives on Mentoring*. Manager Update, 9(3), P. 22-32.
46. Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metų programa (2002). Valstybės Žinios, Nr. 57 – 2335.
47. Petrauskaitė, R.(1996). *Psichopedagogika profesijos pasirinkimui*. Vilnius.
48. Profesinės reabilitacijos paslaugų plėtros 2007-2012 metų strategijos įgyvendinimo 2007-2008 metų priemonių planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. lapkričio 19 d. įsakymu Nr.A1-317 (Žin.2007, Nr. 120-4908).
49. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
50. Rimkuvienė, A., Kubaitytė, J. (2001). *Neįgaliųjų socializacijos prasmė ir esmė darbiniam ir profesiniam rengimui. Sutrikusio intelekto jaunuolių socialinė adaptacija visuomenėje*. V. Karvelis (Red.). Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas: turinio kaita (p. 62-72). Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
51. Ritchie, A. (1999). *Professionalism through ALIA: outcomes from group mentoring*

- programs*. Australian Library Journal, 48(2), P. 160-177.
52. Ruškus, J. (2000). *Ryšys tarp specialiojo pedagogo socialinių nuostatų, pedagoginės sąveikos ir mokyklinės socializacijos*. Nepublikuota edukologijos daktaro disertacija, Šiaulių universitetas.
 53. Ruškus, J. (2001 c). *Neįgaliųjų profesinio rengimo pedagogų socialinių nuostatų ypatumai*. V. Karvelis (Red.). Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas: turinio kaita. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
 54. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 55. Seibert, S. (1999). *The effectiveness of Facilitated Mentoring: A Longitudinal Quasi-Experiment*. *Journal of Vocational Behavior*, 54 (3), P. 483-502.
 56. Socialinių įmonių įstatymas, 2004 m. birželio 1 d. Nr. IX-2251 (Žin., 2004, Nr. 96-3519).
 57. Socialinis pranešimas 1998 (1999). Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
 58. Stiker, H.J. 1998. *De quelques utopies realistes. Perspectives actuelles et pour demain*. In A. Blanc & H.J. Stiker (Eds.), *L'insertion professionnelle des personnes handicapees en France*. Paris, NJ: Desclee de Brouwer. P. 423-447.
 59. Šernas, V. (1998). *Profesinės veiklos didaktika*. Vilnius.
 60. Šmukšta, V. (2001). *Papildomo ugdymo ir profesinio rengimo derinimas: metodika ir jos įgyvendinimas*. V. Karvelis (Red.). Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas: turinio kaita. P. 201-204. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
 61. Umbreit, M. (1997). *Humanistic mediation: A transformative journey of peacemaking*. *Mediation Quarterly*, 14(3). San Francisco: Jossey-Bass, P. 201-213.
 62. Баева, И.А. (1985). *Социально-психологическая адаптация молодых рабочих в производственном коллективе*. Автореферат диссертации кандидата психологических наук. Ленинград.
 63. Литвинова, н.и. (1981). *Психологические особенности развития у старшеклассников интереса к рабочим профессиям*. Автореферат диссертации кандидата психологических наук. Киев.
 64. Обносков, В.И. (1986). *Динамика профессиональных представлений учащихся*. Вопросы психологии.
 65. Овсяникова, В.В. (1982). *Самооценка учащегося ПТУ как субъекта профессиональной деятельности*. Автореферат диссертации кандидата психологических наук. Ленинград.
 66. Щербакова, А. М., Москоленко, Н. В. (2001). *Формирование социальной компетентности у*

учащихся старших классов специальных образовательных учреждений VIII вида
(Методические рекомендации). Дефектология, 4, . Р 19-24.

SANTRAUKA

Jaseliūnienė A. „Profesinės reabilitacijos metodikų taikymas asmenims su proto negalia“/ Socialinio darbo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. Dr. J.R. Šinkūnienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2008. – 52 p.

Atlikto tyrimo tikslas - ištirti ar Lietuvoje veikiančios profesinės reabilitacijos centrai taiko profesinės reabilitacijos metodikas asmenims su proto negalia.

Siekiant numatyto tikslo formuojami uždaviniai: išanalizuoti profesinės reabilitacijos taikymo galimybes asmenims, turintiems proto negalia; pristatyti taikomas asmenims su proto negalia profesinės reabilitacijos metodikas profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančiose įstaigose; ištirti ekspertų, dirbančių profesinės reabilitacijos srityje, požiūrį ir nuomonę apie asmenų, turinčių proto negalią, integraciją į darbo rinką.

Tyrimas atliktas naudojant kokybinį tyrimo metodą – pusiau struktūruotą interviu. Duomenys apdoroti, taikant turinio (Content) analizės metodą.

Tyrimo metu apklausti septyni ekspertai, dirbantys profesinės reabilitacijos įstaigose ir tiesiogiai susiję su profesinės reabilitacijos paslaugų organizavimu ir teikimu asmenims su negalia.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad profesinės reabilitacijos programose dalyvauja tik lengvą proto negalią turintys asmenys. Įstaigos, teikiančios profesinės reabilitacijos paslaugas neįgaliesiems, nėra pasiruošusios teikti šias paslaugas asmenims su proto negalia. Įstaigose dirbantys specialistai trūksta žinių darbui su proto negalią turinčiais asmenimis.

Duomenys rodo, kad profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančios įstaigos taiko profesinės reabilitacijos metodikas, tačiau metodikos nėra pritaikytos darbui su proto negalią turinčiais asmenimis. Specialistai adaptuoja metodikas konkrečiam žmogui, tame tarpe ir turinčiam proto negalią, konkrečioje situacijoje. Nepakankamas profesinės reabilitacijos sistemoje dalyvaujančių institucijų bendradarbiavimas, vyrauja konkurenciniai santykiai.

Tyrimo metu gauti duomenys rodo, kad teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, nėra užtikrinamos tarpininkavimo paslaugos profesinės reabilitacijos proceso metu, įsidarbinimo situacijoje ir teikiant paramą darbo vietoje. Dėl šios priežasties asmenims, turintiems proto negalią, praėjus profesinės reabilitacijos programą, sunku integruotis darbo rinkoje.

SUMMARY

A. Jaseliūnienė. "Using of professional rehabilitation methods for mentally disabled persons". The final research of Social Studies for Master's degree. Research adviser. Dr. J. R. Šinkūnienė. – Vilnius: Mykolo Romerio University, The Faculty of Social Politics, 2008. – 52 p.

The aim of the research – to make a discovery for the employment of professional methods of mental disabled people in available Centres of Lithuanian Rehabilitation. For reaching the salvations the following tasks were distinguished: the facilities of professional rehabilitation employment for mentally disabled people; to deliver the material for applicable institutions of professional rehabilitation for mentally disabled people. To survey the attitude and opinion of experts working in the Professional rehabilitation area, for integration of mentally disabled people.

The survey was analyzed using qualitative method of research-partial structured interview. The information processed by employing method of content analysis.

Seven experts were interviewed during the research, working in professional rehabilitation institutions and directly connected to organization and offering professional rehabilitation for mentally disabled people.

The result showed that only slightly mentally disabled people attend the programs of professional rehabilitation. The institutions of professional rehabilitation are still not prepared for applying services for mentally disabled people. The experts of professional rehabilitation institutions are short of knowledge for such kind of work with mentally disabled people.

The data show that the services of professional rehabilitation methods are available but such kind of methodology are not adjusted with mentally disabled people. The specialists adapt the methodology for a particular person and at the same time for mentally disabled person in a particular situation. The collaboration of attendants of professional rehabilitation institutions cause competitive relationships.

The final research data show that supplying the services of professional rehabilitation mentally are not safely intermediation during professional rehabilitation processes of resettlement situation and support in workstation for disabled people. And this is the reason of difficulties for mentally disabled people to integrate in the labor market.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

KLAUSIMYNAS

Dėl Lietuvos Respublikos įstaigų, teikiančių profesinės reabilitacijos paslaugas proto negalią turintiems asmenims

1. Įstaigos pavadinimas, adresas ir telefonas.
2. Nuo kada įstaiga pradėjo veikti?
3. Nuo kada įstaiga teikia profesinės reabilitacijos paslaugas?
4. Kas finansuoja įstaigos veiklą?
5. Kokias paslaugas teikia įstaiga? Išvardinti
6. Kam teikiate profesinės reabilitacijos paslaugas? Apibraukti:
 - a) asmenims, turintiems regėjimo negalę;
 - b) asmenims, turintiems klausos negalę;
 - c) asmenims, turintiems judėjimo funkcijų sutrikimus;
 - d) asmenims, turintiems proto negalią;
 - e) asmenims, turintiems psichinę negalę;
 - f) asmenims, turintiems kompleksinių sutrikimų.
7. Kiek asmenų dalyvavo profesinės reabilitacijos programoje 2007-2008 metais?
8. Kiek iš jų dalyvavo turinčių proto negalią?
9. Ar įstaiga šiuo metu teikia profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia?
 - a) Taip
 - b) Ne
10. Koks iš jų yra sutrikimo laipsnis (pasižymėti):
 - a) Nežymi proto negalia,
 - b) Vidutinė proto negalia,
 - c) Žymi proto negalia,
 - d) Labai žymi proto negalia.
11. Kokių profesijų mokote asmenis, turinčius proto negalią? Išvardinti
12. Ar planuojate plėsti profesijų spektrą?
13. Kokias profesinės reabilitacijos metodikas taikote asmenims su proto negalia? Pakomentuokite.
14. Su kokiomis problemomis susiduriate teikdami profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia?
15. Kaip sprendžiate šias problemas?

16. Jei neteikiate profesinės reabilitacijos paslaugų asmenims su proto negalia, ar numatote teikti ?
17. Kas lėmė Jūsų pasirinkimą teikti profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims neturintiems proto negalios?
18. Kaip manote, kur turėtų būti teikiamos profesinės reabilitacijos paslaugos asmenims su proto negalia?
19. Jūsų nuomonė apie asmenų, turinčių proto negalią, realią integraciją į darbo rinką?
20. Kaip manote kokios institucijos turėtų spręsti asmenų su proto negalia integracijos į darbo rinką klausimus?

PAPILDOMI KLAUSIMAI EKSPERTAMS, KURIE TEIKIA PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS ASMENIMS SU PROTO NEGALIA

1. Kokie specialistai teikia profesinės rehabilitacijos paslaugas asmenims, turintiems proto negalią?
2. Ar specialistai, teikiantys profesinės rehabilitacijos paslaugas, yra baigę specialius kursus profesinės rabilitacijos srityje?
3. Ar taikomos profesinės rehabilitacijos metodikos asmenims su proto negalia, visapusiškai atskleidžia asmens profesinius gebėjimus?
4. Ar bendradarbiaujate su kitomis Lietuvos profesinės rehabilitacijos įstaigomis, teikiant profesinės rehabilitacijos metodikas asmenims su proto negalia?
5. Ar yra įtraukiami asmenų su proto negalia tėvai, artimieji į profesinės rehabilitacijos sistemą?
6. Koks dėmesys kreipiamas į bendruosius gebėjimus, pavyzdžiui savarankiškumo, socialinius ir kt.?
7. Kas padeda įdarbinti asmenį, turinčiam proto negalią ir praėjusiam profesinės rehabilitacijos programą?
8. Ar įdarbinus proto negalią turintį asmenį yra teikiama pagalba darbo vietoje?

SUSISTEMINTAS INTERVIU

1. ĮSTAIGŲ DEMOGRAFINIAI DUOMENYS

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Institucijos pavadinimas, adresas ir telefonas. Interviu laikas	Nuo kada įstaiga pradėjo veikti	Nuo kada teikia profesinės rehabilitacijos paslaugas	Kas finansuoja įstaigos veiklą?	Kokias paslaugas teikia įstaiga?
1.	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“ Adr.: Vilniaus 15 b, Trakai, LT-21118, Tel.:8(52)856250 Interviu laikas: Rugsėjo 30 d. 13.00–13.45 val.	2001 m.	2008 m.	„Veiklą finansuoja „Neįgaliųjų žmonių asociacija“ ir Trakų rajono savivaldybė perka pas mus paslaugas neįgaliesiems. Už profesinės rehabilitacijos paslaugas moka teritorinė darbo birža“.	„Profesinės rehabilitacijos paslaugas teikiame neįgaliems žmonėms“. Norėjome plėsti įstaigos paslaugų spektrą, nes teikėme užimtumo paslaugas neįgaliems žmonėms ir kreipėme didelį dėmesį į darbinių įgūdžių ugdymą O dabar turime teisę teikti profesinės rehabilitacijos paslaugas“.
2.	Interviu 2	Kauno VšĮ „Vilties žiedas“ Adr.: Miško g. 16-18, Kaunas, Lt- 44321 Tel.: 8(37)209643 Interviu laikas: Spalio 6 d. 9.00-10.00 val.	2003 m.	2006 m.		„Profesinės rehabilitacijos paslaugas teikiame neįgaliems žmonėms. Kol neteikėme Profesinės rehabilitacijos paslaugas, tai buvo suaugusiųjų profesinis mokymas. Buvo organizuojami kursai iš projekto ar už savo pinigus. Pavyzdžiui buhalterinės apskaitos švietimas firmoms“.

3.	Interviu 3	Palangos reabilitacinė ligoninė Adr.: Vytauto g. 153, Palanga, LT-00163 Tel.: 8(46)041290 Interviu laikas: Rugpjūčio 27 d. 11.30-12.15 val.	1991 m.	2006 m.	„Biudžetinė įstaiga“	„Profesinės reabilitacijos paslaugas ir medicininės reabilitacijos paslaugas“.
4.	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“ Dvaro 144a, Šiauliai, LT- 76199 Tel.: 8(41)524724 Interviu laikas: Spalio 17 d. 12.30-13.15 val.	2007 m.	2008 m.	„Jei Šiaulių darbo rinkos mokymo centras, tai finansavimas yra visai kitas, jei kalbant apie Profesinės reabilitacijos paslaugas, tai veiklą finansuoja valstybė, administruoja pinigus darbo birža, o mes panaudojame pagal paskirtį. Bet šiaip ateina iš valstybės pinigėliai“.	„Profesinės reabilitacijos paslaugas. Į tas paslaugas įeina tokios keturios paslaugos: profesinių gebėjimų įvertinimas, profesinis orientavimas ir konsultavimas, profesinių gebėjimų atkūrimas ir naujų išugdymas, pagalba įsidarbinant“.
5.	Interviu 5	VšĮ „Valakupių reabilitacijos centras“, Vaidilutės gatvė – 69, Vilnius, Lt-10100, Tel.852477543 Interviu laikas: Spalio 13 d. 15.30-16.30 val.	2002 m.	2005 m.	„Finansuoja įvairios programos: Neįgaliųjų reikalų departamento įgyvendinamos programos, yra asmenų motyvacijos didinimui įsitraukiant į darbo rinką kas atsiunčia, teritorinės darbo biržos profesinei reabilitacijai, dar teikiame medicininės reabilitacijos	„Profesinės reabilitacijos paslaugas ir medicininės reabilitacijos paslaugas“.

					<p>paslaugas, tai finansuoja teritorinės ligonių kasos, ir įgyvendiname Europos struktūrinių fondų , Leonardo Da vinčio projektus. Kokius projektus įgyvendiname, tai tokios agentūros ir finansuoja“.</p>	
6.	Interviu 6	<p>Druskininkų VŠĮ „Profesijų spektras“ Adr.: Sveikatos g. 3, Druskininkai, LT-66251 Tel.: 8(31)36369</p> <p>Interviu laikas: Rugsėjo 16 d. 11.00-12.00</p>	2001 m.	2006 m.	„Steigėjai ir privatūs asmenys“.	<p>Profesinės reabilitacijos paslaugas. Prieš profesinės reabilitacijos paslaugas mes teikėme suaugusiųjų profesinį mokymą. Iki šiol mums nebuvo svarbu ar žmogus turi negalią ar jos neturi. Jį siūsdavo darbo birža, ir jei atsiunčia darbo birža tą žmogų apmokyti mes net neklausdavome ar jis turi negalią ar ne“.</p>
7.	Interviu 7	<p>Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras Adr.: Gedimino g. 81, Radviliškis, LT-82168, Tel.: 8(422)53957</p> <p>Interviu laikas: Spalio 10 d. 9.00-10.00 val.</p>	1993 m.	2006 m.	„Šiaip įstaigos veiklą finansuoja Švietimo ministerija, o už profesinės reabilitacijos paslaugas - Darbo birža. Iš ten iš kur žmogus atvažiuoja, tai to miesto teritorinė darbo birža ir apmoka“.	„Intelektu negalią turinčių jaunuolių profesinis mokymas ir profesinės reabilitacijos paslaugos suaugusiems asmenims su negalia“.

7. KAM TEIKIATE PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS?

1. **Interviu 1 iš VŠĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centro“** – „Profesinės rehabilitacijos paslaugas teikiame neįgaliems žmonėms. Proto ir psichinę negalią turintiems“.

2. **Interviu 2 iš VŠĮ „Vilties žiedo“** – „Mes praktiškai teikiame su įvairia negalia. Tik su judėjimo nebuvo. Buvo viena kurčioji, psichine, ir su stuburo ligomis. Šiaip mes nesame užsiciklinę, praktiškai visiems. Bet su judėjimo ne, čia yra neoficialus pasiskirstymas, kad Valakupiai teikia, nes jie turi prisitaikę, o pas mus nėra pritaikyta, kad žmogus galėtų su vežimuku. Kompleksinė, kad būtų protinė ir šalia psichinė buvo tik iš projekto. Profesinėje rehabilitacijoje dalyvavo su psichine“.

3. **Interviu 3 iš Palangos reabilitacinės ligoninės** – „Paslaugas teikiame asmenims su fizine negalia“.

4. **Interviu 4 iš VŠĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinio „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centro“** - „Šiuo metu mes orientuojamės į asmenis turinčius fizinę negalę, bet kai mums siunčia darbo birža mes gauname visokius: ir pavyzdžiui asmenis su nežymiais protiniais atsilikimais, asmenis, sergantys lėtinėmis ligomis, chroniškėmis (pvz. diabetas, astma, su psichine negalia irgi atsiunčia). Praktiškai dirbame su visomis negaliomis. Nors pagal nuostatus mes turėtume dirbti su fizine negalia“.

5. **Interviu 5 iš VŠĮ „Valakupių reabilitacijos centro“** – „Teikiame su judėjimo negalia, ir įsilieja apskritai su fizine negale asmenys. Ne vien tik judėjimo, bet gali būti ir širdies veiklos sutrikimai, vidaus ligos. Mes jau po truputėlį prisijungiame akluosius ir silpnaregius“.

6. **Interviu 6 iš Druskininkų VŠĮ „Profesijų spektro“** – „Paslaugas teikiame įvairioms negalioms, stuburo ligos, širdies ligos“.

7. **Interviu 7 iš Lietuvos Respublikos reabilitacinio profesinio rengimo centro** – „paslaugas teikiame judėjimo negalią ir psichinę negalią turintiems asmenims“.

8. KIEK ASMENŲ DALYVAVO PROFESINĖJE REABILITACIJOJE 2007 -2008 METAIS?

1. **Interviu 1 iš VŠĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centro“** – „Profesinę reabilitaciją teikiame tik nuo šių metų. „Šiais metais pradėjo dalyvauti vienas kol kas... vienas su proto negalia... vidutinis protinis atsilikimas“.

2. **Interviu 2 iš Kauno VŠĮ „Vilties žiedo“** – „2007 metais buvo dar 54, 2008 metais 68 žmonės“.

3. **Interviu 3 iš Palangos reabilitacinės ligoninės** – „2007 metais dalyvavo – 57, 2008 metais dalyvavo – 63 asmenys“.

4. **Interviu 4 iš VŠĮ „Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinio „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centro“** – „2008 m. šiuo metu yra 8 žmonės. Nuo š.m. rugsėjo mėnesio pradėjome priimti“.

5. **Interviu 5 iš VŠĮ „Valakupių reabilitacijos centro“** – „2007 (pabaigė 125. o 65 įsidarbino)– 2008 - 83 žmonės“.

6. **Interviu 6 iš Druskininkų VŠĮ „Profesijų spektro“** – „2007-2008 m. apie 100 asmenų“.

7. **Interviu 7 iš Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras** –

„2007 – 7 žmonės, 2008m – 5 asmenys“

9. KIEK IŠ JŲ DALYVAVO TURINČIŲ PROTO NEGALIA?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Profesinėje reabilitacijoje dalyvavusių asmenų, turinčių proto negalią.
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Šiuo metu dalyvauja vienas asmuo, turintis vidutinę protinę negalią“.
2	Interviu 2	Kauno VšĮ „Vilties žiedas“	„Proto negalią nebuvo. Tik su psichine“.
3	Interviu 3	Palangos reabilitacinė ligoninė	„Nedalyvavo“.
4	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“	„Iš aštuonių žmonių, mes turime keturis su nežymiu protiniu atsilikimu“.
5	Interviu 5	VšĮ „Valakupių reabilitacijos centras“	„Asmenų su proto negalia nedalyvavo“.
6	Interviu 6	Druskininkų VšĮ „Profesijų spektras“	„Su proto ...mm...nedalyvavo“.
7	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Dalyvavo vienas asmuo su protine negalia“.

10. AR JŪSŲ ĮSTAIGA ŠIUO METU TEIKIA PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS ASMENIMS SU PROTO NEGALIA?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Ar šiuo metu teikia profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia?	Kliento negalios sutrikimo laipsnis
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Taip – vienas dalyvauja mūsų programoje“.	„Vidutinis protinis atsilikimas“.
2	Interviu 2	Kauno VšĮ „Vilties žiedas“	„Neteikiame“	-
3	Interviu 3	Palangos reabilitacinė ligoninė	„Mes neteikiame tokių paslaugų su proto negalia“.	-
4	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“	„Taip – keturiems asmenims teikiame šiuo metu“	„Nežymus protinis atsilikimas“.
5	Interviu 5	VšĮ „Valakupių reabilitacijos centras“	„Ne, ne mes tikrai neteikiame. Nors žinote būna, kad keliems klientams antrinė negalia yra	-

			lengvas protinis atsilikimas, bet šiaip pirminė, tai fizinė. Tai galiu sakyti, kad neteikiame“.	
6	Interviu 6	Druskininkų VšĮ „Profesijų spektras“	„Ne“	-
7	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Taip – vienam teikiame profesinės reabilitacijos paslaugas“.	„Nežymi protinė negalia“.

11. KOKIŲ PROFESIJŲ MOKOTE ASMENIS, TURINČIUS PROTO NEGALIĄ?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Profesijos, kurių moko asmenis, turinčius proto negalią
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Mes siūlome interjero darbuotojo, socialinių paslaugų teikėjo, gėlių komponuotojo, smulkių želdynų prižiūrėtojo, medžio apdirbėjo, bitininkystės, tekstilės rankdarbių, vytelių pynėjo specialybių“.
2	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“	„Esame paruošę pagalbinio virtuvės darbuotojo. Su elektriniu krautuvu ir vežimėliu mokymo programoje. Prekybinės salės pagalbinis darbuotojas. Pardavėjo mokymo programą“.
3	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Siūlome floristo padėjėjo. Pynėjo iš vytelių. Meno dirbinių iš tekstilės. Baldų apmušėjo. Dailiųjų medžio dirbinių drožėjo“.

12. AR PLANUOJATE PLĖSTI PROFESIJŲ SPEKTRĄ?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	„Planuojamos profesijos
1	Interviu 1	VšĮ Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Kol kas kiek yra, tiek yra“
2	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės rehabilitacijos centras“	„Adaptuotų kažkokiai negalei profesijų mes šiuo metu neturime, bet mes jau tada renkame pagal lygį, pasižiūrime kokie gebėjimai ir tada žiūrim. Vėlgi, sakykim, tas pagalbinis virtuvės darbuotojas, salės darbuotojas, elektrinių vežimėlių krautuvų vairuotojas, sakykim, siuvėjų programa, kur reikalingas tik pagrindinis išsilavinimas, kur mažesni gebėjimai reikalingi. Manikiūras. Bet kas yra įdomu, vien tik vyriškiai ateina, ir renkasi vyriškas specialybes, su fiziniu darbu susijusias specialybes. Taip mes planuojame plėsti.“
3	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Taip planuojame naują programą neįgaliesiems - neįgaliųjų vairavimą“.

13. KOKIAS PROFESINĖS REABILITACIJOS METODIKAS TAIKOTE ASMENIMS SU PROTO NEGALIA? PAKOMENTUOKITE.

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Taikomos profesinės rehabilitacijos metodikos
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Oi įvairiausios ten yra. Pradžioje reikia nustatyti. Mes profesinės rehabilitacijos paslaugų teikimo metodikas turime kaip ir parengtas jau. Ten įvairiausi yra: kokia profesija tinka, kas labiau patinka, bendravimo įgūdžiai, Taip, Neįgaliųjų profesinių gebėjimų nustatymo metodika. Kauno paslaugų verslo mokykla mums parengė metodiką, kaip testuoti protinius gebėjimus, akademinus gebėjimus. Tačiau aš matau, kad reikia mums rengti rimtas metodikas, kad viskas būtų susiję su asmens darbiniais įgūdžiais. Kadangi pas mus yra užimtumo centras, pradžioje mes kai susipažįstame su tuo žmogumi, šiek tiek pasiūlome įvairių užimtumo formų, kadangi turime patys čia visokias, ir daug, maždaug, bandome kažką

			pasiūlyti, jeigu jisai gali ir sugeba tai daryti“.
2	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės rehabilitacijos centras“	<p>„Na, pavyzdžiui, sakykim, tą patį įvertinimą atliekant adaptuojame turimas metodikas, kurias buvom nusimatę su fizine negale. „Melba“, „Ida“. Iš Austrijos įsigytą metodiką, kurią mes adaptuojame, priklausomai nuo to su koku žmogumi mes dirbame. Kadangi mes buvome pasirengę dirbti tik su fizine negale, o turime ir su protine, tai mes turime adaptuoti esamą programą pagal kiekvieną asmenį konkrečiai (vertinimo metu pamatai, kad žmogus turi kažkokių papildomų sutrikimų). Austrijos ir Škotų metodiką nusipirkome ir adaptavome. Dirbame pagal Didžiosios Britanijos modelį. Konkrečiai iš Škotų nusipirkome ir adaptavome konkrečiai savo situacijoje. Va, gal iš Škotų yra labiausiai adaptuota visoms negalioms. Ši metodika yra lengviausiai prieinama, suvokiama visiems. „Melba“, „Ida“ (įvertinimui), kurias aš minėjau, nes mes darom kompleksinį įvertinimą. Turim šitą, bet taikom tris skirtingas metodikas, nu priklausomai nuo situacijos. Darbuotojas dirbti su tom metodikom turi licenziją. Kur yra keturi etapai profesinės rehabilitacijos, tai kiekvienas specialistas yra gavęs licenziją dirbti su metodikom ir dirbti pagal atskirus etapus.</p> <p>„Melba“, „Ida“ yra tik įvertinimui. Austrijos, kur turime metodiką, ir Škotų: jinai jau apima visus etapus. Ji vadinasi Austriškos ir Škotiškos metodinės medžiagos adaptavimas. Skiriam tris skirtingas metodikas, nu, priklausomai nuo situacijos. Škotišką kur turime, tai ji tinka visai Didžiajai Britanijai, nes ten yra vieninga sistema. Austriška, jie turi savo metodinę medžiagą teikiant profesinės rehabilitacijos paslaugas.</p> <p>Škotiškas modelis, yra skirtumas, kuo jisai ypatingas, kad jie taiko tą metodą ne tik neįgaliesiems žmonėms, bet ir sveikiems. Turi jie ten vadinamus mokymo centrus ir ateina žmogus sakydamas, kad va, sunkiai įsimenu informaciją, kad va, nesuprantu pateiktos informacijos. Kai jie išanalizuoja situaciją, parengia, duoda rekomendacijas mokytojui, ir pritaiko. Tarkim kompiuteriai yra akliesiems, bet jais gali dirbti ir tie žmonės, kuriems yra uždegimas akių. Jie yra apmokami, jei ilgą laiką trunką šis sutrikimas, tai jie tą daro kad neišsiskirtų neįgalus, tiesiog jie vadinami su mokymosi</p>

			sunkumais. Metodikos esmė, kad va, kam yra sunkumų, tas ir kreipiasi. Tai praktiškai 90 proc. naudojami tom paslaugom. Tarkim, koledže besimokantiems studentams, tai būtų ar protinė ar fizine, bet yra tik kažkoks sunkumas“.
3	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Taikome „Melba“ ir „Ida“ metodikas, kurios sudarytos iš reikalavimų profilių, fiksuojančių atitinkamos darbinės veiklos psichinių sugebėjimų reikalavimams ir sugebėjimų profilių, fiksuojančių asmenų psichinius sugebėjimus reikalingus darbinei veiklai atlikti. Pirkom iš Vokiečių“.

14. SU KOKIOMIS PROBLEMOMIS SUSIDURIATE TEIKDAMI PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS ASMENIMS SU PROTO NEGALIA?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Problemos, su kuriomis susiduria specialistai teikdami profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Labai dažna problema su klientų tėvais, neadekvatus savęs vertinimas, motyvacijos stoka. Sakyčiau motyvacija iš dviejų pusių, dėl pačio žmogaus ir aplinkos ir netobulas socialinių išmokų sistemos“.
2	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“	„Su proto negale niekas nepriima jokie centrai, ir centrai apskritai nepasiruošę dirbti su protine negale, nes dauguma iš jų su fizine dirba arba su lengvesne, su psichine dar tik pradės veikti, o su protine apskritai nežino ką reikia daryti. Tai šitas yra sunkumas: sunkiau supranta informaciją, kad jie yra mažiau savarankiški, reikia jiems pagalbos, dėl to kad jie nesupranta kažko, dar reikia padėti elementariausiuose dalykuose, nežino kur eiti, ko paklausti, savarankiškumo problema yra didelė, sakykim susiduriame. Bendravimas, jie sunkiai bendrauja, sunku į grupes. Pavyzdžiui, apgyvendinti, sunku juos yra apgyvendinti su kažkuo, kenčia tas žmogus kuris neturi proto negalios. Reikėtų dar pagalbinio darbuotojo asistento kuris pakontroliuotų, nes mes tada negalime dirbti tiesioginio darbo. Su tuo tarsi jau neturėtume dirbti“.
3	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo	„Susiduriame su asmens žema motyvacija įsidarbinti“.

		centras	
--	--	---------	--

15. KAIP SPRENDŽIATE ŠIAS PROBLEMAS?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Problemos sprendimų būdai
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Bendravimas, bendradarbiavimas, įtikinėjimai klientų tėvų, kad jie tai gali ir moka patys savarankiškai. Akivaizdus parodymas tėvams, ką gali asmuo, turintis protinę negalią. Tai mūsų kaip specialistų komandinis darbas, ir komandinis darbas įtraukiant klientų artimuosius. Turim vienas kitam padėti“.
2	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“	„Savom jėgom, aiškini, palengvinimus kažkokius sugalvoji, ką daryti, kad jis atsimitų lengviau, kad jam būtų lengviau dirbti. Kad jam būtų lengviau bendrauti, mokytojus informuoji, patari ką jis galėtų daryti, kaip grupę motyvuoti būti kartu su tuo žmogumi. Pas mus yra ir bedarbiams teikiamos paslaugos, ir mes, pavyzdžiui, neįgalius asmenis integruojame į bendras bedarbių grupes, kad jie nebūtų kažkokie atskirti, kad jie mokytųsi būti su sveikais kartu, ir, kad jiems būtų panaši aplinka nutaikyta, kur pateks jie į darbą. Nes ten nebus tiek neįgalių, kiek čia, sakykim, galėtų. Ir tas veikia, žmogus pradeda bendrauti, pradeda emocijas valdyti kurių nevaldė. Čia irgi viena iš problemų su protine negalia – emocijų nevaldymas, dėmesio koncentravimas, protinio darbo veiklos, jiems yra lengviausia fizinės veiklas atlikti. Plėsti profesijas: plėsti savo tikslinę grupę, nes mes vis tiek gauname visokius žmones. Ir galvojame ateityje įtraukti ir protinę ir psichinę negalę į savo nuostatus, nors dabar jau vis tiek dirbame su jais. Aklieji, kurtieji. Vienu žodžiu plataus spektro. Šiaulių apskrities spektru. Šiuo metu ir ties tuo galvojame, kokias profesijas plėsti“ .
3	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Stengiamės sudominti, bendradarbiaujant su šeima ir artimaisiais“.

16. AR NUMATOTE TEIKTI PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS ASMENIMS SU PROTO NEGALIA?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Profesinės rehabilitacijos paslaugų teikimas asmenims su proto negalia ateityje
1	Interviu 2	Kauno VŠĮ „Vilties žiedas“	„Mes planavome, dabar žinokite bus naujas konkursas nuo naujų metų, tai dar nėra aišku. Nes buvo tokia situacija, kad buvo galvojama kad profesinės rehabilitacijos centrai pasiskirstys ir specializuosis. Pavyzdžiui, kaip Vilnius su judėjimo negalia, mes tada mąstėme su proto negalia. Bet čia visaip keitėsi planai ir liko neaišku. Bet šiaip mes turėjome tokių planų, šiaip Radviliškis dar specializuojasi su proto negalia. Ir per konferencijas, ir per visur buvo keliamas šitas klausimas, kad komisijos nesiunčia tokių žmonių, paskui teko bendrauti, sako, - mes matome tas žmogus ateina, atrodo kaip ir normaliai, ir nori mokytis, bet turėjome tokių atvejų, kai žmogus išvažiuoja į kitą miestą ir savarankiškai nesugeba tvarkytis, ir reikia nutraukti profesinę rehabilitaciją, ir tada gaunasi ir pinigai, laikas ir viskas. Reiškia buvo šnekėta pačiam aukščiausiam lygmenyje, kad šis klausimas bus svarstomas. Tai mes tokius planuojame priimti“.
2	Interviu 3	Palangos reabilitacinė ligoninė	„Neįsivaizduoju, nieko negaliu pasakyti“.
3	Interviu 5	VŠĮ „Valakupių reabilitacijos centras“	„Neplanuojame, nes tai yra specializacija. Neturime tokių specialistų“.
4	Interviu 6	Druskininkų VŠĮ „Profesijų spektras“	„Ne, kad dabar sustatyta profesinės rehabilitacijos programa, šiai dienai neplanuojame. Jei atsiųstų mokytis, tai mes priimtume, bet mes nesame pasiruošę priimti asmenis su proto negalia - ne, ne“.

17. KAS LĖMĖ JŪSŲ PASIRINKIMĄ TEIKTI PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS ASMENIMS NETURINTIEMS PROTO NEGALIOS?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Pasirinkimas teikti profesinės rehabilitacijos paslaugas asmenims neturintiems proto negalios
1	Interviu 3	Palangos reabilitacinė ligoninė	„Mūsų ligoninė dirba šia kryptim nuo pat pradžios. Tokie ligoniukai iš savų lėšų mokomi, po to atsirado profesinė rehabilitacija“.
2	Interviu 5	VšĮ „Valakupių reabilitacijos centras“	„Tiesiog tai buvo jau nuo pat pradžių, tas centras, kadangi Lietuvoje yra daug centrų kurie, na, gali teikti, ir apskritai nebūtinai profesinės rehabilitacijos. Bet dienos centrai, bet žmonėms, kurie yra su proto negalia, ypatingai pritaikymo nereikia. Tačiau, toks poreikis buvo iškilęs, kad nėra centro visiškai pritaikyto žmonėms su vežimėliu. Ir va, tas centras buvo pastatytas tikslingai, va, ir pritaikymai, visa aplinka absoliučiai yra pritaikyta žmonėms, turintiems sunkią fizinę negalią. Jau buvo steigiamas nuo pradžių specializuotas centras“.
3	Interviu 6	Druskininkų VšĮ „Profesijų spektras“	„Čia ne nuo mūsų priklauso, čia siunčia neįgalumo tarnybos“.

18. KAIP MANOTE, KUR TURĖTŲ BŪTI TEIKIAMOS PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGOS ASMENIMS SU PROTO NEGALIA?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Institucijas, kurios turėtų teikti profesinės rehabilitacijos paslaugas, asmenims su proto negalia
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Manau, kad darbinio užimtumo centre, nes manau tam yra specialistai pas mus centre, gali kažkiek tai apmokyti, ir tai yra manau, kad lengviau bus nei kad kažkur tai kitur. Manau, kad toks darbinio užimtumo centre būtų pats tas“.
2	Interviu 2	Kauno VšĮ „Vilties žiedas“	„Tokiuose centruose kaip mūsų. Jeigu centrus specializuoti, tai būtų galima ir sukurti metodikas. Aš siūlyčiau, kad tas žmogus būtų tam pačiam savo rajone, kad nereikėtų žmogaus gyvenančio Vilniuje siūsti į Palangą. Ar tada su tarpininku turi būti, bet vėl kokios išlaidos“.
3	Interviu 3	Palangos	„Aš jau nekompetentinga tuo klausimu. Nu žinokit nežinau: negalia“.

		reabilitacinė ligoninė	negalei nelygu yra“
4	Interviu 4	VšĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“	„Galima būtų ir šičia, profesinės reabilitacijos centre, bet tikrai turėtų būti specialios ir adaptuotos programos. Nes pagal visas programas jie negali arba kitas variantas: specializuotas profesinės reabilitacijos centras. Pavyzdžiui kaip Vilniuje, šiuo metu kuriamas žmonėms su psichine negale. Ir specialistai būtų labiau pasirengę, tik ties ta vieta specializuotųsi, tik daug energijos išleikvojame. Realiai neįmanoma, kad vienas specialistas būtų pasiruošęs dirbti su visomis negaliomis. Ar būtų vietoje skyriai, kur su protine grynai dirba, jei lengvesni galima į tą patį integruoti. Arba atskiras centras. Nes specifika žymiai skirtinga. Ir centrai dėl to nepriima su proto negalia. Pavyzdžiui Valakupiai griežtai atsisako priimti ir tada nėra pasirinkimo, mums, mes jau nebegalime atsakyti kur jau antriems paskambina. Yra kvaila situacija, o realiai nežinai kiek tu suteiki pagalbos tam žmogui“.
5	Interviu 5	VšĮ „Valakupių reabilitacijos centras	„Specializuotuose“.
6	Interviu 6	Druskininkų VšĮ „Profesijų spektras“	„Aš manau, praktiškai gal kokiose gydymo įstaigose“.
7	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Specializuotuose centruose tai konkrečiai negalei, nemaišant su kitomis negaliomis“.

19. JŪSŲ NUOMONĖ APIE ASMENŲ, TURINČIŲ PROTO NEGALIĄ, REALIĄ INTEGRACIJĄ Į DARBO RINKĄ?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Specialistų, teikiančių profesinės reabilitacijos paslaugas, nuomonė, apie realią asmenų turinčių proto negalią integraciją į darbo rinką.
1	Interviu 1	VšĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Jie gali dirbti, ir patys turime tokių žmonių, bet ne per profesinę reabilitaciją. Nes mes dar kol kas neturėjome jos, bet dabar jau turime. Šiaip labai optimistiškai, nes pas mus dirba 12 neįgaliųjų asmenų, turinčių ir fizinę, kompleksinę ir protinę negalias turintys. Jie kuo puikiau susitvarko“.

2	Interviu 2	Kauno VŠĮ „Vilties žiedas“	„Pesimistiškai. Pvz. Moteris, mes susitarėme, kad nueis pas darbdavį, į kiniečių restoraną, plauti indus. Darbas nėra sunkus ir moteris ne iš tų, kuri negalėtų padirbti tokio darbo. Na gerai, savaitę tempė, o paskui pasakė, kad mes jos nepriimsim, o mūsų žmogus iš visų penkių kandidatų atrodė geriausiai. Tai jei tokio žmogaus neima indų plauti, tai apie kitus. Labai mažai šansų jiems įsidarbinti. Va, tada jiems turi būti steigiami atskiri cechai, prie profesinės reabilitacijos, su žymiai sveikesniu žmogaus įdarbinimu yra problemų, jei į archyvą nusiunti žmogų, ir tau pasako, kad man vos ne magistro reikia, darbdaviai labai labai renkasi, nelabai jau čia puola įdarbinti“.
3	Interviu 3	Palangos reabilitacinė ligoninė	„Nu žinokit nežinau: negalia negalei nelygu yra“.
4	Interviu 4	VŠĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys „Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“	„Apskritai bent šiai dienai sunkiai įsivaizduoju. Yra sunku įdarbinti ir žmones su fizine negalia, arba su lengvesne psichine, tai su protine: kur yra jų problema, - lėtas darbo tempas, reikalinga pagalba, ir dažnas nesuvokimas užduoties. Kad va, būtų kažkas, kad primintų, padarytų, darbininkas jis gali būti geras, bet jam vis tiek reikalinga pagalba. O tarpininką ne kiekviena įstaiga gali išlaikyti, o jei dar yra tempas greitas, pavyzdžiui, pagalbinis virtuvės darbuotojas, kur valgykloje bus įdarbintas ir ten eina masė žmonių, ir staigiai turi plauti indus ir nespėji, elementarius pvz.. Lengviausia juos būtų įdarbinti socialinėse įmonėse. Kur yra ten mažesni reikalavimai, lengvesni tie darbai, bet vėl yra sunku rasti tokias. Dažnai įmonės pas save įdarbina. Mes kelis pas save turime, bet tai yra sunku. Elementariausiai pasirašyti CV, dėl bazinių gebėjimų stokos, negali elementariausios veiklos kiti padaryti, nežino kaip kalbėti. Va, turim vaikiną, kuris apskritai nekalba, tyli, jis darbą atlieka, suvokia, bet jisai nekalba, tai kaip jis eis pas darbdavį kalbėtis dėl darbo“.
5	Interviu 5	VŠĮ „Valakupių reabilitacijos centras“	„Turi būti socialinės įmonės. Teoriškai labai gražu pamąstyta, kad įsiliėtų į darbo rinką tačiau, žmogus. Juk mes gyvename džiunglių sąlygomis, daug laiko, darbo santykių, dirba žmonių kuris labiau žmogiškas, ir dvasiškas, o kitas bus stačiokas ir t.t. Ir neretai būna mūsų visuomenėje, kad ir mokyklose tyčiojasi - žmogus nukentėtų. Sunku prisitaikyti be tarpininkavimo, be asistento. Su asistentų gal ir galėtų. Žmogus jaučiasi daug saugesnis, jam visiškai kitaip atrodo

			darbo vieta kai yra tokių pačių šalia. Ir turi pabendrauti. Nėra kategoriška nuomonė, bet kur teko pavažinėti, jie gerai jaučiasi. Bet jei yra tokie darbdaviai, tokie kolektyvai, socialiai subrendę, bet gal būt. Bet retos išimtys. Mūsų klausia, va, jūs įdarbinote į socialinę įmonę, o kaip laisvoje darbo rinkoje. Tada reikia rinktis, ar laukti laisvos darbo rinkos ir žmogaus nedarbinti, ar darbinti, kai atsiranda vieta socialinėje įmonėje. Nes socialinė įmonė tokia pati darbo rinkos dalyvė, ir vadovai turi gerokai paplušėti, kad socialinė įmonė išsilaikytų, gaminti, gausią produkciją, ir turėti rinką, kur ją realizuoti. Ir turėti rinką savo paslaugom realizuoti, nes kitaip jie bankrutuos. Juk ne viską subsidijuoja darbo birža tik 70 proc. atlyginimo, o visa kita turi išsilaikyti. Duok dieve, kad juos tik priimtų“.
6	Interviu 6	Druskininkų VŠĮ „Profesijų spektras“	„Nežinau, aš manau nulinė“.
7	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Darbo rinka nėra pasiruošusi priimti protinę negalę turinčius asmenis, darbdaviai, šalia dirbantys darbuotojai taip pat nepasiruošę“.

20. KAIP MANOTE, KOKIOS INSTITUCIJOS TURĖTŲ SPREŠTI ASMENŲ SU PROTO NEGALIA INTEGRACIJOS Į DARBO RINKĄ KLAUSIMUS?

Eil. Nr.	Interviu Nr.	Įstaigos pavadinimas	Institucijos, galinčios padėti asmenims su proto negalia integruotis į darbo rinką
1	Interviu 1	VŠĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centras“	„Ministerijų lygmeniu. Pas mus Lietuvoje įstatyminė bazė yra sukurta, tačiau kaip visada kažkas ne vietoje ir ne laiku. Profesinės reabilitacijos centrai turėtų nežaisti su asmenimis, turinčiais protinę negalią, o jau dirbti ta linkme, profesine linkme. Dabar mes su jais žaidžiame. Šiaip turėtų būti pirmiausia darbo vietų sukūrimas, o asmuo dalyvauti nuo poreikio į tam tikrą darbo vietą. Kai yra asmens poreikis tam tikrai darbo vietai, tai mes jį tada ir ruošiam būtent tai darbo vietai. O dabar, nustatome, kad gali dirbti tą ar kitą darbą, tačiau nenori. Visų pirma reikia pastatyti pamatą neįgaliajam, kad išugdyti darbinius įgūdžius, o po to siūsti į profesinės reabilitacijos centrą. Kodėl Vokietijoje, asmenys norintys gauti išmokas, turi lankyti darbo

			centrus. Jau tada jis yra mobilizuotas: turi atsikelti, nusiprausti, apsirengti, o jei dar kažką padaro, tai iš viso gerai. Vokietijoje neįgalieji suvokia, kad turi dirbti ir užsidirbti, o pas mus atvirkštinis variantas, neįgalieji suvokia, kaip gauti dar didesnę pensiją ir žiūrėti pro langą ir nieko neveikti. Reikia nuo pat gimimo dirbti su jais, kad norėtų dirbti, ir mes matydami Vokietijoje tokius nerealius atvejus, kai žmogus neturėdamas rankų, dėžutes lanksto kojomis. Pirmiausia tada reikėtų dirbti dienos centruose ir ugdyti darbinus įgūdžius, bet tą jau turi pradėti nuo pat mažens ir kitose įstaigose, o tada tik profesinės reabilitacijos centrai galės atlikti savo funkciją“.
2	Interviu 2	Kauno VŠĮ „Vilties žiedas“	„Sakykim, kaip užsienyje, įmonė turinti 20 žmonių ir yra įstatymiškai sutvarkyta kad įdarbinti vieną neįgalų žmogų. Jei tu nenori įdarbinti, tai sumoki pinigus, atsisakai, ir pats sumoki už jį pinigus jei atsisakai. Aukščiausiam lygmenyje turėtų. Pavyzdžiui galėtume mes prie savo centro steigti kažkokį padalinį, kuriame mes įdarbintume žmones. Ir tada pvz. šalia tokio su protine negalia turi būti asistentas. Žinokite laisva valia niekas neįdarbins. Iš mūsų projekto: Kauno savivaldybėje vyko „Pažink pasaulį kitaip“. Jis sumąstytas, kad ir gydytojai, ir psichiatrai ateidavo į konsultacijas, po dvi valandas ateidavo darydavo testus, pokalbiai, motyvavimas, kad jie galėtų įsidarbinti. Problemos su darbdavių „dideliu noru“ priimti neįgalius, nors projekte iš 5 įdarbinti 2 buvome užsibrėžę, ir vienas berniukas nešioja laikraščius, pagal patentą dirba, o mergaitė kur viena buvo - mokosi siuvėjos tekstilės specialybę“.
3	Interviu 3	Palangos reabilitacinė ligoninė	„Bendras sprendimas daugelio, ne vienas ne du. Socialinės apsaugos, nuo to prasideda“.
4	Interviu 4	VŠĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinys Neįgaliųjų Profesinės reabilitacijos centras“	„Visos įdarbinimo įstaigos, ta pati Darbo birža, profesinės reabilitacijos centrai, kurios veikla taip pat sudaro įdarbinimas. Tų žmonių įdarbinimu turėtų rūpintis tie žmonės, kurie orientuojasi šioje srityje. Kurie žino kas tai yra protinė negalia ir t.t. Pavyzdžiui geras pavyzdys būtų, tik nežinau ar įmanoma ar ne, prie ligoninių, prie įstaigų tokių, socialinės įmonės, Tie turėtų rūpintis, kurie geriausiai išmano šitą negalią. Ne šiaip įdarbinimo agentūros, bet tie, kurie žino negalios specifiką. Kurie gali darbdavį pakonsultuoti ir t.t. orientuotis situacijoje, kur jam būtų geriausia. Čia yra politinis lygmuo, o mes

			<p>esame tos paslaugos įgyvendintojai. Vykdytojai, tai viskas čia turėtų keistis nuo modelio to, socialinio politikos modelio integruojant neįgalius asmenis į darbo rinką. Vienas niuansas, kad negalia nėra atskiriama, fizinė protinė, ar psichinė, jie yra suplakami visi į vieną ir čia yra didelė problema, nes nežiūrima specifika, tai turėtų įstatyminiame lygmenyje keistis. Teikti ministerijai pasiūlymus. Ką mes ir darome, sėdim su NDNT, Darbo birža, kalbame, po to apibendriname ir teikiame pasiūlymą, ką galime įtakoti ir ką keisti. O dabar matome kiek yra spragų visokių. Ką reikėtų patobulinti. Bet tik nuo įstatyminio lygmens. Specialistų darbas, nėra finansuojami asistentai, socialiniai darbuotojai, psichologai, mes savo jėgomis, turime tai padaryti, ir mes neturime tiek pinigų, tiek etatų sukurti iš karto. Pinigai, politika ir t.t. viskas susiję“.</p>
5	Interviu 5	VšĮ „Valakupių reabilitacijos centras“	<p>„Ir padeda ir sprendžia. Apskritai profesinė reabilitacija tam ir buvo pradėta įgyvendinti. Mes nuo 2002 m., bet šiaip tai jau visi centrai kurie atsiradė, tai atsiradė po 2005 metu liepos pirmos dienos. Mūsų buvo bandomasis, prieš atsirandant teisiniams aktams. Ir neįgaliųjų integracijos įstatymui, ir profesinės reabilitacijos įstatymui. O kiti centrai atsirado įsigaliojus tam įstatymui. Ir profesinė reabilitacija yra sugalvota tam, kad padėti tam žmogui įsidarbinti. Įdarbinimo vadybininkai yra, tai jau didžiulė pagalba įsidarbinant. Darbo biržos, į šitą veiklą jau pagal savo priedermę. O didžiulė pagalba profesinės reabilitacijos centrai. Jie geriausiai pažįsta savo klientą, tikslingai paruošia, ir kažkaip gali rekomenduoti ar nerekomenduoti darbdaviui. Nes iš tikrųjų jie jį labai gerai pažįsta tą žmogų.</p> <p>Visa teisinė bazė yra aukščiausiam lygmenyje. Ne kiekviena valstybė gal pasigirti tokia gera teisine baze. Mano mintis steigti asociaciją, koordinuojama ta veikla, susitelkimas turėtų būti. Kauno „Vilties žiedas“ ir asocijuoti „Vilties“ bendrijos nariai. Kadangi yra nariai jie turėtų tokiu atveju priimti proto negalia asmenis“.</p>
6	Interviu 6	Druskininkų VšĮ „Profesijų spektras“	<p>„Ne, na jūs supraskite, ta proto negalia, žmogus turi rimtų proto, bet koks darbas, yra labai atsakingas. Tai yra atsakomybė, ir atsakomybė ne tik tam, kas įdarbina, bet ir dėl žmogaus sveikatos atsakomybė. Jiems turi būti vis tiek kažkokia medicininė priežiūra“.</p>

7	Interviu 7	Lietuvos Respublikos reabilitacinis profesinio rengimo centras	„Aukštesnio lygmens sprendimai. Ministerijų lygmeniu suinteresuotumas. Šalia dirbantys asmenys, darbdaviai. Jau vien tai, kad mūsų miesto jau toks centras yra ir Radviliškietėiai labai daug žino apie juos, ir kokie jie, ką jie sugeba ir t.t., ir tai nepriima jų į savo gretas“.
---	-------------------	--	---

PAPILDOMI KLAUSIMAI, KURIE BUVO UŽDUOTI INTERVIU METU EKSPERTAMS,
TEIKIANTIEMS PROFESINĖS REABILITACIJOS PASLAUGAS ASMENIMS SU PROTO
NEGALIA

**Interviu 4 iš VŠĮ Šiaulių darbo rinkos mokymo centro padalinio „Neįgaliųjų Profesinės
reabilitacijos centro**

1. Kokie specialistai teikia profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims, turintiems proto negalią?

„Dirbdama profesinės reabilitacijos vadove, aš pati įvertinu klientų profesinius gebėjimus. Tada dirba profesijos mokytojai juos konsultuoja, moko jų profesijos. Po šio ciklo aš dirbu įdarbinimo cikle. Kartu su manimi dirba projektų vadovė, kuri taip pat kaip ir aš nustato profesinius gebėjimus. Mes buvo mokymuose ir apsimokėme kaip dirbti su tomis metodikomis, gavome licenzijas dirbti su jomis.

Pas mus komanda priklauso nuo situacijos. Yra papildomi specialistai – psichologas, medikai, logopedas, ergoterapeutas, kineziterapeutas, profesijų mokytojai. Komanda prklauso nuo situacijos. Samdome pagal poreikį, yra sudaromos sutartys su medikais, profesijų mokytojais, kelioms valandoms, nes neapsimoka, kad specialistai dirbtų visą darbo dieną ir nebūtų darbo. Profesiniame orientavime ir konsultavime dar tariamės su įmonėmis, kad pakonsultuotų klientą. Pradėdami taikyti profesinės reabilitacijos metodikas dirbame kartu su visais klientais. Tačiau dirbant su proto negalia asmenimis pamatėme, kad su jais reikia dirbti individualiai. Specialybes irgi reikia parinkti individualiai, reikia padaryti standartizuotą programą ir atskirai parinkti tam žmogui. Pabandėme dirbti grupėmis, netiko, tada pradėjome individualiai“.

2. Ar specialistai, teikiantys profesinės reabilitacijos paslaugas, yra baigę specialius kursus profesinės reabilitacijos srityje?

„Mes turime pasidarę savo metodikas pagal austrų modelį ir apsimokę Austrijoje, kaip dirbti pagal tuos keturis ciklus. Tikslaus pavadinimo nėra, tačiau susipažįstant su situacija, pritaikome mūsų situacijoje. Viskas priklauso nuo situacijos, progresuojantis reikalas“.

3. Ar taikomos profesinės reabilitacijos metodikos asmenims su proto negalia, visapusiškai atskleidžia asmens profesinius gebėjimus?

„Metodikų pagalba profesiniai asmenų, turinčių protinę negalią, profesiniai gebėjimai atsiskleidžia šimtą procentų. Tačiau tada susiduriame su kitomis problemomis. Kadangi yra vertinami asmenų įvairūs kriterijai pavyzdžiui kaip medicininiai, funkciniai, profesiniai ir pamatai, kad pagal įvertintus gebėjimus mes neturime jam pasiūlyti tinkančios profesijos, pagal žmogaus gebėjimus, įgūdžius ir taip toliau. Tada renkamės vieną blygę iš kelių. Tada vyksta derybos su žmogumi,

NDNT, darbo birža ir siūlome saugiausią žmogui variantą atsižvelgiant į jo gabumus, jo galias, į darbo rinką ir kitus niuansus.

Būna variantų, kai darbo birža atsiunčia asmenį, turintį protinę negalią, ir metodikų pagalba nustatome, jog jam netinka nei viena specialybė iš visų mūsų siūlomų, tačiau tai ne priežastis nutraukti profesinės rehabilitacijos programą. Mes organizuojame profesinių gebėjimų įvertinimą realioje darbo aplinkoje, asmuo gali atlikti praktiką įvairiose veiklose, ir mes turime tam sąlygas savo įstaigoje. Dažna problema, kad tėvai nesuvokia, galvoja, kad tai būreliai, užimtumo centras, išsireikalauja iš NDNT, kad būtų nustatytas poreikis profesinės rehabilitacijos ir nori, kad jis dalyvautų, būtų užimtas, ir tėvams lengviau. O tu turi atiduoti paskutines jėgas, o klientas tik dalyvauja, jam gerai“.

4. Ar bendradarbiaujate su kitomis Lietuvos profesinės rehabilitacijos įstaigomis, teikiant profesinės rehabilitacijos metodikas asmenims su proto negalia?

„Konsultuotis neturime su kuo, nes jie taiko metodikas panašias, tą patį per tą patį. Tačiau konsultuojamės su tais specialistais, kurie dirba su mūsų klientais: medikais, šeimos gydytojais, psichoterapeutais, nors su pastaraisiais yra problemų, nes jie teigia, kad konfidencialios informacijos atskleisti negali. Gauname klientų sutikimus, leidimus ir pan. Pagal poreikį su klientų tėvais. Konsultuojamės su įstaigomis, kurios dirba su mūsų klientais ir yra pasirašytos sutartys“.

5. Ar yra įtraukiami asmenų su proto negalia tėvai, artimieji į profesinės rehabilitacijos paslaugų teikimą?

„Pats pirmasis susitikimas vyksta visada su kliento šeimos nariais. Visą laiką vyksta informavimas. Dažnai jaučiamas iš tėvų spaudimas, siekiant pasirinkti sprendimą. Tačiau klientas būna veiksnus, tai mes į jo poreikius atsižvelgiame. Nors yra klientų, kurie labai priklauso nuo savo tėvų ir klauso jų. Yra klientų suaugusių, tai jie net nesutinka, kad tėvai dalyvautų ar priimtų kokius sprendimus už juos. Į šeimos narius kreipamės pagal poreikį, jei reikia pagalbos. Visą laiką vyksta tėvų informavimas“

6. Teikiant profesinės rehabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, koks dėmesys kreipiamas į bendruosius gebėjimus?

„Klientai neturėdami savarankiškumo negali ateiti į mūsų centrą. Tačiau yra ir tokių, kad nemoka naudotis visuomeniniu transportu, nes visą laiką viską už jį darė tėvai, jo savarankiškai nemokino. Tačiau per profesinių gebėjimų atkūrimą, žiūri ne tik į profesinius gebėjimus, bet ir į socialinius, psichologinius, savarankiškumo. Tada susirašai, pasidarai planą ir dirbi ta linkme. Taip pat mokant specialybių bandome asmenis, turinčius protinę negalią integruoti į sveikųjų bedarbių grupes, kurie mokosi darbo rinkos mokymo centre. Nes nueitų į darbą, kuriame susiduria su grupe žmonių, jie šoka gauna jeigu nėra dirbė tarp žmonių. Progresas nerealus, jie tuo pačiu mokosi savarankiškumo įgūdžių,

bendravimo. Kai jie būna grupėje tarp sveikųjų bedarbių, sveikieji irgi stengiasi pažinti juos, jų požiūris keičiasi į neįgaliuosius, jie taikosi prie jų“.

7. Kas padeda įdarbinti asmenį, turinčiam proto negalią ir praėjusiam profesinės reabilitacijos programą?

„Į mūsų pareigas surasti klientui darbą neįeina. Mes turime jį tik informuoti apie darbo vietas, suteikti informaciją apie kontaktus, pakonsultuoti kaip rašyti gyvenimo aprašymą, kaip kalbėtis su darbdaviu. Jis pats turi savarankiškai skambintis, rašyti CV, siųsti CV į įmones ieškančias darbuotojų ir t.t., tačiau taip neišeina. Aš pati jau pradėdau ieškoti klientui darbą tik jam pradėjus teikti profesinės reabilitacijos paslaugas. Skambinu įmonėms, kalbuosi su darbdaviais. Stengiuosi įkalbėti darbdavį priimti klientą į praktiką su ta intencija, kad žmogus užsirekomenduos, ir po atlikto praktikos laiko gal gaus darbą toje pačioje įmonėje. Išsiuntinėju sąrašus po visokias įmones, socialines įmones apie asmenis kurie ir kada baigs profesinės reabilitacijos programą“

8. Ar įdarbinus proto negalią turintį asmenį yra teikiama pagalba darbo vietoje?

„Pavykus įdarbinti asmenį, mes esame pasirašę sutartyje, jog metus laiko bendradarbiausime su darbdaviu, konsultuosime, informuosime, siūsim ataskaitas, domėsime šiuo žmogumi, bendrausime su pačiu žmogumi, kuris bet kuriuo laiku galės kreiptis pagalbos“.

Interviu 7 iš Lietuvos reabilitacinio profesinio rengimo centro

1. Kokie specialistai teikia profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia?

„Socialinė pedagogė nustato profesinius gebėjimus ir dar dirba su asmenų įdarbinimu. Profesijos mokytojai dirba profesinių gebėjimų atkūrimo ar naujų išugdymo srityje ir taip pat yra mokytojai, kurie mokant profesijų dar papildomai moko socialinių kompetencijų, verslumo, kompiuterinio raštingumo“.

2. Ar specialistai, teikiantys profesinės reabilitacijos paslaugas, yra baigę specialius kursus profesinės reabilitacijos srityje?

„Pagal struktūrinius fondus dalyvavome Šiaulių Universiteto organizuojamuose mokymuose, gavome tokius pažymėjimus. Taip pat pagal projektą buvome išvykę į Valakupių reabilitacijos centrą dalyvauti mokymuose“.

3. Ar taikomos profesinės reabilitacijos metodikos asmenims su proto negalia, visapusiškai atskleidžia asmens profesinius gebėjimus?

„Manau, kad taip, visapusiškai, jeigu panaudoti šį instrumentą pilnai, juk ten yra dvidešimt devynioms žmogaus savybėms patikrinti, tai tikrai pilnai atskleidžia profesinius gebėjimus“.

4. Ar bendradarbiaujate su kitomis Lietuvos profesinės reabilitacijos įstaigomis, teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia?

„Daugiau konkuruojame negu bendradarbiaujame. Visi norime turėti žmonių, kurie dalyvautų profesinės reabilitacijos programoje. Na gal su Šiaulių reabilitacijos centru bendraujame, daugiau su jokiais įstaigomis nebendraujame“.

5. Ar yra įtraukiami asmenų su proto negalia tėvai, artimieji į profesinės reabilitacijos sistemą?

„Mes dažnai susiduriame su klientų motyvacijos problemomis, alkoholio problemomis. Juk jie nenori mokytis profesijų, jie tik nori pabūti, padalyvauti, gauti pinigų, pasiimti pašalpas ir viskas. Tada mes ir įtraukiame šeimos narius, kad truputį juos sudrausmintų, „atvestų į protą“, kad nebegertų, o mokytojai to ko atėjo“.

6. Koks dėmesys kreipiamas į bendruosius gebėjimus?

„Specialieji profesiniai gebėjimai mums yra svarbiau. Na ir kas, kad klientas nemoka nei rašyti, nei skaičiuoti. Mokydamasis profesijos jis išmoksta daugelį bendrųjų gebėjimų per praktinę veiklą, kurių jam prireikia. Tuo labiau, kai naudojame Melba Ida metodiką nustatyti profesiniams gebėjimas, ten yra aštuonios savybės bendrųjų gebėjimų tikrinamos, tai tiek ir kreipiame“.

7. Kas padeda įdarbinti asmenį, turinčiam proto negalią ir praėjusiam profesinės reabilitacijos programą?

„Pagal visą įstatymą mums priklauso penkios dienos įdarbinti asmenį po visų mokymų, kai išlaiko kvalifikacinius egzaminus. Tą mes ir darome per tas penkias dienas, o asmuo turi pats susirasti darbą, o tą jis gali padaryti per savo gamybinę praktiką, užsirekomduoti“.

8. Ar įdarbinus proto negalią turintį asmenį yra teikiama pagalba darbo vietoje?

„Mes padedame susirasti darbą ir viskas. Aišku vyksta konsultacijos, informacijos suteikimas, jei reikia darbdavys bet kada gali skambinti ir teirautis“.

Interviu 1 iš VŠĮ „Trakų neįgaliųjų užimtumo centro“

1. Kokie specialistai teikia profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims, turintiems proto negalią?

„Ugdant kliento darbinius įgūdžius, tai dirba socialiniai darbuotojai. Tačiau mokant profesijos pas mus ateina dėstytojai, pedagogai ir dirba su jais ta linkme. Įdarbinant dirba vėl socialiniai darbuotojai. Tai buvo mūsų teikiamų paslaugų plėtra šios profesinės reabilitacijos paslaugos, kadangi mes turime didelę darbo patirtį ugdant darbinius įgūdžius, todėl norėjome įdiegti tai teoriškai, pamatėme, kad galime ir gavome tam teisę. Mes, socialiniai darbuotojai, ugdome praktinius darbinius įgūdžius, o pedagogai teorinę dalį“.

2. Ar specialistai, teikiantys profesinės reabilitacijos paslaugas, yra baigę specialius kursus profesinės reabilitacijos srityje?

„Šiai dienai socialiniai darbuotojai nėra praėję specialių profesinės reabilitacijos kursų. Tačiau tikiuosi ateityje, kad ministerija parengs mokymus specialistams dirbantiems profesinės reabilitacijos srityje“.

3. Ar taikomos profesinės reabilitacijos metodikos asmenims su proto negalia, visapusiškai atskleidžia asmens profesinius gebėjimus?

„Profesinius gebėjimus asmenų, turinčių protinę negalią atskleidžia be abejo. Tačiau suprantate, pagrindas yra nuoseklus darbas su konkrečiu asmeniu, individualiai. Testas gali rodyti vieną, kad jis turi tam tikrus profesinius gebėjimus, mes atskleidžiame juos, tačiau asmuo nenori to darbo dirbti. Pas jį turi būti prigimtinis polinkis dirbti“.

4. Ar bendradarbiaujate su kitomis Lietuvos profesinės reabilitacijos įstaigomis, teikiant profesinės reabilitacijos metodikas asmenims su proto negalia?

„Bendradarbiaujame su Valakupiais, jie mus pakviečia į seminarą, nors jie ir teikia su fizine negalia. Taip pat bendraujame su Kauno „Vilties žiedu“. Gal reikėtų nuvažiuoti į Radviliškį esantį profesinės reabilitacijos centrą, į Šiaulius, tačiau vis nėra laiko. Mes pagrinde renkame informaciją iš Europos šalių, kadangi Lietuva tik žengianti pirmuosius žingsnius šioje srityje“.

5. Ar yra įtraukiami asmenų su proto negalia tėvai, artimieji į profesinės reabilitacijos paslaugų teikimą?

„Jei matome, kad tėvai turi didelę įtaką mūsų klientui, juk mes jau jį pažystame dirbdami tiek laiko su juo tai būtina įtraukiame. Bet dažniausiai kai kyla problemos ir norime paspausti klientus“.

6. Teikiant profesinės reabilitacijos paslaugas asmenims su proto negalia, koks dėmesys kreipiamas į bendruosius gebėjimus?

„Mums labai svarbu išugdyti darbinius įgūdžius, aišku tuo pačiu metu kreipiame dėmesį į bendravimo gebėjimus, juk jam gali tekti dirbti su žmonėmis, tai kaip jis bendraus jei nemokės elementariausių elgesio taisyklių, kultūros. Svarbu kad kuo daugiau galėtų pats savarankiškai padaryti, save apsitarnauti“

7. Kas padeda įdarbinti asmenį, turinčiam proto negalią ir praėjusiam profesinės reabilitacijos programą?

„Aš jau pradėdau ieškoti asmeniui darbo, kai tik jis pradeda profesinės reabilitacijos programą. Šiuo atveju, aš jau esu suradusi jam darbą pas ūkininką, ir tik lauksiu kada jis baigs programą. Juk mes dirbame tiek laiko su juo, pažįstame žmogų“.

8. Ar įdarbinus proto negalią turintį asmenį yra teikiama pagalba darbo vietoje?

„Visada palaikysime ryšį su darbdaviu, konsultuosime, informuosime, su pačiu asmeniu kalbėsime, juk dar kartą kartosiuos, mes jį geriausiai ir pažįstame, juk dirbame tiek laiko. Su jais juk reikia žaisti, o visuomenė nėra pasiruošusi žaisti su asmenimis turinčiais protinę negalią. Tuo labiau darbdaviai taip pat nežais su jais“.